

II 32437

ŽAK LAKARIJER
GNOSTICI

ГРЦГГЧ

Фонд Одељења стручне књиге

ИНВ: 28264

СИГ: 11 32437

Jesmo li uistinu na ovome svetu? Da nije istinski život negde drugde? Sedamnaest vekova pre Remboa, na obalama i uličicama Aleksandrije, gnostici su postavljali ova pitanja gledajući u oči idolima jednog sveta u nestajanju, suočeni sa nasiljem pobeđničkog hrišćanstva. Pitanja aktuelna i dan-danas: nepravda, netolerancija, samovolja i patnja i dalje žive u ovom svetu. A gde je izlaz? Možemo li i danas da sledimo gnostički put da izbegnemo Zlo?

U ovom ličnom i originalnom eseju, Žak Lakerijer čini nešto mnogo bolje i više od studije o gnosticima: on ih susreće, vaskrsava. A oni na ovim stranicama oživljavaju, ne više kao stanovnici jednog isčezlog sveta, nego kao saputnici i daleki vesnici naših sumnji, našeg nepokoravanja. Naši saučesnici, ako hoćete, čija živa reč stiže do nas čudesno nova.

ISBN 86-83507-04-1

9 788683 507047

Biblioteka
MISTICI I GNOSTICI

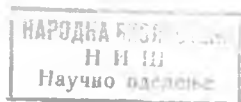
Uređuje
BRANKO KUKIĆ

Oprema
MILE GROZDANIĆ

273.1

Žak Lakarijer
GNOSTICI

Preveo sa francuskog
Milojko Knežević

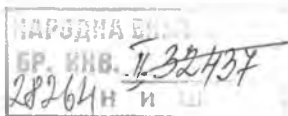

Фонд Одељења стручне књиге

ИНВ: 28264

СИГ: 11 32437

Recenzija

Jovica Aćin

Naslov izvornika

Jacques Lacarrière,

Les gnostiques, „Spiritualités vivantes”, Albin Michel, Paris,
1994.

© Umetničko Društvo Gradac

Štampa

Zuhra, Beograd, Vitanovačka 15

Izdaju

Branko Kukić i

Umetničko društvo Gradac, Čačak–Beograd

Tiraž 500

Izdavanje ove knjige pomogla je Direkcija za kulturu i
pisanu reč Ministarstva za inostrane poslove Francuske

PREDGOVOR

Ovo je snažan i originalan esej, svojevrsna poetska meditacija o iščezlim egipatskim gnosticima, koje je njihovo radikalno odbijanje da poveruju u svet, onakav kakav su prikazivali hrišćanski teolozi, dovelo do uništenja, kako u Egiptu, tako i u Bosni, a koje će okončati u onim Termopilima gnostičke duše, u Monseguru. Želim da naglasim da je ova knjiga bliža poeziji nego erudiciji, iako joj je dokumentacija besprekorna. Njena rekonstrukcija života gnostika podjednako je uverljiva koliko i priča o životu iščezlih Etruraca, D. H. Lorensa.

Dokumenta koja posedujemo o gnosticima retka su kao i ona o Etrurcima, a najveći deo potiče od njihovih protivnika, to jest od crkvenih Otaca. Lakarijer se služio tim izvorima časno i umešno, a njegov esej je žestoko aktuelan u svetu koji se igra gnosticizma. Koliko je samo taj veliki poetski izazov gnostika uzvišen u poređenju sa plitkim defetizmom današnjih hipika! Oni su odbili da podrže svet stvoren nesavršen i usprotivili su se Luciferovoj i Mamonovoj velikoj laži, s beznadnom uzvišenošću trista Spartanaca.

O autoru treba da znamo da je sanjar i pesnik: nije ni naučnik ni novinar. Tragač je i boravio je dugo u Egiptu, proučavajući jezike i krajolike Orijenta. Kad živite u Egiptu, nemoguće je da vas ne pogodi istorija tih naoko iščezlih sekti grupisanih oko središnje ideje gnosticizma, a koje su konačno rasejali po čitavom svetu „pravi hrišćani”, ti izabrani nebeski ljudožderi koji su nam ostavili u nasleđe mentalni svet u kome živimo. Lakarijer nam je, slično Kivijeu, rekonstruisao gnostičko veliko „ne” laži o bratskoj ljubavi i njihovom odbijanje da podele taj svet laži sa njegovim verskim glavarima. Hrabrost te beznadnosti uzvišena je poema kojoj ova sjajna knjiga odaje priznanje.

Lorens Darel

Osamnaest stoleća nas deli od gnostika. Osamnaest stoleća tokom kojih su ratovi, inkvizicije, lomače, u kojima su nestali mnogi, itekako opravdali potpunu sumnju u koju su oni dovodili ovaj svet i stvorenja koja u njemu žive. U svemu što nam savremena istorija servira pred oči: u sve očiglednijem preziru prema ljudskom biću, u ideološkim lažima, ratovima ili vojnim intervencijama koje se otvoreno sprovode u korist spregnutih interesa kapitalizma i socijalizma, u svakodnevnom degradiranju slobode, u opčinjenosti nasiljem, u svemu tome bi gnostik, danas, video samo umnoženu sliku dramâ koje je već znao i kobni ishod večne sablazni koju predstavlja postojanje sveta i čoveka, *ovâkvih kakvi jesu*.

Ko su, zapravo, bili ti ljudi, toliko svesni da su otvoreno gledali pogledom lišenim svakoga praštanja, toliko prijemčivi da su do kraja osetili nepodnošljivu teskobu od pamti-veka obećavane i zanavek uskraćene večnosti, toliko iskreni da su u sopstvenom životu prihvatili sve posledice tog potpunog odbacivanja sveta i ostajali nepokorni, ma gde bili?

Pojam gnostik je nejasan i zaogrće veoma različita značenja. Ali, tokom prvih vekova naše ere, istorija mu je dala posebno značenje. Na istočnim obalama Sredozemnog mora, u Siriji, Samariju, u Egiptu, u času kad hrišćanstvo traži sebi put, kad mnogi proroci i mesije krstare drumovima Orijenta, osnivajući na sve strane zajednice kratkoga veka, neki ljudi, kojima dadoše ime gnostici, što će reći oni koji znaju, i sami uspostaviše značajne zajednice sabrane oko nekolicine učitelja i posednika znanja, iz korena drugačijeg od svih koja tada bejahu u opticaju.

Na ovom mestu mogu samo u glavnim crtama da skiciram tu složenu i zadivljujuću poruku kojoj ćemo se do tančina vraćati čitavim tokom ove knjige. Gnoza je znanje.

Upravo na znanju, a ne na verovanju i na veri, gnosticici su nastojali da se utemelje, e da bi izgradili svoju sliku sveta i zaključke koje su iz te slike crpli: znanju o poreklu stvari, o stvarnoj prirodi materije i ploti, o preobražaju sveta kome čovek pripada jednako neizbežno kao i materija od koje je sačinjen. A to znanje – rođeno iz njihovog ličnog umovanja ili iz tajnih pouka za koje govorahu da su ih dobili od Isusa ili od mitskih predaka – navodi ih da u svemu materijalnom stvorenju vide proizvod jednog boga koji je dušmanin čoveku. Duboko u sebi, neodoljivo, neizdrživo, gnostik oseća život, mišljenje, evoluciju čoveka i sveta, kao promašeno, ograničeno delo, grešno u dubini svoga ustrojstva. Od dalekih zvezda do same srži naših ćelija, sve u sebi nosi – materijalno uočljiv – trag prvobitnog nesavršenstva koje samo gnoza, i putevi koje ona nudi, mogu da pobede.

Ali, tu radikalnu kritiku svega postojećeg prati, isto tako radikalna, izvesnost koja onu prvu podrazumeva i na kojoj se ona temelji: naime, da postoji u čoveku nešto što izmiče prokletstvu ovoga sveta, neka vatra, iskra, svetlost koja potiče od Boga istinitog, dalekog, nedostupnog, stranog izopačenom poretku stvarnoga sveta, i da je zadatak čovekov da, istržući se iz čini i pričina stvarnoga sveta, pokuša da se domogne izgubljene postojbine, da ponovo nađe prvotno jedinstvo i carstvo tog neznanog Boga koga nije poznavala nijedna dotadašnja vera.

U njihovom umovanju, to uverenje se iskazivalo radikalnim učenjem koje je gotovo sve prethodne sisteme i religije smatralo ništetnim, kao da se nisu dogodile. Uz poneku ogradu – pošto su neke od svojih stavova, mirne duše, pozajmljivali iz ovog ili onog sistema, ove ili one svete knjige – može se kazati da je gnoza, uprkos vezama sa filozofijom onoga vremena, duboko originalna, živa *misao koja se menja*.

U svakodnevnom životu, to odbacivanje sistema i sveta kojim ne upravljaju ljudi nego senke, čovekolike utvare – koje ću ovde zvati pseudantropi – nagnalo ih je da žive na margini svakog ustrojenog društva, da propovedaju odba-

civanje svake nagodbe s lažnim ustanovama, odricanje rađanja, braka, porodice, odricanje pokoravanja ma kojoj prolaznoj, ovozemljaskoj vlasti – bila ona paganska ili hrišćanska.

Da još jednostavnijim rečima rezimiramo temeljni stav gnostika, recimo da, u njihovim očima, greh kojim je okaljano sve stvoreno i kojim je čovek pomućen u duši, u duhu i telu, lišava čoveka svesti nužne za njegovo lično spasenje. Čovek, senka čoveka, ima samo pomućenu svest, senku svesti. U tome i jeste zadatak kome su se odlučno – premda na čudnovate načine koji su sablažnjavali mnoge njihove savremenike – posvećivali gnostici u prvim godinama naše ere: izgraditi u čoveku istinsku svest koja će mu omogućiti da svojim mislima i svojim delima udahne postojanost i strogost, nužne da se izbegnu zamke ovoga sveta.

Otvorimo, dakle, prvi dosije tog veličanstvenog spora povedenog protiv čitavog sveta, nebeskog beskraj, prvotne pomućenosti čoveka, laži sistema i ustanova, i počnimo od početka, što znači od neba.

Spor protiv sveta

Smrt jedne jedine pčele koju ubije njena kraljica, bremenita je značenjem koliko i masakri u Dahauu.

R. Abelio, *Jezekiljeve su oči otvorene*

PUKOTINA

Kad se sve zamršene računice pokažu pogrešne, kad ni filozofi više nemaju šta da nam kažu, opravdano je okrenuti se slučajnom cvrkutu ptica ili privlačnoj sili dalekih zvezda.

M. Jursenar, *Hadrijanovi memoari*

Šta izaziva pogled uprt u nebo, ako ne hvalospeve, zanos i divljenje? Nebo je ogromno, beskrajno, nepromenljivo, sveprisutno, izmiče relativnom, merljivom, obrazac je neizmernog. Ali, u tom saglasju, koje se smatra prirodnim, u kom se sa istim uverenjem slave zora, zenit, nadir i suton, zazvone katkad neskladni tonovi. Biti ogroman je dobro. Biti beskrajan je previše. Imati planete, zvezde, jeste neosporan uspeh. Ali, imati ih na hiljade, vrveti zvezdama, što će reći hiljadama očiju uperenih svake noći u svet, kao da vrebaju naše snove, znači raspolagati preteranom moći, sjati zastrašujućim sjajem. Nešto u toj nepreglednosti, što se ukopčava nemilosrdno pravilno, što samom svojom preciznošću uznemiruje, pokreće neki mehanizam za koji se ne zna koga svojim usijanim zupčanicima hoće da samelje.

Nebo je, dakle, nad nama, vrvi od zvezda, sazvežđa, arhipelaga svetlosti na mračnoj pozadini praznine. A ta mračna žala, ta potka tmine, ta međuprostorna sena na kojoj zvezde izgledaju izbušene kao neke usijane pore, jesu li sačinjeni od materije ili od praznine? Da li se ono „pravo” nebo svodi na svoju svetlost, na te oči koje svetlucaju u okeanu noćne tmine, ili je istovremeno ono što sja i ne sja, vatra koja načas plamti, a načas gasne? Već tim običnim pogledom uperenim u nebeski svod, gnostici se suočavaju sa krajnjom prirodom stvarnosti: kakva je to materija, čas puna, čas prazna, zgusnuta a prozirna, svetla a mračna, koja

čini naše nebo? Jesu li njegova žala i bezdani ništavilo, odsustvo svetlosti, ili su konkretna tvar postavljena između naše zemlje i dalekih svetilja koje nam zaklanja?

Za ono doba će se to pitanje činiti apsurdno, u najmanju ruku preuranjeno. Ono je, međutim, bilo utkano u samo rađanje gnostičke misli. Pošto je čovek, u njihovim očima, delić svemira, pošto i ljudsko telo i svemirski prostor ishode iz iste jedinstvene tvari, oboje moraju da se pokore istim zakonima. Čovek je ogledalo u kome može da se otkrije umanjena i sažeta slika neba, živi svet koji u sebi, u svom telu i u svojoj duši, nosi i svetila i mračna žala, zone tmine i zone svetlosti. Jesu li ta svetla i te sene razdvojena oblička jedinstvene tvari, ili dve tvari oprečnih priroda? Čitavo naše postojanje, svi naši izbori mislećih primata, životno su utkani u to obično pitanje. Jesu li gnostici u sjaju i užasu nebesa istovremeno tražili i odgovor na našu vlastitu dvojnost: nikad nijedno pitanje nije bilo postavljeno manje bezrazložno, niti pogled upornije uprt ka zvezdama.

Zato je valjda, negda, u egipatskim noćima, pogled tih ljudi naročito privlačio nebeski deo te tame, njegova nepreglednost, sveprisutnost, teška neprozirnost te tmine koja skriva gotovo čitavo nebo, pritiska kao zastor, taj mračni zid koji okružuje našu zemlju, krug tmine u kom se, ovde-onde, kroz pukotine, naprsline, kroz bezdane, naziru blistava svetila nekog drugog sveta. Džinovski, mračni kapak zatvara naš svet i pritiska nas svojom tminom.

Mračna zidina, crni poklopac, krug tmine. A iznad, u drugom krugu, svetlost planeta, zvezda, svih nebeskih sfera. Oko vidi taj drugi svet zahvaljujući svetlim tačkama koje ocrtavaju sazvežđa u potki tmine, kao svetlucava čipka koja šara tkanje kosmičke noći. Zašto li je biće – bog ili demijurg – koje je tako otvorilo zastor našeg neba, izvezlo te zagonetne štepove koji podsećaju na oblike bliske našem svetu? Zato što su, bez ikakve sumnje, znak nečega, crtež nekakve zamisli, poruke ili simboli rasuti po nebeskom svodu. Tako jedna gnostička sekta, perati (zagonetno ime čije

je značenje „oni koji su prešli”), u sazvežđu Zmije ili Zmaja otkriva sâm smisao postanja kosmosa. Čudno sazvežđe, jedno od najvećih na severnom nebu, a opet, jedno od onih kojima se poklanja najmanje pažnje. Njegov obris krivuda između Velikog i Malog medveda, rep mu se gubi put Bližanaca, trouglasta glava stremlje nebeskom polu. Obris mu nema geometrijsku preciznost Medveda, ni otmenost Labuda, niti tačnost Škorpiona. Ali, kad se vidi onako sklupčano oko severnog pola, kao da sisa pupak nebeski, ubrzo se shvati da je simbol nečega višega.

Perati, koji su upravo u Zmiji videli prvog gnostika sveta, onog koji je čuvao iskonsko znanje i pokušao da ga prenese prvom čoveku u vrtu Edenskom, otkrili su u tome sazvežđu sliku iskonske Zmije i njen upliv u ljudsku sudbinu: „Ako neko ima oči koje umeju da vide, digne li pogled gore, ugledaće krasnu sliku Zmije sklupčane na samom početku neba. I shvatiće da nijedno biće, ni na nebu, ni na zemlji, ni u paklu, nije nastalo bez Zmije.”

Tako te figure kazuju iskonsku povest sveta, kao znakovi koje valja odgonetati, pošto svi imaju svoj zemaljski pandan. Visoko gore, velika Zmija sklupčana u korenju neba. Na zemlji, Edenska zmija, sklupčana u korenju Drveta Znanja. Nebo – kao što govore biblijski mitovi, koje su gnostici često tumačili onako kako ih tumače moderni mitolozi, tražeći da u njima pročitaju skriveno značenje (danas bismo rekli nesvesno) koje se provlači kroz slike, simbole i analogije – nebo je prvi izvor znanja.

Ako bismo gnostičku kosmologiju hteli da izrazimo savremenim jezikom, mogli bismo reći da prvi krug zapravo predstavlja sunčev sistem, a drugi galaktički sistem kome pripadamo. Ali, gnostici su zamišljali da iza drugog ima još krugova – čiji broj varira – sve do poslednjega koji je izvor i koren čitavog svemira. Ti međusvetovi, ti krugovi raspoređeni jedan za drugim do krajnje granice sveta, nama su potpuno nevidljivi. Intuicijom, ili radije otkrivenjem, gnozom, gnostik spoznaje da oni postoje. Jer, kod njih je očito

po sredi čista mentalna konstrukcija, prilično samosvojna, koja, poput sistema fizičara jonske škole u Grčkoj, počiva na jednoj *apriornoj* viziji svemira.

Moglo bi se reći da ti drugi svetovi, naslućeni, proniknuti gnostičkom spekulacijom, predstavljaju u osnovi ono što moderna astronomija zove maglinama, spiralama i izvan-galaktičkim skupovima. Taj svet iza drugog kruga, iza stajaćih planeta i sfera, jedan gnostik kakav je Vasilid, inače zove nadkosmički svet. U njemu prebiva Vrhovno biće, Prabog, posednik svega što postaje, svedržitelj, u koga je zametak svega, svih sila i moći, čisti i jasni oganj u kome još počiva klica svega što je, potom, palo u donje krugove (supralunarne i sublunarne) i postalo tvar živa i neživa, oblička, ovaploćenja, kamenje, drveće i plot. Vidimo da ono što sve te svetove razdvaja jesu etape težine. Kao što seme čoveka, sićušni, nevidljiv zametak jedva merljive težine, razvijajući se raste i postaje teži, tako i prapočetno seme, potencijal nadkosmičkog sveta, kad pada u donje svetove, dobija težinu, sve gušću i gušću tvar.

Izgleda, dakle, da za gnostike postoji više stanja materije: ognjeno, vrhovno, koje je stanje nadsveta, i stanja koja odgovaraju različitim krugovima, a koja se smenjuju onako kako se seme materijalizuje i ispunjava tamom, neprozirnošću, težinom. Naša vlastita materija, materija zemlje, biljaka i živih bića, jeste nešto kao neizmerno otežalo seme eteričkih čestica nadsveta. One su, postepeno, padale ka nama posle jedne prapočetne drame koja je sva povest naše vasiljene, kao prašina, krš, čestice koje se lagano talože na dno morskih bezdana formirajući sediment. U očima gnostika, sva živa bića našeg sveta jesu talog izgubljenog neba.

A sa dna tog mračnog mora, od blistave površine višega sveta, čovek ne vidi ništa drugo nego varljiva oblička, prolazne odsjaje, nestalne utvare nalik svetlucavim ribama koje jedine osvetljavaju hiljadugodišnju tamu bezdanih dubina. A naša materija, zato što je teška, mračna, najteža i najmračnija od svih, istovremeno je i najmanje dinamična,

najnepokretnija, zbijena i teška poput atoma svedenih na jezgra.

Nepokretnost, ledena hladnoća materije i ploti lišenih prapočetnoga ognja, što neizbežno teže onoj apsolutnoj nuli koja je u svetu studeni poslednja etapa smrti materije.

Posledice ove slike sveta rascepljenog na više univerzuma od kojih je poslednji – naš – potpuno odvojen od ostalih zidom guste tmine, očito su radikalne. Težina, studen i nepomičnost su istovremeno naše stanje, naša sudbina i naša smrt. Predati se težini, povećavati je u svakom smislu reći (unošenjem hrane ili rađanjem, jer sa svakim rođenjem zemlja još više oteža), znači pripomagati toj zloćudnoj sudbini, zapečatiti prvobitni pad kojim je ona izazvana, sudelovati u smrtonosnom činu koji vrši onaj ili oni koji su proizrokovali taj tragični rascep. Modernim terminima rečeno, to znači povećavati šanse onome što se zove entropija. Zanimljivo je uvideti da su, na jedan očigledno nepotpun i uopšten način, gnostici naslutili da materijalni svet sudbinski teži inerciji. Zato je zadatak gnostika da se ponovo uspe uz kobnu strminu, u doslovnom i u prenesenom smislu, da pokuša da preskoči taj zid koji razdvaja, da se, postepeno gubeći težinu koja tuđi i telo i dušu, ponovo domogne višega sveta, iz koga nikad nije ni trebalo pasti. Ukinuti ili olakšati svu tvar ovog sveta, to je bio čudnovati cilj kome su se posvećivali gnostici.

Što se tiče razloga tog prapočetnoga rascepa, tog radikalnog razdvajanja između svetova, kojim smo osuđeni da živimo u najmračnijem krugu, i tog pada koji je čoveka učinio zatočnikom strane materije, o tome ću zasad reći tek par reči. Ako ne baš u nekom određenom trenutku, a ono negde u osvit vremena, u zoru semena, u devičanstvu mogućeg, jedan od žitelja nadsveta, bog, demijurg, anđeo ili eon (termin koji se često javlja u gnostičkoj kosmologiji i koji označava večno, živo i oličeno biće), jedno od tih bića poremetilo je ravnotežu virtualnosti, omaškom, iz oholosti ili nepromišljenosti, uplelo se u tok stvari i izazvalo pomet-

nju, potrese, grčeve ognjene tvari, što je dovelo do njenog postepenog kvarenja i pada ka nižim krugovima. Svet u kome živimo, ne samo da je mračan, težak i viđen za smrt, nego je prevashodno svet prouzrokovan velelepnom spletkom, nepredviđen, neželjen, u kome je sve krivotvoreno, gde je svaka stvar i svako biće ishod kosmičke zabune. U tom kovitlacu grešaka, u tom padu i sveopštem brodolomu istorije materije i čoveka, mi na zemlji smo pomalo kao brodolomnici osuđeni na večnu samoću, zatočenici planete, žrtve kosmičke nepravde. Zvezde, eter, eoni, planete, zemlja, život, plot, neživa tvar, duša, sve je upleteno u tu kosmičku sablazan.

Srećom, naprsline, pukotine koje sjaje u nebeskom zidu naše tamnice pokazuju mogući put za bekstvo iz nje. U zvezdanoj noći, gnostik zna da nije nepovratno izgubljen svaki dodir s gornjim krugovima i da, možda, može da pobeđi, da razbije iskonsko prokletstvo koje je uplelo podvalu u igru ovoga sveta, da nas odbaci daleko od iskri i žara nadsвета, u zamračeni krug u kome živimo, „krug mračnoga ognja”.

MRAČNI OGANJ

Nepravda vlada vasseljenom. Sve što se u njoj gradi, što se razgrađuje, žigosano je pečatom gnusne propadljivosti, kao da je materija plod neke sablazni u okrilju ništavila.

E. Sioran, *Kratak pregled raspadanja*

Znati naše stvarno stanje, znati pod kakvom smo čudesno gustom tminom, množinom talasa i uzastopnih krugova osuđeni da živimo, u kakvim pećinama i u kojim morskim bezdanima vegetiramo, atrofirani, bespomoćni, kao čovečje ribice, slepi crvi što žive u ponorima, goli i beli, još tačnije albinosi, jer i belo je već boja, znati to jeste prva etapa gnostičke misli.

Tim ostrim pogledom koji su okretali nebu, gnostici su gledali i ovu našu zemlju. Tlo Egipta, sažeženo sunčevom jarom, sačinjeno od pustinja i od bezvodnih planina ili, u dolini Nila, muljevitih baruština, oblasti gde vrvi život u korovu, može biti da je rodilo te slike koje su oni gradili o našoj planeti. Jer, ta je zemlja oblikovana ostrim kontrastima, bespoštednom borbom između zaslepljujuće svetlosti dana i ledene noćne tmine, kao da ni sami elementi nisu mogli ništa drugo nego da se sukobljavaju jedni sa drugima, da se bore u krugovima vremena.

Pamtim jednu noćnu šetnju, u ranu jesen, u okolini Aleksandrije. Zvezde su sjale čudesno jasno. Sa zemlje se dizao ka nebu oblak isparenja s kojim su se mešali smolasti ambrini mirisi močvara. To kristalno nebo, tako čisto da nijedna zvezda nije treperila i to tlo iz koga bije jara, iz koga život prosto kulja u mlazevima, pokazivalo je dva nepomirljiva lica stvarnosti: hladnu nepomičnost nebeskog beskraj a i zbrkani vrtlog u kome, pomešana sa ze-

18264 ~~132437~~

maljskim znojem, trepti izmaglica vonja i smradova trule materije.

Ali, uistinu, ni nebo, ni zemlja, ni vonj, pa ni, s one strane ovih osnovnih datosti, zbrka istorije i poremećenost sistema, u vreme u kom življahu gnosticici, ne mogu baš sasvim da objasne taj nemilosrdni pogled uprt u naš svet. Oseća se da je njihovo viđenje zemlje i čoveka bilo diktirano jednim opštim osećanjem spram materije, punim gađenja, ali i opčinjenosti. Nije da su bili nesposobni da ose te lepotu sveta ili neba. Jedan mladi aleksandrijski gnostik, preminuo u sedamnaestoj godini, Epifan, napisao je o zemlji, o suncu, pravdi i ljubavi jedan od najzanosnijih tekstova koji se mogu zamisliti. Ali, ono što ih nadasve opse da u prisustvu takve materije, njene neprozirnosti, njene gustine, težine (a tu težinu, tu materijalnost, prozirali su i u vazduhu samom, i u naizgled najtananim stanjima, treperenju vode, pustinjском ветру, svetlucanju zvezda), ono što ih opse da jeste nepodnošljivi osećaj da je ta paralizujuća materija proizvod greške, devijacije kosmičkih struktura, da je samo imitacija ili karikatura prapočetne materije višeg sveta. Otežalost, ukočenost suđena svemu što živi i što postoji – od vazduha do kamena, od insekta do čoveka – jeste nedopustiv okov, nepodnošljivo prokletstvo. A posledice su toga višestruke. Jer, težini same materije, nezgrapnosti živih tela, kobno se dodaju otežalost i nezgrapnost duha. Naše je mišljenje žigosano istim ograničenjima kojima i naše telo, udara o iste zidove, teža i samo pod istim pritiskom. To težanje duha – inherentno materiji od koje smo sačinjeni - većina gnostika dočaravala je prostom i rečitom slikom: slikom sna. Za svest je san ono što je težina za telo: stanje smrti, inercije, okamenjenost psihičkog. Mi spavamo. Provodimo život spavajući. A samo oni koji to znaju mogu, ipak, da se ponadaju da će da razbiju te zidine inercije duha, da probude u sebi iskru koja, svemu tom uprkos, počiva u nama, kao pukotina u telesnoj tmuni.

Probuditi se, biti budan, bdeti, izrazi su koje stalno susrećemo u gnostičkim tekstovima. Ako je Hermes jedan od omiljenih bogova njihovoga panteona, to je zato što je u punom smislu *Probuđen*, onaj kome je još Homer pripisivao moć da „svojom zlatnom palicom usnulima otvara oči”. A pošto je, u drevnoj mitologiji, Hermes bio i ono što se visokoparno naziva psihopomp, što će reći pratilac duša u carstvo mrtvih (gde ih je vodio do suda trojice paklenih) smatran je i onim koji, čak i u carstvu seni, drži oči širom otvorene kao živ, i ostaje budan i u srcu smrti. Šta, inače, vrede imena i atributi onih koje su gnostici uzdigli u rang Inicijatora? Ono što je važno jeste da se, iza zavrzlama mitologije ili teorijskih sistema, pročita postojanje i traženje tačno određene askeze i moći: držati oči otvorene, odagnati san, probuditi se u punoj svesti o samome sebi.

Ako su, dakle, gnostici smatrali san najzlokobnijim stanjem života, to nije bilo samo zato što je san prividna smrt, nego i zato što on podrazumeva vraćanje nepomičnom, prepuštanje sveopštoj inerciji sveta. Endimion, mlađani i lepi pastir iz grčke mitologije, koga je Selena, Luna, zatekla jedne noći kako spava i u kog se tako ludo zaljubila da je preklinjala Zevsa da ga nikad ne probudi – tako da je Endimion ostao večno mlad, ali je to platio večitim snom – taj prerano Usnuli, taj živ Balsamovani bio je za gnostike slika i prilika našega stanja i dokaz očite izopačenosti bogova ili lažnih bogova odgovornih za svet. Primorati mladoga, lepoga čoveka da nikada više ne oživi, a ne ubiti ga, zar to nije vrhunac sadizma koji samo bog može da zamisli, jer je duhovno opremljen bolje nego čovek? Eto na šta nas je prisilio odvratni demijurg, ogavni eon koji je, u prapoćecima vremena (koje je, uostalom, kao i težinu, morao prouzrokovati upravo on, pošto je vreme, za gnostika, stanje svojstveno proklesoj stvari), izopačio povest sveta: da čitav život prespavamo i ne znajući, a da nas toga, kao ni Endimiona, ne izbavi ni sama smrt.

Drugim rečima, izgleda očigledno bar to da je naš svet, svet mračnog ognja, prostor zla. Taj termin ovde ne treba razumeti u moralnom, nego u biološkom smislu. Zlo je postojanje same materije, kao parodije stvorenja, krivotvorenog uređenja prvobitnoga semena; ta usnulost duše nagoni nas da kao stvarno prihvatamo ono što je tek varljivi svet snova; to su sve datosti – danas bi se reklo sve strukture – našeg svagdanjeg sveta. On iz svake svoje pore izlučuje zlo, a naše misleno biće vezano je za zlo jednako neizbežno kao što je naše fizičko biće vezano za ugljenik naših jedara. Na ovoj razini, naravno, hvata nas neka vrsta vrtoglavice dok u užasima mogućeg sveta prebrajamo račvanja tog metastaziralog raka. Kupamo se u zlu kao u nekom zagađenom moru i nikakav „deterdžent“ duše – ako ne, upravo, onaj koji predlaže gnoza – nije sposoban da nas od njega opere. Otud temeljno iskvaren karakter svih ljudskih preduzeća i ustanova: vreme, istorija, vlast, države, religije, rase, nacije, svi ti pojmovi, svi ti sistemi koje je stvorio čovek, okaljani su tim prvotnim nedostatkom.

Šta god da su o tome rekli brojni istoričari gnoze, verujem da su neki gnostici do tih prilično obeshrabrujućih zaključaka došli pre razboritim posmatranjem prirodnoga sveta i ljudskoga ponašanja, nego primenom nekakvog sistema. I najbeznačajnija činjenica terala ih je da misle da nam se zle sile neprestano obrušavaju na glavu. Tako je i najprostiji, pritom i najneizbežniji fenomen, fenomen ishrane, mogao za gnostike da bude tipičan primer toga zloknog ustrojstva: jer, ishrana, održavanje života, znači upravo smrt drugih živih vrsta. Svako rođenje, svako produženje života širi polje smrti. To je beskonačni krug, jednako vrtoglav kao i zvezdani kovitlac ili tok vremena.

U tom beskrajnom krugu, već prosta činjenica da živimo, dišemo, hranimo se, spavamo, snevamo, uključuje postojanje i širenje zla. Ono što će darvinisti kasnije nazvati borbom za opstanak i prirodnom selekcijom, ukazivalo se u očima gnostika kao očigledan dokaz temeljnog nedostatka

sveta. Ali, ta urođena mana u kojoj su Jevreji i hrišćani videli otisak istočnoga Greha, dakle, odgovornost samoga čoveka, gnosticima se, naprotiv, ukazuje kao stanje nametnuto čoveku. Ovaj nema ama baš ništa sa prokletstvom koje ga pogađa: istinsku odgovornost za to snosi onaj izopačeni sadist, demijurg, koji se drznuo da, do najsitnijih pojedinsti, zamisli jedan ovako surov svet.

Jer, konačno, da je ovaj svet delo dobrog i pravednog Boga – a ne neveštoga i u biti zloga demijurga – onda bi tom bogu trebalo pripisati najpodlije misli, najsravnije snove, neizrecive primisli. Kako bi jedan vrhovni Bog mogao da zamisli neverovatne spojeve, mehanizme, razaranja, pokolje, uništavanja, koji čine život sám? Kakav bi izopačeni duh mogao, za parenje bogomoljke, da smisli da ženka mužjaku otkida glavu i da ga proždire? Kakvo je biće neizmernoga sadizma moglo da izmisli umrtvljujući ubod ose peskorovke u telo gusenice koju larva krilatog insekta guta živu? Ko se drznuo, samo da smrsi puteve kopulacije, da smisli onaj ogavni seksualni organ u kornjače – kloaku? Koji je paranoični demijurg došao na ideju da stvori bonelije, morske crve čija ženka, stotinu puta manja od mužjaka, živi u jednjaku svoga partnera, ako se partnerom može nazvati monstrum u kome ona parazitira, a da to i ne zna? Ko je odredio, predvideo, osigurao sve te nastrane procese, skrajnute puteve, mnogostruka račvanja života? Naravno, ja se ovde, namerno, izražavam savremenim terminima. Gnostici, bez ikakve sumnje, nisu poznavali običaje peskorovke, bogomoljke, niti bonelija. Ali, svet prirode njihovog vremena nudio im je druge, ne tako suptilne, ali isto tako uverljive primere sveopšte niskosti sveta. I samo postojanje seksa nije moglo da bude ništa drugo nego izum nekog neurasteničnog bića, i nije slučajno to što su neki psihoanalitičari otkrili u gnostika stav spram rađanja i produženja vrste čudnovato blizak njihovom vlastitom.

Ovaj inventar račvanja zla, planetarnog raka koji razjeda sve do samog neba, koji prožima sve naše ćelije, sve na-

še misli, moći ćemo podrobno da nastavimo u društvu samih gnostika. Za sada, izgleda da smo usvojili da je krug mračnoga ognja u kome počiva naša zemlja, pre svega, prostor zla, suptilnog, molekularnog zla koje pada sa zvezda poput noćne rose, prekriva i briše sve, čak i naše mišljenje.

Kako onda da se, u ovome svetu izjedenom tom nebeskom rđom, koga od carstva svetlosti razdvaja prava vaseljenska reza, gnostik ne oseća isto kao robijaš deportovan na neku prokletu planetu, izgnanik, tuđin izgubljen usred neprijateljski nastrojenog sveta?

TUĐIN

Ali, velika, mračna anti-sunca, izvori istine u potki suštastva, na svojoj kopreni nebeskog svoda, pojavljuju se i nestaju i jedna usisavaju druga, a ljudi ih zovu ODSUSTVA.

Rene Domal

Kad danas, u politički najangažovanijim publikacijama, čitamo inventar oblika eksploatacije i otuđenja čoveka, odmah zapažamo jednu činjenicu: reč je o neophodnom inventaru i nužnom razotkrivanju nepravdi koje čovek trpi, ali su oni uvek ograničeni – jer, takva je ideologija, nova mitologija našega vremena – samo na svoje društvene i političke aspekte. Kao da bi, uprkos onome što nam na sve strane pokazuje više od pola veka iskustva socijalizma, neka promena ograničena samo na oblast političke ekonomije i proizvodnih odnosa mogla da reši naše stvarne probleme!

Izgleda prosto, očigledno, nepobitno, da se danas, kao i u vreme gnostika, jasno vidi da je otuđenje čoveka globalni problem čije rešavanje zaista podrazumeva na prvom mestu otklanjanje njegovih ekonomskih, društvenih i političkih uzroka, ali koji upravo nastaje – a ne nestaje – u trenutku kad se prevaziđe taj prvi stadijum. Kad u današnjoj Francuskoj zamišljam čoveka kakav je bio Vasilid, Valentin ili Karpokrat (gnostici o kojima ćemo kasnije detaljno govoriti), vidim ga potpuno rasterećenog svakog političkog mišljenja ili, naprotiv, potpuno uključenog u revolucionarnu bitku našeg vremena (ta dva stava bi za njega bila dva identična oblika jedne te iste askeze), kako na ulici deli letke sa potpisom *Proleter zvezdanog beskraj*a, nadilazeći, međutim, i uznoseći tu borbu u okvire danas jedva pojmljive, pošto bi istinski revolucionarna za njega smela da bude je-

dino potpuna borba koja zahvata samu prirodu našeg prisustva u ovome svetu. Izmena proizvodnih odnosa, preobražaj prirode ekonomske razmene i prometa dobara, *bez vezivanja tih promena za jednu askezu koja se istovremeno sprovodi u duhovnom ustrojstvu čoveka*, doveo bi, u njihovim očima, samo do zamene jedne vlasti drugom, dakle jednog otuđenja drugim otuđenjem, još opasnijim, jer bi se smatralo ukinutim.

Gnostici nisu bili nesvesni svega toga, bar ne više od drugih ljudi, i uveren sam da su dobro znali koliko je takvo stanje moglo da pogađa duh osetljiv na materijalnu bedu sveta. Ali, uprkos njihovom stavu koji se nije obazirao na oblast društvenog, bili su, definitivno, jedini koji su uviđali i političke implikacije svoga položaja. Jer, šta su tokom tih vekova činili hrišćani? Čim su bili priznati i prihvaćeni, čim je i Rimsko carstvo postalo hrišćansko, požurili su represijom da nametnu vlast (progoneći svoje stare protivnike, oni, negda progonjeni) i da, više nego ikad, daju za pravo gnosticima koji su u svakoj vlasti, kakva god ona bila, videli izvor otuđenja. Štaviše, da se poslužimo današnjim jezikom, hrišćani su „regenerisali” ferment pobune ljudske bede time što su ubeđivali siromahe i eksploatisane da će oni biti prvaci na nebu, tako da bi ovo poslednje, u perspektivi hrišćanske eshatologije, pre bilo nešto kao azurno polje jedva zamislivog svođenja računa o kome Apokalipsa pruža tek bledu ideju.

Hrišćani su, svojom kompenzatorskom i strojačkom mitologijom, do kraja izvrđavali svakodnevne probleme svoga vremena i pomogli su da do dana današnjeg preživi mirenje sa svim društvenim nepravdama i pokoravanje uspostavljenoj vlasti (i to sa puno razloga, pošto je vlast bila upravo njihova). Gnostici su, pak, vazda propovedali nepotčinjavanje vlasti, ma kakva bila, hrišćanska ili paganska, jer za njih između jedne i druge zapravo nije bilo nikakve razlike. Hrišćanstvo je odbijalo *sine die* – i sam izraz ovde poprma jedno sočno značenje, sasvim prikladno eshatolo-

škim nadanjima o ukidanju vremena – rešavanje trenutnih problema. Nasuprot tome, gnostici su bili jedini koji su zauzeli stav logičan, istini za volju osoran i radikaln, ali u skladu sa onim što su osećali u duši: da su, kao tobož-misleći primati, stvorenja potpuno otuđena do poslednje svoje moždane ćelije i osuđena na potpuno potčinjavanje sve dotle dok, najpre, ne postanu svesna dosega svoje tromosti i svoje usnulosti.

Dakle – da rešimo ovaj problem i da preciziramo mišljenje gnostika ili, bar, način na koji ja vidim njihovo mišljenje – sve ustanove, svi zakoni, vere, crkve, vlasti, jesu lakrdije, klopke, održavanje hiljadugodišnje podvale.

Ponovimo ukratko: mi smo izrabljivani u vaseljskoj razmeri, proleter i demijurga-dželata, roblje prognano u svet suštinski podvrgnut nasilju, talog izgubljenog neba, tuđinci na našoj vlastitoj planeti.

Biti tuđin, u prvobitnom smislu reči, znači biti za druge strano biće. Ovde se ne igram rečima, jer upravo je temeljna otuđenost čoveka navela gnostike da razmišljaju o njegovom poreklu i njegovom statusu na zemlji. Taj termin izražavao je u njihovim očima prirodni nesklad između virtualnoga čoveka nadsveta i promašenoga stvorenja, imitacije čoveka koju je demijurg načinio i pustio je da padne u krug mračnoga ognja. Stanje tuđina jeste, po prirodi, lažno stanje. Niko ne može da bude tuđin, osim u odnosu na nekoga netuđina. A u drevna vremena, onaj koji se tuđinu suprotstavljao politički, građanski, ljudski, bio je starosedelac. Starosedelac je Atinjanin rođen u Atini, Aleksandrinac rođen u Aleksandriji, ukratko, građanin, ali i više od toga: čovek rođen upravo na tom tlu, koga za njegov rodni kraj vezuju neraskidive biološke veze. Svaki tuđin je, na neki način, starosedelac nekog drugog tla. Temeljna razlika koja gnostike razdvaja od njihovih savremenika jeste ta što, za njih, njihova rodna „gruda” nije zemlja, nego izgubljeno nebo, sačuvano u njihovom pamćenju: oni su starosedeo i drugoga sveta. Odatle ono osećanje da su pali na našu ze-

mlju kao stanovnici neke daleke planete, da su promašili galaksiju, i da žude da se vrate svojoj pravoj vasseljskoj otadžbini, blistavom nadsvetu koji svetli iza džinovske mračne reze. Njihova iskorenjenost nije bila geografska, nego planetarna. I tretirati ih – kao što je bio slučaj – kao tuđince u građanskom ili političkom smislu reči, moglo se samo u smešnom nesporazumu, kao kad bismo, recimo, Marsovcu ili bilo kome drugom vanzemaljcu izdali dozvolu privremenoga boravka. Za njih, iako su oni jedini to znali, i svi drugi ljudi bili su u istom položaju i čitava ljudska zajednica bila je u tom kosmičkom izgnanstvu u galaktičkoj zabiti gde smo bačeni u zemaljsko blato.

Gnostici su to morali osećati utoliko snažnije što su i sami, u vremenu u kom su živeli, osnivali marginalne zajednice, tuđe, u najužem smislu reči, čovečanstvu tuđinaca oko sebe. Mora biti da im se činilo besmisleno da kažu za sebe da su Egipćani, Grci, Rimljani, Sirijci. Uostalom, nije slučajno to što su se gnostičke zajednice obrazovale samo u onim gradovima njihova vremena koji su imali kosmopolit-ski karakter: Aleksandriji, Antiohiji i Rimu. Ne može se zamisliti gnostik u Galiji ili Germaniji. Njihova vlastita iskorenjenost mogla se slobodno hraniti u tim gradovima u kojima su se mešali najrazličitiji etnosi i u kojima su se, između I i IV veka naše ere, događale najvažnije promene mediteranskoga sveta. Bilo je tu istorijskoga humusa koji je opravdavao gnostičko osećanje izgnanstva, sudbine planetarnoga tuđina. „Jesam *na* ovome svetu, ali nisam *od* ovoga sveta”, najjednostavnija je gnostička formula. Ona savršeno sažima osećanje zatočništva u bezdanu vasseljene, na planeti i u telu sačinjenim od molekula nagomilanih u najsumnjivijim kombinacijama, zbrkanim, nerazmrsivim smešama koje, nekako, čine materijalni oslonac naše duhovne samoće. Demijurg, izopačeni sadist, odgovoran za ovaj svet i za naš život, smislio je da nam tim nemogućim kombinacijama molekula, tim nerazdvojivim smešama materije, onemogućí ili učini krajnje neizvesnim svaki pokušaj bek-

stiva iz telesnog, zemaljskog zatvora. Dakle, problem je prost i polako počinjemo, ako možemo tako da kažemo, da vidimo pomalo jasnije u kosmičkoj tmuni: čovek je doživotni izgnanik na planeti koja je tamnica naroda, u telu koje je tamnica duše, starosedelac nevidljivog, izgubljenog sveta.

Ove slike ili ove definicije odaju utisak stalnog ponavljanja. U tekstovima u kojima opisuju čovekovo stanje, gnostici se neprestano ponavljaju, kao da se i tu sudaraju sa tamničkim zidovima reči. Izrazi kojima označavaju ovaj svet svode se na nekoliko formula koje se vraćaju iz časa u čas: "hermetički zatvorena tvrđava"; „tamnica“, „kloaka“, „kaljuga“, „pustara“. Isto važi i za ljudsko telo: ono je „grob“, „teški plašt“, „lanac“, „uljez“, „otrovano more“, „vampir“. Istorija čoveka ponavlja, gotovo detaljno, prapočetnu dramu i farsu kosmosa. Čovek je, kao i svet, stvorenje promašeno, žalosna imitacija, privid čoveka, lažni čovek ili, antropološki rečeno, pseudantrop. U njemu je krivotvoreno vidljivije nego u kosmosu, jer je ljudsko telo bliže – pristupačnije – od svetlosti dalekih zvezda. Ponovimo, dakle, što je moguće prostije, iz kog smo zapravo razloga ovo što jesmo, naime, uljezi u telu koje nam ne godi.

U početku, u svetu mogućeg, u jasnome umu istinitog Boga poslednjega kruga, začne se slika čoveka, mogućeg čoveka, misaoni obraz onog kog će jednog dana, možda, istiniti Bog učiniti stvarnim. Ugledaše sliku demijurzi, arhonti, ili anđeli donjega kruga. Kako? Zašto? Tajna. Ali, videše je i biše kao zaslepljeni svetlom, snagom, lepotom, smisle-nošću, što izvirahu iz tog Antroposa u misli začetog. Zato odlučiše da se ugledaju na nj, da ga krivotvore.

Saturnin, gnostik koji je propovedao u Antiohiji u vreme Hadrijanove vladavine, izgleda da je nešto jasnije video taj ključni trenutak nebeske praistorije naše rase. On nam prenosi da su anđeli-demijurzi, pred tom čarobnom vizijom, namah uzviknuli: „Načinimo čoveka po uzoru na tu sliku.“ Prionuše na posao, uzeše ilovaču i načiniše čoveka. Ali, može li se nazvati čovekom žalosni stvor koji ožive u njihovim

rukama, to nago stvorenje nalik čoveku, ali nesposobno da stane na mlitave noge, koje „ležашe na tlu grčeci se kao crv“? Jer, takav bejaše naš predak. Istini za volju, ova slika je danas, bez sumnje, izgubila sablažnjujući karakter koji je, negda, morala imati za negnostike, prožete spokojstvom biblijskih slika. Jer, tako predstavljen, kako se nespretno koprca u maternjem blatu, „u mračnoj bari“, taj čovek, ili prethodnik čoveka, posve je ličio na nekakvog vodozemca. Ko god je ikada video rekonstrukcije prvih vodozemaca koji su izlazili iz vode da se domognu čvrstoga tla, ko god je video ihtiostragu, sejmuriju ili ofijakodona, ta stvorenja iz Sekundara, koja već najavljuju kopnene reptile, naći će da je ovaj prethodnik čoveka, sve u svemu, morao ličiti na njih. Sa čeljustima još umazanim glinenom jalovinom, sa udovima tek formiranim, ali nesposobnim da drže telo, ispuštajući uznemirujuće krike, jedva da je i ličio na blistavu, božastvenu sliku od koje je potekao. Ali, istiniti Bog, videvši tu grešku, taj užas, kako gmiže po zemlji preteći da je nastani, sažali se na nespretnost anđela. U tog cvilećeg crva udahnu on iskru života koja mu namah pomože da se pridigne i da progovori. Tako se rodi *homo bipedus et loquens*. Time se objašnjava naša dvostruka priroda: mi smo nešto kao uspravni crvi, bivši vodozemci prepravljani praštanjem istinitoga Boga i darovani iskrom, delićem svetlosti Vrhovne moći.

U tom stadijumu gnostičke antropologije, moral, koji prirodno sledi, ističe, takoreći, pravo sa izvora. Ono što nas čini tromim, od čega težamo, što nas uspavljuje, jeste ta kloakalna jalovina, ta borborijanska tvar iz koje smo istrgnuti, a naročito taj formalni nedostatak našega ustrojstva koji nas čini nesposobnim da izvršimo predviđeni zadatak – gnusno izneveren uplitanjem veštaca-šegrt. Samo iskra života koja počiva u tom truležnome telu, ako je hranimo, ako je raspirujemo, ako je razgorevamo prikladnom asketom, može da olakša teški okov našeg tela.

Ali, izgleda da nikada nismo izveli sve logičke posledice proste činjenice da smo stvoreni od gline. Jer, glina, po pri-

rodi, ne propušta vodu, niti vazduh, pa je i ljudska duša – koja potiče od gline, kao god i telo, samo od finijeg zrna, rekli bismo – i sama nepropusna ili jedva propusna za svetlost nebesku. Poput onih porcelanskih filtera koji se koriste za izolovanje virusa, naša duša, u najboljem slučaju, proseje poneku česticu svetlosne tvari s nebeskih visina, a čoveku treba mnogo budnosti i bdenja, asketskih tehnika, da uhvati tu prvotnu svetlost i da je izoluje iz zvezdanog mulja. Usudimo se, dakle, da polazeći od ovih ekstrapolacija (koje se, naravno, u gnostičkim tekstovima nikad ne nalaze u ovom obliku) izvedemo nešto precizniju definiciju čoveka: uspravni crv, opskrbljen božanskom iskrom zahvaljujući kojoj je postao dvonožni *sapiens et loquens*, i dušom, finim sitom koje prosejava sjaj nebeskih visina. Čoveku je cilj da skuplja i da uvećava tu nebesku svetlost, da je sabira u sebi i da tako stiče neku vrstu bestežine, da njome pobedi tromost svoga tela, da se vrati spasiteljskim nebesima koja su mračnim zidinama skrivena od našeg pogleda.

I to upravo boreći se protiv tromosti tela i usnulosti duše, primenjujući tehnike buđenja – buđenja tela i buđenja duha – neku vrstu „dugog, silnog i smotrenog poremećaja svih čula”, koje mu omogućavaju da nadvlada materijalni i duhovni poredak ovoga sveta, ukratko, živeći protivživot.

PROTIVGRB TELA

Dolazim u tvoja nedra, obred da izvršim
Večiti povratak zavičaju predrođenja
Životinjski znamen negdašnje ekstaze
U tvoja nedra dolazim, milodar ti nosim
Melem i otrove
Slepac uništen u podrumu bića...

Rože-Žilber Lekont, *Posvećenje i pogrom lju-
bavi*

Pet prstiju. Četiri uda. Dva oka. Jedan mozak. I jedno ime: *homo bipedus, sapiens, loquens*. Lako je opisati čoveka sa mentalne distance stanovnika Sirijusa. A gnosticici su, upravo, imali osećaj da dolaze sa Sirijusa ili pre iz nekog sveta još daljeg, još težeg, čudnijeg, sveta iza Sirijusa. Time se, možda, objašnjava pogled čudan – nimalo blagonaklon – zapravo prezriv – kojim su gledali, pre svega, na našu ljudsku spoljašnjost, naš antropoidni sklop, naše stanje fetusa, nedonoščeta bačenog pre vremena u pustare sveta, koje otad neprestano ponavlja isti bolni krik, obznanjujući svoj dolazak na zemlju.

Gnosticici bi se, neosporno, divili otkrićima Frojdovim i frojdovaca, jer čitava njihova kosmogonija i antropologija žigosane su kosmičkom traumom *prevremene* pojave čoveka. Greška anđela zbog koje smo bačeni na zemlju, neumesna i nespretna preduzetnost onih koji poželeše da oponašaju obrazac, blistavi arhetip ponikao u umu Boga istinitog, u stvari su nad materijom još neoskvrnutom, u trudnoći, izvršili abortus. Ono što oni stvoriše, ne beše čovek, nego zametak još nesposoban za život, bezoblični crv za koga se, zapravo, pitamo zašto li je istiniti Bog zamislio da ga ostavi da živi. Ispod složenosti, meandara gnostičkih mitova, krije se ova očita istina: svi smo nedonoščad.

Verujem da se svaki potonji gnostički stav spram čoveka, društva, ljudske rase i kosmičkih ustrojstava temelji na toj slici, tome prvotnom viđenju porekla čoveka, zauvek obeleženog svojim stanjem nezrelosti. Mi smo poput lutki leptira prerano istrgnutih iz čaure koja ih štiti. Uostalom, i sam termin gnoza – *gnosis* – u grčkom jeziku veoma je blizak terminu *genesis*, koji znači rađanje, postanje. Gnoza je u biti geneza, ona čoveku vraća njegovo istinsko rođenje, ukida njegovu genetsku i umnu nezrelost.

Priči o stvaranju čoveka, onoj koju smo već ukratko ispričali, treba dodati još jednu, preuzetu od sekte valentinaca, koji su u Egiptu nastavljali učenje gnostika Valentina. Ona pokazuje do koje mere gnostički mitovi, uprkos ogromnim razlikama u svojim varijantama, otkrivaju obuzetost tim prvotnim trenom.

Kosmologija valentinaca ponavlja već predstavljene šeme, ali im dodaje mnoge značajne pojedinosti. Na samom vrhu ili, ako hoćete, u samom središtu spoznatljivog sveta, dobri Bog, neznani Bog. Ispod, ili oko njega, ređa se trideset krugova sve do našeg, zemaljskog sveta, koje čuva po jedan Eon. Ta celina, za Valentina, čini Pliromu, što znači svet Punine, spremište Suštastava. Eon tridesetog kruga zove se Sofija – Mudrost. Elem, Sofija jednoga dana – požele da osmotri veličanstvo Plirome. I pripade joj muka. Čim prekorači poslednji krug, zaslepi je bljesak, spopade je vrtoglavica, te pade u naš svet.

Ovaj mit nije u potpunosti gnostičkog porekla. Grci su, mitom o Semeli, već bili iskazali to osećanje da čovek nije ni spreman ni kadar da podnese viđenje punine. Semela, ljubavnica Zevsova, koji ju je posećivao noću, inkognito, zatraži mu jednoga dana da joj pokaže pravo lice, da joj se ukaže u punom sjaju. Zevs htede da je sačuva, ali Semela ne popuštaše: nesrećnica htede po svaku cenu da vidi „pravo” lice svoga ljubavnika. Zevs se, dakle, pokaza u punom svetlu, u svome božanskom sjaju i Semela, ošinuta gromom, pade na zemlju. Pošto je bila trudna, Zevs joj otvori

utrobu, uze iz nje fetus i zaši ga sebi u bedro gde ga nosaše dok ne dođe vreme: tako se rodi Dionis, sin Groma i preterano radoznale žene.

Isto kao i kod Semele, Sofijin kratki upad u svet Plirome nije ostao bez drugoga čina. Ona zatrudne od Punine, od Božanskog, i rodi nekakvog stvora. Velim stvora, jer to biće je — rođeno iz viđenja zabranjenog sveta — po svemu bilo neljudsko čudovište, toliko neljudsko da se njegova majka ne usudi ni da ga pogleda ni da ga dodirne.

Iz tog čudovišta rodi se čovek, posle silnih zahvata, ispravki, dodataka i prepravki u kojima su učestvovali svi Eoni iz Plirome. Ukratko, i ovde su, i to još jasnije i još žešće nego u drugim mitovima, gnostici opisali prapočetni užas prvoga čoveka. Srećom, ostade u njemu nešto i od kratkoga viđenja nebeskoga sjaja, što dade zamah njegovom rođenju, neki odraz Nevidivog, koga jedan gnostički tekst imenuje kao „nešto poput boje, poput dodira svetlosti”, što na mračnom dnu naše duše ostavi trag božanske svetlosti.

Ovi zadivljujući i košmarni mitovi pokušavaju, dakle, istovremeno da rasvetle i naš dolazak na svet i prirodu naših ograničenja, našeg nesavršenstva. Jedno bez drugog ne ide. Upravo tom preranom ili partenogenetskom rođenju, tom protivprirodnom začecu, dugujemo naše tromo, teško, neprozirno telo, uspavanu psihu, ali i iskru božanske svetlosti. A posledice te dvojnosti, te ispravke u poslednjem trenutku učinjene na pobačenoj živoj materiji, te posledice vidljive su u samome telu. Sve što je u njemu tera ga da bude prepreka širenju svetlosti, tamnica u kojoj se žudnje duše sudaraju sa ograničenjima bića, grob u koji svakodnevno sahranjujemo sami sebe. Uostalom, kao i za *gnosis* i *genesis*, gnostici su za sliku tela/groba koristili maltene homonime *sōma* (telo) i *sēma* (grob). Ne samo njegov oblik, njegove anatomske strukture, njegovi organi čula, uši, oči, te bradavičice koje primaju tek neznatni delić talasa, zraka, ukusa kosmosa, ne samo naš koštani i nervni sistem, naš krvotok koji nas nepravilno održava, jer ograničava naše

opažajno polje, nego čitava naša fiziologija i samo vršenje vitalnih organskih i fizičkih funkcija, žigošu naš život.

Vratimo se opet primeru ishrane, prvom među ograničenjima nametnutim čoveku. Znamo da ona beskrajno širi polje smrti. Da čovek nije bio prinuđen da se hrani uništavajući druge vrste, da je mogao, poput biljaka, da održava život čistom hemijskom razmenom sa okolnim svetom, a ne prožduranjem, ciklusom upijanja i vraćanja, preobražaja, a ne destrukcije, ko zna da li bi čitava ljudska istorija bila drugačija?

Ratovi bi, recimo, bili suvišni, ili bar sporedni. Tu ideju, naoko apsurdnu, nije imao nijedan gnostik, ili je bar nije jasno iskazao, ali siguran sam da ona tačno odražava njihovu zapitanost nad svetom. Poredak zla, koji je inherentan ovome svetu, potvrđuje se neprestanom potrebom za prožduranjem i za razaranjem, potrebom tako sveopštom, tako planetarnom da pojavu ratova postavlja u istu ravan s pojavom ishrane. Ratovi su, u toj perspektivi, samo neizbežan način na koji se zajednice bore da bi se hranile protivnikom.

Ishrana ima još jednu prirodnu posledicu: izmet, logičan ishod telesne truleži. Izmet je prirodno zlo nezgrapnog, mračnog tela, najjasniji simbol naše zaglibljenosti u prvotno blato. Odatle ona neobična – ali, savršeno logična – ideja da je telo onih koji mogahu da dosegnu stanje više svesti, koje se odražava olakšanjem njihove materije, moralo biti oslobođeno tog sablažnjajućeg ropstva. Gnostik Valentin, dakle, sasvim prirodno tvrdi da je Isus „jeo i pio, ali se nije praznio. Moć njegove čistote bila je takva da hrana u njemu nije trulila, pošto ne beše u njemu ničeg pokvarenog”.

Tako je naš organski portret prost: taj zametak koji govori, taj uspravni crv koji jesmo, preživljava jedino uništavajući život oko sebe (kao žižak što izjeda srž natrulih greda) i izmećući kroz čmar trule proizvode strašnoga pogroma. Na jednom kraju unosi nečist, na drugom je, uvećanu, izbacuje.

Postoji li put da se prekine taj glistoobrazni ciklus, da se otrgne od tog mentaliteta osvedočenih vodozemaca, da se razbije to prljavo ogledalo koje odbija naš večni odraz i skriva od nas istinsko veličanstvo nadsveta? Moguće je – a većina gnostika su to i činili – da se uzdržavanjem od prokreacije odbaci nameštena igra sveta, da se između ništavila i smrti postavi apsurdna zagrada života. Mnogo je teže ne hraniti se. Svako isposništvo, ma koliko strogo bilo, podrazumeva minimum hrane. I najveći sveci praznili su se kao i bilo ko drugi. Zato se moglo razmišljati o prostijem i radikalnijem rešenju: samoubistvu. Ali, to rešenje je, pre svih drugih, suprotno gnostičkom stavu. Nijedan od njih, ni u kom trenutku, nije propovedao samoubistvo. Cilj gnostika nije gašenje života i svesti zajedno, nego nadilaženje i jednog i drugog, postignuće višega života, više svesti. Jer, u samom čoveku postoji dokaz da nije baš sve izgubljeno i da njegovo vlastito telo čuva svedočanstvo o njegovom delimično božanskom poreklu. Kao što sazvežđa, te pukotine u kosmičkom tkanju, dokazuju postojanje drugog sveta, postoji i u našim ćelijama pukotina kroz koju se vidi sev iskre života. A ta pukotina je zenica oka.

Oko. Kao i usta, kao i anus, kao i pupak, ta tri otvora koji čoveka čine mestom razmene između spoljašnjeg sveta i unutrašnjeg sveta njegovoga tela – mestom apsorpcije, izbacivanja, rađanja – i oko je otvor. Ali, jedini u čitavom telu koji sa spoljašnjim svetom ima samo onu razmenu koja izmiče kvarenju, a izmiče i zakonu entropije. Jedino ono živi od svetlosti, dok ostatak tela opstaje isključivo od blata.

Osmotrimo oko. Okruglo, loptasto, kao vasseljena, ona kva kakvu su prikazivali gnostici. Na tom orbitalnom telu poredana su tri kruga: krug same orbite, dužica, zenica. Spoljni krug – krug beonjače – gde se kao končaste magline granaju žile i žilice. Unutrašnji krug dužice, istačkan upredenim pigmentima, nosi obrise, mrlje i crteže. Najzad, središnji krug zenice, mračni bezdan u kom se naziru ponori duše i odraz onog svetlosnoga sloja, praobraznog tračka

božanske svetlosti. Tako oko, sasvim prirodno, reprodukuje plan sveta: sublunarni krug zenice, medijalni krug galaktičkog sveta, spoljašni krug izvangalaktičkog sveta. Gledati ljudsko oko isto je što i videti plan čitavog sveta. Pažljivo ga posmatrati, izgubiti se u bezdanu tmine kao u ponorima morskih dubina prošaranih svetlucavim titrajima, znači pojmiti krajnju prirodu našeg postojanja na ovome svetu, magičnu tačku u kojoj se susreću i sjedinjavaju čovek i Bog.

I ovde, opet, samo vršim ekstrapolaciju osećanja, ili radije predosećanja gnostika. Ali, ona meditacija koja ih je navodila da, naizmenično, posmatraju zvezde i istražuju tajne oka, ono pitanje upućeno zvezdama nebeskim i zvezdama oka, pomoglo im je da naslute temeljno jedinstvo ljudske konačnosti i božanskoga beskraja. I Bog i čovek sačinjeni su od iste tvari i nose istu iskru. Tu – i samo tu – nalazi se put, znamen, poruka koja omogućava da se začne nada u oslobođenje čoveka. Tako nas to pitanje, postavljeno najpre u mračnim prostranstvima i beskraju višeg sveta, prirodno vraća sićušnosti ljudske zenice, čoveku samom, mraku i svetlosti, kalu i ognju, mikrokosmosu rascepljenom na suprotna bića, ekranu koji, u vidu iskre, čuva krhki spomen na svoje promašeno rođenje.

Istorija, ljudi, sekte

Življah u ovom svetu tmine desetine
hiljada godina i nikad niko ne zna-
de da sam tu.

Gnostička himna

Za mene je to večni bol i mrak i noć
duše, a ja nemam glasa da kriknem.

Antonen Arto, *Fragmenti dnevnika
iz pakla*

PUTEVI SAMARIJE

Ti i ja smo tek jedno.

Simon Mag

Tokom prva dva veka naše ere, gnostička misao iskazivala se kroz mnoštvo sekti, zajednica, mislilaca i, tek što se rodila, već se razmirela drumovima Orijenta. Geografski govoreći, prvobitna gnoza razvija se na istim mestima na kojima se upravo rađa hrišćanstvo i na kojima žive judaističke religije: u Palestini, Siriji, Samariji, Egiptu i Anadoliji. Tu, u tom bunaru svih mesijanstava, na tim prostorima apokalipse, otkrivenja, na tlu na kome se hrane mističke i tajne zajednice, poput esena, ukazuju se prvi mislioci gnoze. Ako im je danas, u nedostatku imena, teško dati i precizan lik, to je zato što je njihova povest i sama bila zamagljena onom neprozirnošću i nepravdom koju su oni proglašavali inherentnom materiji sveta. Gnostike i njihovo učenje poznajemo pre svega preko crkvenih Otaca, koji su se za njih zanimali tek da bi ih zasipali svojim sarkazmom i da bi ih osudili kao jeretike.

Od gnostičke misli ili gnostičkih mišljenja, čudesnih sistema koje su gradili neki ljudi zaneseni istinom, ostale se, dakle, samo mrvice. Šta bi se danas autentično, objektivno znalo o političkim teorijama Trockog, Maknoa, Roze Luxemburg, da se jedini njihovi preostali fragmenti svode na nekoliko manje-više nepotpunih citata iz zvanične istorije Komunističke partije Sovjetskog Saveza, uključenih u poglavlje pod naslovom: *O otpadnicima i izdajničkim devijacionistima?* Praktično je tako i sa gnosticima, s izuzetkom retkih tekstova otkrivenih u XIX veku i jednog skorijeg korpusa, koji je ugledao svetlo dana po završetku poslednjega rata, u pećinama gornjeg Egipta¹. Čak i ako citati nekih cr-

¹ Videti, na kraju ove knjige, *Bibliografske smernice o tekstualnim izvorima gnoze.*

kvenih Otaca odaju častan pristup i ukazuju na stvarni pokušaj razumevanja gnoze, ostaje činjenica: ti navodi birani su s ciljem da se to učenje optuži, i kao takvi mogu biti samo nepotpuni i pristrasni.

Tome – poštenja radi – treba dodati još jednu, podjednako važnu činjenicu: nespojivost, čak se može reći bezdan koji razdvaja gnostičku misao i gnostički senzibilitet od misli i senzibiliteta hrišćanstva koje se upravo rađa. Uprkos tome što su neki gnostici pozajmljivali ponešto iz Jevanđelja, uprkos nekim „zapasima” hrišćanstva koji se mogu osetiti kod ponekoga od njih, oni se svi pozivaju na temeljno različito učenje i kulturu. To više nije problem pravoverja ili odstupanja od dogme, nego prosto problem razumevanja ili nerazumevanja. Svi hrišćanski autori ispravno osećaju da gnostici nisu njihova „braća”, da su sledbenici neke druge vere, i taj osećaj će s vekovima samo rasti. Ako je filozofija jednog Vasilida, jednog Valentina, mogla u kranjem da prođe kao dosta bliska filozofiji hrišćanstva, ona koju će njihovi daleki potomci, katari, doneti na jug Francuske, deset vekova kasnije, neće imati više ničeg zajedničkog s katoličkim pravoverjem.

Međutim, u svojim počecima, u onim prvim vekovima kad se i samo hrišćanstvo borilo za opstanak i isprobavalo sopstvene puteve, gnoza je još mogla da zavara. Mogla je to iz dva bitna razloga: po svom sadržaju, čiji su mnogi elementi bili pozajmljeni iz učenja apostola i tekstova Jevanđelja, i po svojoj formi, jer su je, u početku, propovedali ljudi koji su, poput apostola, i sami krstarili putevima Samarije, Palestine, Sirije, Anadolije, i koji su se na mnogim mestima direktno sudarali sa Isusovim učenicima.

Najstariji od tih putujućih proroka, tih gnostika lutalica, ostao je u istoriji pod imenom Simon Mag. Budući da nipošto nemam nameru da se u ovoj knjizi posvećujem studijama tumačenja tekstualnih izvora gnoze, poštedeću čitaoca detaljne dokumentacije na koju se istoričari oslanjaju da definišu ili da ospore sliku koju daju o ovoj neobičnoj lič-

nosti. Uostalom, za neke od tih historičara, sporno je već i svrstavanje Simona Maga među propovednike gnoze: za njih, Simon nije bio gnostik.

Dok pišem ovu rečenicu, tačnije, dok je reprodukujem, pitam se šta ona zapravo znači. Pošto se može dati bar desetak različitih definicija gnoze, da bismo prihvatili tu rečenicu trebalo bi da se držimo jedne jedine i da isključimo sve one čije učenje odstupa od nje. Apsurdna metoda koja, možda, odgovara tradicionalnim religijama zasnovanim na tačno određenoj dogmi, kanonskim tekstovima i pravovernim tumačenjima, koja je, međutim, uistinu neprimenljiva na gnozu, pošto je njen ponajmanje sporan cilj bio da ruši proizvoljne granice koje su postavljale dogme, gnozu koja se, da bi se uspostavila, pozivala na najrazličitije izvore i učenja (manihejstvo, judaizam, neoplatonizam, hrišćanstvo, hermetizam) i promovisala otvorenu sintezu, nove puteve promišljanja, originalan način mišljenja, koja je, ukratko, upravo izbegavala okove dogmatskih definicija.

Da se vratimo Simonu Magu, poreklom iz Gite, gradića u Samariji. Njegov život i njegovo učenje karakterišu dve stvari: on krstari drumovima, zajedno sa jednom ženom kojoj je ime Helena, bivšom prostitutkom koju je našao u nekoj rupi u Tiru, i tvrdi čas da je on Sunce, a Helena da je Luna, čas da je on Zevs, a ona Atena, čas, opet, da je on Vrhovna moć, a ona Enoja, Mudrost sišla s nebesa, Majka sveta.

Otac i Majka vasseljene, dakle, šetaju drumovima, propovedaju, preobraćaju i, kako svedoče Dela Apostolska, zadivljuju gomile mađijom i čudima koja izvode. Precizirajmo da se to događa tačno sedamnaest godina posle Isusove smrti. Novi svet, rođen u istočnim krajevima Rimskog carstva, još je u detinjstvu. Sve je već rečeno, ali još ništa nije uobličeno. Štaviše, na drumovima Palestine, Samarije, Anadolije, još je nekoliko desetina ljudi – starih učenika Isusovih, ili novih preobraćenika u nešto što je još samo grupica u mnoštvu drugih – koji propovedaju novu veru, novog boga, strogo i radikalno učenje. To je vreme proroka, mesija,

otelotvorenih bogova, poslanika nebeskih. Nikad Bog nije imao toliko Sinova na zemlji kao u to doba. A paganski autori sa čuđenjem i sa ironijom opisuju tu množinu Poslanika koji su odjednom sišli s neba da propovedaju, govoreći svi jedno te isto: „Ja sam Bog, ili Sin Božji, ili ja sam Moć Oca ili Sina. Bliži se kraj vremena. Došao sam da vas spasem. Oni koji me slušaju, koji me slede ući će u večnost. Ostali će nestati ili izgoreti u paklenom ognju.”

Simon Mag nije samo jedan u mnoštvu proroka, on privlači gomile, njega slušaju, slede. Slušaju i slede i apostole koji propovedaju na istim mestima u istim selima. Ali, ono što govori Simon radikalno se razlikuje od apostolskih propovedi. On donosi neobičnu poruku za koju ne znam – jer nisam živeo u to doba – da li ju je sam smislio, samo nadahnut ranijim učenjima, ili ju je, onakvu kakva je bila, preuzeo od nekog danas zaboravljenog prethodnika. A ta poruka izdvaja se od svih drugih jer je već suvisla, razborita, pa i subverzivna, izrazito gnostička poruka. Dakle, evo šta je propovedao Simon Mag.

Kad čitamo Sveto pismo, a naročito Postanje, shvatamo da je Jahve, Jehova ili Elohim, ukratko, da je Bog Jevreja stvoritelj ovoga sveta. A kako taj Bog provodi vreme? Ostrvljujući se na čoveka i na ljudsku vrstu. Stvara Adama, pa Evu, smešta ih u Raj, ali da bi im brže-bolje zabranio ono najvažnije: znanje Dobra i Zla. Posle toga, kad je prvi ljudski par proteran iz Raja, ne prestaje da kinji njihove potomke, da množi zabrane, da ugrožava ljudsku vrstu gromovima i munjama, sve do dana kad će je Potopom uništiti. Ali, ni to još nije dovoljno, pa opet šalje vatru, krv i pokore na drugo čovečanstvo, potomke Nojine. Taj je Bog sudski izvršitelj, vaseljenski Tiran čiji neumoljivi autoritarizam ozlojeđuje i same anđele, i koji se u zemaljske poslove meša samo da osujeti razvoj čovečanstva.

Razmišljajući tako, Simon ne dovodi u pitanje ni uzroke ni razloge tog nasrtljivog stava, ne spori greške niti zlodela ljudska, ali prosto konstatuje da je ta slika Boga osvetnika,

ogorčenog na ljudsku vrstu, nespojiva sa slikom dobroga Boga, čovekovog prijatelja, stvoritelja života. Iz toga zaključuje da – pošto su ovaj svet i ovo čovečanstvo, čija je istorija u znaku zločina i krvi, očigledno delo Jehovino – da on nije pravi, nego lažni Bog, ili prosto demijurg, izopačeni sadist koga, uostalom, i Biblija opisuje kao biće osvetoljubivo, naprasito, ljubomorno, uvredljivo, zajedljivo.

Samo se po sebi razume da je jedno takvo učenje bilo suprotno svim apostolskim propovedima i učenju Isusovom. To bezuslovno odbacivanje Otkrivenja moralo je, dakle, tada izgledati ne samo prevratničko, nego i sablažnjivo, bogohulno, neprihvatljivo. Ali, Simona to ne sprečava da i dalje propoveda i da u samim biblijskim tekstovima traži očigledne dokaze rušilačkog delovanja Boga stvoritelja iz Postanja na svet. Njegova kosmologija, koja se ukazuje iz navoda koje prenose crkveni Oci, otkriva mislioca koji teži razboritosti, ali i tome da pronade neki put oslobođenja za čoveka. Jer mu izgleda nemoguće, nepravedno, nedopustivo da čovek plaća ceh Jehovine ambicije. Mora u njemu postojati nešto što mu omogućava da pojmi i pronade istinitog Boga, Boga tuđeg ovome svetu. I tako Simon smišlja jednu primamljivu doktrinu da objasni moguću prirodu i moguću sudbinu čoveka.

Čovek je, u njegovim očima, pokvaren samo u svojim funkcijama. Njegova ljudska obličja, njegove mentalne i organske strukture, pa ni njegova suština, nisu pokvarene same u sebi. Jer, uprkos Jehovinom uplitanju, čovek ostaje umanjena slika vaseljene onakve kakvu ju je zamislio istiniti Bog, i nosi u sebi pečat istinskoga sveta. Simon vidi dokaz toga u priči iz Postanja, koja govori o stvaranju čoveka u vrtu Edenskom. Raj, Eden, jeste materica iz koje je rođen čovek, pupak života iz koga se rađa ljudska vrsta. Termin pupak ovde treba shvatiti u doslovnom značenju. Jer, ako je čovek svet u malom, to znači da je vaseljena uveličan čovek, Antropos ispolin. Sve što se nalazi na nebu ima svog dvojnika ili svoj odraz u čoveku ili na zemlji. Eden je živa

materica koja hrani našu zemlju i ispira glinu iz koje je izbacila čoveka ona Reka koja se račva na četiri prvotne reke u kojima Simon prepoznaje četiri arterije – dve vazdušne i dve krvne – koje navodnjavaju i hrane krvotok i respiratorni sistem čovekov. Čovek u svom telu nosi reke edenske kao što u svojoj duši nosi iskru koja potiče od Boga istinitog. On u sebi čuva, umanjene, sažete, žive sile, klice stvorenja koje su i klice vasseljene, a čiji prvotni, ujediniteljski princip, jeste vatra.

Simon je mnogo razmišljao o vatri, o njenim mnogostrukim obličjima – ognjenom, usijanom, stišanom, ohlađenom, prvi je došao na ideju o hladnoj vatri kojoj će se kasnije vraćati mnogi alhemičari – i njenom prisustvu u telu čoveka. Božanska vatra postoji u čoveku u dva oblika: jednom duhovnom, koji je žudnja – a naročito žudnja za začecem – i jednom fizičkom obliku koji je krv. Krv je, kao i vatra, crvena i topla, ona je vatra koja kruži u čoveku, naravno, vatra stišana, ali topla i postojana (organicistička koncepcija simonijanskog univerzuma lako bi objasnila telesnu temperaturu i homeotermiju sisara), koja se, pak, sama deli na dve komplementarne vatre: seme u muškaraca i mleko u žene. Ako čovek poseduje moć rađanja, to je zato što u sebi nosi duhovnu vatru žudnje i fizičku vatru krvi i semena.

Ta slika čoveka, živoga žarišta u kom ohlađena, stišana, kóla božanska vatra, podrazumeva, za Simona, nekoliko posledica od kojih mi se jedna čini naročito važna, jer otvara put potpuno različit od puta jevanđelističkih propovedi. Čovek je darovan delićem božanske vatre. Dobro. Ona mu obezbeđuje njegov poseban status među svim živim bićima, povlastice kao što su razum, jezik i... uspravan stav. Ali, te povlastice, premda urođene, nisu večne. To su pre mogućnosti, sposobnosti, a od samoga čoveka – i uslova njegovog života – zavisi hoće li se one razviti ili izgubiti.

Da bi objasnio ovu ideju, Simon nudi rečit primer. Naša duša, veli on, ima mogućnost da pojmi i da se služi jezi-

kom, gramatikom, geometrijom. Ali, ako se te mogućnosti čovekove ne razviju – mi bismo danas dodali: ne *razviju na vreme* – biće zauvek izgubljene i niko neće znati čak ni da ih je čovek u sebi nosio. Već vidimo šta, izvan čisto religijske, teološke oblasti, upliće ta ideja terena nužnog za razvoj sposobnosti. Od svih Simonovih slušalaca koji su od rođenja posedovali sposobnost da se služe gramatikom i geometrijom, koliko ih je tu sposobnost stvarno razvilo tokom svoga života? I nije li drama bila još teža – u tim godinama kad se verovalo da je kraj sveta tako blizu – kad je taj hendikep zahvatao, u čoveka, i mogućnost besmrtnosti? Jer, zapravo, duša poseduje, kako sposobnost za gramatiku i geometriju, tako i sposobnost za besmrtnost. A njena sudbina, kao i sudbina ostalih sposobnosti, vezana je za stav koji čovek zauzme spram nje. Drugim rečima, *duša nije besmrtna po prirodi, ona samo može da bude besmrtna*, ako čovek održava, hrani tu povlašćenu vatru koju u sebi nosi. U protivnom se neminovno vraća ništavilu.

Nepotrebno je naglašavati koliko je to učenje bilo u suprotnosti sa onim koje su već propovedali apostoli. Za njih, čovekova je duša besmrtna, šta god on činio, a njegova sudbina ga goni da je uznesu ili okalja, da u večnosti spozna rajске užitke ili paklene muke. Za gnostika se sve odigrava *ovde i pre smrti*. Otud onaj osećaj strepnje pred vremenom, kratkovečnošću ljudskog života, tako karakterističan za gnostički senzibilitet, koji jedva da ima daleke veze sa setnim jadicovkama pesnika nad protokom vremena: računa se svaki trenutak našeg života, jer svaki minut predstavlja vrata otvorena u ništavilo ili u besmrtnost.

Tako su, već u prvim godinama naše ere, postavljene temeljne tvrdnje koje će nesprestano hraniti gnostičku misao: svet u kome živimo nije stvorio istiniti Bog, on je delo imitatora, a čovekov zadatak jeste da odbaci igru ovog sveta, biblijsko i hrišćansko učenje koje, tobož, potvrđuje zasnovanost toga sveta i ustanove kojima se taj svet održava. Gnostik se, tako, otprve postavlja kao biće u prikrajku, pri-

morano (istorijskom evolucijom društva, kao i svojim sopstvenim težnjama) da stvara uporedne, tajne zajednice koje će prenositi Učenje.

I drugi aspekt toga Učenja, koji sledi iz prvog načela: čovek je pozvan da u toj borbi protiv sveopšteg nasilja stvarnosti *izgradi sopstvenu dušu* ili, ako hoćete, da hrani, ojača, razgori iskrnu svetlosti koju nosi duboko u sebi. Ostaje da saznamo kako je Simon konkretno objašnjavao te težnje, a i tu ponovo otkrivamo, primenjen na svakodnevne izbore, tipično gnostički stav.

Simon je živeo sa jednom ženom, Helenom. Ta Helena, koju neki hrišćanski autori predstavljaju kao bivšu prostitutku, bila je, po Simonovoj tvrdnji (a bez sumnje je i sama u to verovala), božanska Mudrost sišla sa neba na zemlju. Hrišćanski autori se, naravno, rugaju toj tvrdnji. Izdavati se za Oca i Majku vaseljene, predstavljati se kao Zevs i Atena, ili Sunce (Sol) i Luna, po svemu je ličilo na provokaciju ili na šalu. U stvari, zna se da su takve tvrdnje u ono doba bile česte i da Simon nipošto nije imao tapiju na njih. Zauzvrat, ono što se čini značajnije, jeste to da je on, izgleda, od svih „Bogova” ili „Poslanika” svoga vremena, bio jedini koji je otvoreno živeo sa konkubinom, u paru. I upravo odatle, iz tog para i u tome paru ovaplotiće se njegovo učenje.

Za Simona, upravo, seme proizašlo iz božanske vatre koju čovek u sebi nosi, i žudnja – duševna vatra – koja to seme isijava iz čoveka, jesu povlašćena sredstva njegovog oslobođenja. Krnjoj slici para koji predstavlja Biblija (u kome je žena izvedena iz muškarca, a ne koegzistentna muškarcu) Simon suprotstavlja sliku prapočetnog para u kome žena *sapostoji* sa muškarcem, kome je Jehova preokrenuo sudbinu i koji, zato, nije mogao da se rodi. On, Simon, i ona, Helena, svojom uzajamnom žudnjom za sjedinjenjem u telu i duši, vaspostaviće prvobitni poredak sveta i preneće končano poruku žudnje koju je „presreo” Jehova. Vodite ljubav, veli Simon, da se oduprete zbrci sveta, da vasposta-

vite žudnju u njenoj suštinskoj svrsi, da održava tvoračku vatru koja je krv, mleko i seme.

I ovde se vidi koliko je to učenje – nesumnjivo bezazleno za pagane – moralo užasavajuće odzvanjati u ušima onih koji su već postali hrišćani. Jer, oko Simona i Helene okupiše se parovi učenika (otprilike tridesetak) koji življahu u slobodnoj vezi. Čak je više nego verovatno – pošto će to kasnije činiti i druge gnostičke sekte – da su ti parovi opštili i jedni s drugima. Kako god bilo, ono što su hrišćanski autori zvali „Simonijanske misterije”, svodilo se, dakle, na slobodno vođenje ljubavi, i to bez izbegavanja začeca u takvoj ljubavi. Neki gnostici će, shodno tome, krenuti putem potpuno suprotnim isposništvu ili odbacivanju rađanja. Ali, to je, od samog početka, jedna od karakterističnih crta gnosticizma: ambivaletnost svakoga stava. Radikalni stav zauzet spram ploti dozvoljava, *bez razlike*, da se sprovodi potpuna askeza ili ništa manje potpun „razvrat”, jer i jedan i drugi put jesu putevi oslobođenja.

Za Simona se, u svakom slučaju, oplodavanje žene ne suprotstavlja spasenju sveta, pod uslovom da se ono vrši van okvira i van ustanova, kojima je oduvek bio cilj da ga kontrolišu, da ga postrojavaju, da mu izvrću smisao. Ta praksa slobodne oplodnje upravo treba da razbije okove društva koje guši njenu tvoračku spontanost. Hrišćanski autor Ipolit Rimski prenosi, tim povodom – da bi se sablažnjavao, naravno – ovu rečenicu koju je Simon govorio svojim učenicima: „Svaka zemlja je zemlja, i zar je važno gde se seje. Promiskuitet muškaraca i žena, eto šta je pravo zajedništvo.”

Bilo bi pogrešno u ovoj rečenici videti ono što se u naše vreme zove „podsticanje odraslih na razvrat” ili „navođenje punoletnika”. Jer, to zajedništvo u kome se, kidajući svaku vezu institucionalne, a verovatno i sentimentalne prirode, mešaju semena, žudnje i bića, završava u nekoj vrsti stapanja, prve pobede nad ovim svetom čija je duboka priroda otcepljenje, razdvajanje, rasipanje u teži materije. Boriti se

protiv onoga što deli, mrvi, skupljati iskre rasejane u ljudima, ispuniti bezdan koji razdvaja bića jedna od drugih, kao što i čovečanstvo odvaja od neba, ukratko, rušiti bedeme krugova koje je demijurg sazidao da ostavi svakog od nas u samoći i nemoći, eto šta je, bez sumnje, ta rečenica značila u očima posvećenika. U tom se stadijumu, zapravo, individualnosti gube u prvoj od svih tamnica, u tamnici Ja. Razbiti Sebe (Ja), stopiti se sa Tobom (Ti) , u Njemu (On) – a ovde otkrivamo značaj koji je Simon pridavao upravo gramatici, čije su krute kategorije bile jedan u hiljadama rečitih primera otudujućeg razdvajanja elemenata sveta – ukinuti te kategorije Ja, Ti i On, *postati Mi*, to je trebalo da bude smisao takozvanih „Simonijanskih misterija”. „Ti i Ja smo tek Jedno”, govorio je Simon u jednom izgubljenom radu koji je nosio naslov: *Veliko objavljnje jednog glasa i jednog imena*.

Što se ostaloga tiče, ostalo su legende. Ostalo su priče, anegdote koje prenose crkveni Oci, o životu i smrti Simona Maga. Ali i te legende vredi preneti, jer one već, pod maskom verodostojnosti, otkrivaju težnju da se na zao glas iznesu gnosticici. Simonu Magu pripisivana su mnoga čuda i mnoge mađije. Već u *Delima apostolskim*, najstarijem hrišćanskom tekstu koji ga pominje, rečeno je da je „u gradu Samariji živeo neki čovek imenom Simon koji se bavio mađijom i zasenjivao narod samarijski. Izdavao se za nešto veliko, i svi su, od najmanjeg do najvećeg, pristajali uz njega”. Taj je čovek, govorili su, Božja Sila, ona koju zovu Velika. „A pristajali su uz njega zato što ih je već dugo zasenjivao svojim vradžbinama.”

Takav prijem Simonov u narodu Samarije – a kasnije, kad je tamo otišao, i u narodu Rima – itekako je smetao propovedima apostola. Zato što im je Simon bio takmac na njihovom vlastitom terenu, i sam Petar je, kako prenosi apologet Justin, morao u više navrata da ga sledi u stopu, da bi propovedao posle njega i vraćao iz zablude buduće hrišćane. Odatle, bez sumnje, potiče i ona anegdota koju

navode *Dela*, a po kojoj je Simon, videvši kako Duh Sveti silazi na vernike kad apostoli Petar i Jovan samo polože ruku na njih, ovima ponudio novce da stekne istu moć. Odatle i termin *simonija*, koji je otad ušao u upotrebu, termin koji *Rečnik kanonskog prava* definiše kao „smišljenu želju da se po svetovnoj ceni kupi ili proda nešto što je u biti duhovno”. Anegdota može biti i istinita. Ali, ono što podmeće i zbog čega je i nastala, jeste to da je Simon, u stvari, imao samo lažne moći, da je bio običan prevarant. Tu sliku će zadržati potonje legende, naročito one o njegovoj smrti.

A o toj smrti kolale su dve priče. U jednoj, Simon je, tokom svog boravka u Rimu, raspravljao s apostolom Petrom koji mu je poricao bilo kakvu stvarnu moć. Simon ustvrdi da može da odleti u nebo. Petar ga čikaše: i Simon istom odlete. Ali, Petar molitvom postiže da ovaj padne na zemlju gde se razbi načetvoro i umre. Primetimo, usput, da, navodeći ovu anegdotu – u koju su čvrsto verovali – hrišćanski autori ni u jednom trenutku ne zameraju Petru što se poslužio molitvom da počini čisto i prosto ubistvo. Ali, pređimo preko toga. U drugoj verziji, Simonova smrt odigrala se ovako: sedeo je pod jednim platanom, raspravljao sa apostolima i opet se hvalio svojim moćima. „Mogu da vaskrsnem kao Hrist, tvrdio je. Sahranite me i ustaću u treći dan.” Apostoli pristadoše, zatvoriše Simona u kovčeg koji zatrpaše u zemlju, pod drvo. Čekaše tri dana: Simon ne ustade.

Tako je okončan – na nebu ili pod zemljom – život onog koji se žestoko borio protiv apostolskoga učenja i sejao prevrat po drumovima Samarije. Sa njim nije nestalo i njegovo učenje. Treba verovati da njegovi savremenici nipošto nisu prihvatili te legende o gnostičkom Ikaru ili lažnom Hristu, živom sahranjenom, jer su mnogi nastavili da slede njegovu poruku. Bitno je, u svemu što se tiče Simona Maga, da gnoza tu potvrđuje svoju izvornost, svoju moć opčinjavanja na marginama tradicionalnih učenja i propovedi, i da već otkriva lice koje će zadržati tokom sledećih veko-

va. To lice je lice iskonskoga Para, tog uznesenja Žudnje kao prvotne vatre sveta i izvora oslobođenja – vatrene Žudnje, lude Žudnje – tog silaska na zemlju Mudrosti ovaploćene u Heleninom telu, pale s nebeskih visina u ponore istorije da uči ljude putu spasa: plodite taj odraz božanske svetlosti koji jeste telo žene.

UČITELJI MUDROSTI

Ispuniti i počiniti kakvu god pohotnu želju, isto je.

Vasilid

Usmrtite smrt.

Valentin

Kako neka ideja ostvaruje ono što se zove njen put? Kojim se stranputicama, kakvim čudnovatim stazama, koje se ne ukrštaju uvek s putevima tela – koje, međutim, tu ideju nosi – ona uvuče ovde ili onde, pa se odjednom izgubi, da isto tako odjednom iskrсне ko zna gde drugde? To pitanje može izgledati banalno, čak konvencionalno, a opet, konstatujem da povodom gnoze nijedan istoričar nije ozbiljno odgovorio na njega. Čudno je videti do koje mere stručnjaci, kad se prepuste razmišljanju, u pitanjima uzročnosti ponekad mogu da se zadovoljavaju površnim ili zbunjujućim objašnjenjima. Tako jedan noviji istoričar gnosticizma, Robert Grant, autor značajnog dela pod naslovom *Gnosticizam i rano hrišćanstvo*, da bi objasnio izvesne analogije između budističke filozofije i filozofije gnostika Vasilida, piše da je ovaj „u Aleksandriji mogao steći neko znanje o budizmu, preko trgovaca, Hindusa”. Ne potcenjujući filozofska znanja trgovaca – Hindusa ili ne – ne vidim kako bi takav čovek kakav je Vasilid, čije učenje otkriva duboko znanje različitih religija njegovog vremena, mogao njima da duguje svoje eventualne pozajmice iz budizma. To zvuči, neka-ko, kao kad bi, nekoliko vekova kasnije, neki istoričar (ako ih još ima), da objasni znanje Tejara de Šardena o sinantropu („Pekinškom čoveku”), napisao da je „to znanje mogao steći preko neke kineske delegacije koja je, u vreme kad je

on pisao *Fenomen čoveka*, u Evropi bila na službenom putu, radi trgovine.” Ali, treba znati da gotovo sva dela iz oblasti istorije, uključujući i ona najčuvenija, često sadrže tvrdnje ove vrste.

Postavio sam sebi to pitanje zato što mi se čini očigledno da, s jedne strane, učenje Simona Maga nije umrlo zajedno s njim, nego se nastavilo u Samariji, Siriji i, možda, Egiptu, a s druge, pak, da se to prenošenje, izgleda, vršilo potajno, skrivenim putevima, i da ga je, dakle, teško bilo otkriti neospornim dokazima. Tako će, uostalom, biti i s ostalim predvodnicima u povorci gnosticizma, čija su dela, danas izgubljena, čuvana u potaji još za njihova života, zbog svoje sadržine (bila su rezervisana samo za određene posvećenike), a i zbog nužde da se izbegnu progoni i ogorčenje hrišćana.

To je i razlog što o gnosticima relativno malo znamo, sem u onim vremenima kad su, zajedno s hrišćanima, bili nepokorni ili se bunili protiv rimske vlasti, to jest čitavim tokom drugog veka naše ere. Uzajamne razmirice između pravih i lažnih hrišćana, u to vreme, nisu mogle ići dotle da neka sekta istrebi ili, prosto, izopšti neku drugu. Postojanje i moć zajedničkog neprijatelja odlagali su za kasnije „rešavanje” tih problema. Istini za volju, ruska Revolucija, a još i više skorija istorija revolucionarnih partija Evrope, uče nas da, čak i pred zajedničkim i moćnim neprijateljem – carizmom ili kapitalizmom – revolucionarne grupe i grupice nisu nimalo stišavale međusobne svađe. Ali, razlog tome je vrlo prost: naime, liberalizam zapadnih društava toleriše te podele – koje, uostalom, ta društva koriste. Da sutra, po završetku revolucije, neka od tih grupa dođe na vlast, dobro znamo da te tolerancije više ne bi bilo i da razvlašćeni ne bi imali drugoga izlaza osim izbegništva ili ilegale. I kao god što je u narodnim demokratijama nezamislivo zvanično prihvaćeno postojanje trockističnih ili maoističkih grupa, tako je i uspon hrišćanstva učinio vrlo nesigurnim opstanak gnostičkih sekti. Upravo u to doba, u IV veku, one konačno iš-

čezavaju u noći istorije – međutim, i dalje žive – a učenje i tekstovi učitelja gnosticizma povlače se u punu potaju. Tako se, nadgrađujući se na tragediju budućnosti čovekove, ukazuje još jedna tragedija koja onu prvu potvrđuje i pothranjuje: tragedija same istorije – zemaljske mere kosmičkog vremena, vremena koje je za gnostike oduvek bilo najjasniji znak našeg otuđenja.

Zato istorija gnostičkog pokreta nipošto ne može da se ispisuje kao tradicionalna istorija. Ona je, na neki način, istorija senke, kontraistorija čiji uzastopni slojevi očajnički pokušavaju da opovrgnu samu istoriju, da čoveka istrgnu iz stega trajanja. Dok su najoštromniji ili najubeđeniji hrišćani već u prvim decenijama naše ere imali osećaj da postavljaju temelje novoga doba – čak iako se to doba moralo stalno prekidati krajem vremena – da prevrću puteve sveta i da grade novoga čoveka, gnostici, u svojim tekstovima ili u svome ćutanju, nikad nisu pokazivali ni najmanju želju da ostave trajne tragove svoga postojanja na ovome svetu. To je, rekli bismo, očigledno, logična posledica čitavog njihovog stava. Oni se rugaju potomstvu, dugovečnosti, budućnosti, svim tim klopama i mrežama vremena, u koje se love ljudi. Ono što, na neki način, propovedaju, jeste trenutno bekstvo, otpadništvo od sveta i od vremena. Kako, onda, ispisati istoriju onih koji je nikad nisu poželeli, skicirati ukočen portret seni koje neprestano beže? Sledimo, napipavamo gnostike, ali ih ne hvatamo. A kad ih uhvatimo, neizbežno ih skrnavimo. Šta bi rekao jedan Vasilid, jedan Valentin, jedan Karpokrat, kad bi, s visina nadsveta, gde se sigurno nalazi, čitao danas ovu knjigu? Da sam i ja sâm pao u klopku vremena, u kandže istorije, i da – ma koliko moje namere bile hvalevredne, a moje ideje odavale simpatije – samo dodajem težini sveta težinu jedne beskorisne i prevarne knjige. Jedna jedina pretpostavka mogla bi, u najboljem slučaju, da ublaži njihovu presudu: da sam ja, dve hiljade godina kasnije, reinkarnirani gnostik. Ali, čak me ni ta pretpostavka ne oslobađa u potpunosti.

sti njihove osude: ako sam još na zemlji, u ovoj drugoj polovini XX veka, znači da sam i dalje potčinjen ciklusu reinkarnacija – u koje su mnogi od njih verovali – i da još u sebi nisam izbistrio téžu stvari, da nisam oslobodio iskru života iz telesne jalovine, ukratko, da nisam potpuno primio gnozu. Da sam je primio, bio bih u sjaju Plirome, razrešen materije, jezika, mentalnih i psihičkih kategorija, istorije, vremena i, naročito, brige da išta mislim o njima. Sa strogog stanovišta gnosticizma, ova knjiga je, dakle, besmislena. Jer, ona pretenduje da se upliće u svet u koji nema uplitanja, skrnavi neoskrnavljeno. Čini isto što čine i oni grubi uređaji koje fizičari koriste da proučavaju strukturu atoma, a koji, budući i sami neizbežno materijalne prirode (svetlost, zraci, snopovi čestica), remete i čak uništavaju predmet koji treba da prouče. Proučavati gnosticizam našim mentalnim oruđem, znači, na izvestan način, remetiti ga i uništiti.

Logika, dakle, zahteva da se ovde zaustavim. Ali, pored ugovornih obaveza spram izdavača, nešto dublje me tera da nastavim. Naime, to što volim te ljude, volim muk s kojim su oni hteli da se stope, i volim da znam da se i danas nešto, neka osećajnost, neki stav, podzemne struje s karakteristikama našega vremena, ulivaju u njih i nastavljaju ih. Paradoks budućnosti tako hoće, neistorija uvek prati istoriju, protivdruštva podrazumevaju da pre njih postoje društva. Još je živa znatiželja da se sazna zašto su se još pre toliko vekova ljudi okupljali da nečemu kažu *ne*. To nešto je neprestano poprimalo različite oblike – a od pre pola veka, naročito političke – ali, samim tim, rasparčane. To je prvi, neformulisani zakon otuđenja, i valja ga znati: pravi neprijatelj nikad nije ono čemu govorimo *ne*, nego senka koju ono baca na nas i u nas.

Posle smrti Simona Maga, izvestan broj učenika nastavio je njegovo učenje. Dvojici znamo imena: Menandar i Saturnin. Učenik je, međutim, prejak izraz. Svaki od njih, u stvari, sledi sopstveni put nadahnut putevima koje je trasirao

Simon, ali koji ih čas dopunjava, čas se udaljava od njih. Jer, sama gnoza uči da se ne valja pridržavati izveštačenih kriterijuma kojima se, konačno, ispisuje istorija ideja. Nemajući ni crkava ni dogmi ni koncila, gnosticizam je mogao da se razvija višestrukim putevima koji ga svi zajedno čine. Nasuprot istoriji hrišćanstva, koja je uvek istorija pobede dogme nad svim jeresima, istorija gnosticizma mora da uzme u obzir sve struje i da pazi da ne daje prednost jednoj na uštrb drugih. Ne mogu se zamisliti jeresi u gnosticizmu, pošto, u biti, gnoza spaja, ne razdvaja.

Menandar i Saturnin, dakle, produžiše Simonovo učenje dodajući mu sopstvene misli. Saturninove propovedi u Antiohiji, gotovo pun vek posle učiteljeve smrti, izgleda da su imale izvesnog odjeka. Njemu dugujemo, između ostalog, pomenute pojedinosti o stvaranju čoveka, a povodom Boga Istinitog, tuđeg ovom svetu, termin Otac nesaznati. Njemu, izgleda, dugujemo i ideju da zli demijurzi, ogavni Eoni odgovorni za ovaj svet – a koje on naziva Arhonti – nisu niko drugi do sedam planeta.

Već u hebrejskoj kosmologiji planete nisu mrtve zvezde, nego živa bića, arhanđeli za koje se smatra da svojim sjajem uznose slavu Svemogućeg. Gnosticizam zadržava tu viziju, ali obrnutu: te žive planete, ti plameni arhanđeli su nad nama da uznose sopstvenu slavu. Oni bespravno zauzimaju nižnje nebo – njihov domen – odakle upravljaju svojim prokletim stvorenjem. Nikakvo divljenje, nikakvo blaženstvo, nipošto se nije moglo otkriti u pogledu koji je Saturnin okretao izopačenosti tog apsurdno zvezdanog neba, postojbini tih noćnih zlotvora, kradljivaca duše, koji jesu zvezde. U tom mnoštvu, toj kamari zvezda, u tlačiteljskom kolu planeta, video je užarene rešetke koje ograđuju našu zemaljsku tamnicu, tamničare našeg planetarnog zatočništva.

Ali, gnoza je pun procvat doživela, pre svega, u Egiptu, više nego u Siriji, Palestini ili Samariji. Ona se tu razvija čudesnom brzinom, već od samog početka drugoga veka, tog čudnog, konfuznog stoleća u kome trepere, kao prigušeni,

vitalni otkucaji bila istorije, te mangale bogova, kultova, preobraćenja i poricanja, i to baš u onom gradu koji beše sâmo mesto zemaljske pometnje, ali i mesto silovitog ključanja ideja: u Aleksandriji.

Kazan, žarište, stupa, visoka peć, kotao u kom se mešaju, cede, pretapaju i pretaču sva nebesa, svi bogovi i svi snovi: Aleksandrija u drugom veku. Gde god pogledali, ma gde se našli, na kom god nivou proučavali istoriju, u tom se gradu otkrivaju sve rase (samo Kinezi još nisu u njemu), svi kontinenti (Afrika, Azija, Evropa), svi vekovi (drevnoga Egipta koji tu još čuva svoja svetišta, Atine i Rima, Judeje, Palestine i Vavilonije) skupljeni su u tom gradu, čvorištu Delte koja je za reku ono što su pluća za čoveka i krošnja za drvo: ono na šta dišu, što ih nadahnjuje.

Ta slika, istina, može da se ukaže takva kakva jeste tek s protokom vremena. Stranci koji su u ona vremena dolazili u Aleksandriju, videli su najpre samo pometnju, neopisivo mešanje verovanja i obreda, anarhiju, rastakanje svega sigurnoga. Osećali su se izgubljeni na ničijoj zemlji istorije, u kandžama tajanstva svih tih protivrečnosti, davili su se u toj besomučnoj mešavini nespojivih vera. „...Tu se sreću biskupi koji za sebe tvrde da su hrišćani, a služe obred Serapisu. Nema nijednog sveštenika – samarićanskog, hrišćanskog ili jevrejskog – da ne zna matematiku, da ne gata u drob i da nije alipt. I sam patrijarh, kad dođe u Egipat, slavi i Hrista i Serapisa, da svima bude po volji...”, piše car Hadrijan konzulu Servijanu, svome prijatelju.

Upravo u vreme Hadrijanove posete – oko 130. godine nove ere – u Aleksandriji je svoje učenje širilo nekoliko najčuvenijih gnostika: Vasilid, Karpokrat, Valentin. Već se zapazila jedna činjenica: kad se dogodi da putuju, do Rima, Grčke ili do Kipra, više nisu proroci lutalice. Gnoza se već ustoličila u gradovima, a naročito u Gradu, u Aleksandriji, gde je pala na teren iz sna. Jer se tu susreću, stapaju ili sukobljavaju egipćansko, grčko, rimsko paganstvo, koptsko hrišćanstvo, judaizam, neoplatonovske filozofije, hermeti-

zam i drugi sistemi, koje jedni mešaju u kratkovečne sinkretizme, a drugi, naročito hrišćani, pokušavaju da saseku, da prekinu, da razdvoje. A za gnostike su razdvajanje, deljenje, parčanje, upravo zemaljski putevi otuđenja. Vasilid, Karpokrat, Valentin, oni svoja dobra uzimaju tamo gde ih nadu. Ali, ja ovde ne istražujem izvore i različita porekla gnoze. Ono što je meni važno, jeste ušće, ostvarenje, onaj posebni nauk velikih gnostika. Učenje kakvo je gnoza ne stvara se, ne izaziva se doziranjem nekakvih sastojaka pozajmljenih iz prethodnih sistema, mešanjem tih sastojaka s nekim rastvaračem i ubacivanjem svega toga u veliku peć, veliki kazan aleksandrijski. Sva istraživanja, sve knjige napisane o tom problemu, uvek osvetljavaju samo jedan aspekt stvari: hrišćanstvo, judaizam, neoplatonizam, stoicizam, epikurejstvo, cinizam, hermetizam, jesu poslužili gnozi. Ali gnoza, zapravo, nije to: amalgam na brzinu sinkretizovanih sistema. Kad su kombinovani, kad su jedanput stopljeni ti početni sastojci, ona je potpuno nova supstanca, misao koja se menja, kreacija koja ih, čim je iskrsla, nadilazi i opovrgava. Dotle da bez oklevanja, e da bi stigla do kraja svoje istorije, negira i samu sebe.

Tako Vasilid, jedan od prvih aleksandrijskih učitelja gnosticizma, na početak i u središte sveta, u srž naše duše, postavlja iluziju, a kao sredstvo za pobedu nad njom, potpuno neznanje. Po sredi su misao i sistem koji u traganju za nebićem, nepostojećim, nestvarnim, idu tako daleko da jezik sâm ostaje nemoćan da ih prenese. Jer, veli nam Vasilid, „beše vreme kad ničeg nije bilo. Kad kažem ničeg, to ne znači da nije imalo ničeg, nego čisto, jasno, potpuno, da ni samo ništa nije postojalo.”

Ta vrtoglavica ništavila – o kome, ipak, treba i misliti i pisati, da bi se reklo da ničeg nije bilo – pošto, iskazavši to, uvodim postojanje nečeg koje je ništa, dakle, ta vrtoglavica, reči u koje misao otprve propada i tone, zaglibljena u nesavršene silabe, ta svemoćna slova, N, I, Š, T, A, ta vrtoglavica raste čim Vasilid pokuša da precizira negativne im-

plikacije tog ničeg. „Ništa, dakle, nije postojalo, ni tvar, ni bivstvo, ni bića bez bivstva, ni prosta bića, ni složena bića, ni razumljiva bića, ni nerazumljiva bića, ni vidljiva bića, ni nevidljiva bića, ni anđeo, ni čovek, ni bog, niti apsolutno ikoje od bića koje imenujemo ili opažamo čulima ili umom.” Dotle da je i Bog – čudno, ali veoma logično – nazvan Onaj koji nije.

Ali, ako je Bog Onaj koji nije i ako ničeg nije bilo, kako se stvorio svet? I tu, opet, udaramo o zidove tamnice reči. „Onaj koji nije, nastavlja Vasilid, požele da stvori svet. Koristim reč *požele* da budem razumljiv, ali, uistinu, ne beše nikakve misli, nikakve volje, nikakvoga osećanja. I Bog koji nije stvori svet iz onog što nije.”

U ovom stadijumu, u kom se misao neprestano bori protiv izdajstva jezika, tako da tek što je napisana svaka reč se opet objašnjava, osporava, odbacuje, spor protiv sveta zadobija svoje čvrste forme. Kako se pobuniti protiv nečega što nije? Kako živeti u srcu nesporazuma tako potpunog da je sve što nas okružuje, u stvari, nestvarno, odraz, varka, iluzionističko ogledalo, utvara? Vasilid ovde postavlja čitav svet u ravan kosmičkog privida, iskrskog u planetarnom snu lažno živih. Jer, samo u snu možemo da prihvatimo privid za stvarnost. Kad Vasilid kaže da je svet varka, ne želi da kaže (pretpostavljam) da svet u kome živimo ne postoji – pošto postoji – nego da postoji kao varka, kao priviđenje. On je priviđenje nekog drugog sveta, nestvorenog, nezačetog, za koji se pitamo nije li gnosticima dato u zadatak da ga stvore, da ga uvedu u biće, pošto postoji latentno, i to sabiranjem probuđenih svesti, bekstvom iz privida, prolaskom kroz iluzionističko ogledalo koje zajedno čine naša zemlja i nebo.

Uostalom, možemo pratiti Vasilida da u jednom još preciznijem primeru vidimo dokle ide njegov radikalizam. Neki drevni filozofi – grčki i hrišćanski – tvrdili su da je Bog, po prirodi, neizreciv. Nije, odgovara Vasilid, jer reći o nečemu da je neizrecivo znači pridati mu neko postojanje i neko stanje. „Postoje, precizira on, stvari koje čak nisu ni ne-

izrecive, a opet su s one strane svakog izustivoga imena.” Tako, u krajnjem ishodu Vasilidove misli, sasvim prirodno susrećemo, ne neimenljivo, nego sámu nemogućnost da ga pojмимо, ukratko, nailazimo na Ćutanje.

Ćutanje. U srcu smo gnostičkog učenja. Iz svedočanstva Vasilidovih protivnika, hrišćana, znamo da je on, poput Pitagore, svojim učenicima zadavao petogodišnje ćutanje. Možda je to ćutanje bilo i više od ćutanja učenika i podrazumevalo i ćutanje učitelja. Vrlo malo se zna o Vasilidu i njegovoj školi, pa je nemoguće zamisliti kako je, zapravo, on podučavao. Ali, čak i ako je on bio jedini koji je namećao tu askezu ćutnje, ta činjenica otkriva mnogo. Ćutanje je jedan od najčistijih – i najtežih – oblika borbe protiv privida sveta. Jer, ćutanje nije samo suprotnost galami, prekid reči, ono mora da bude sredstvo kojim se kod učenika – kroz stanje neprekidne budnosti koju ono podrazumeva – izaziva širenje svesti, naboj misli, kao dopuna duši. Ono jeste odbacivanje govora, ali i pristup višoj svesti. Uzdržavanje, ali i oružje, kao nenasilje. Već se vidi kom putu se u praksi okreće Vasilidovo učenje. Pošto je ovaj svet sačinjen od onoga što nije, protiv njega će se boriti negirajući ga, konkretno ćutanjem. Svetskoj buci, efemernim talasima reči, zvučnoj i prevarnoj materiji vasseljene suprotstaviće se *taj svojevrsni antizvuk koji tako biva čovekova ćutnja*.

A suprotstaviće se i nešto još više. Žudnja da se sazna, da se u pozadini igre prolaznih oblika sveta otkriju pravi mehanizmi koji ih pokreću, ta žudnja je, upravo, sumnjiva. Šta zapravo može da bude znanje u svetu privida, ako i sámo to znanje nije privid? Ono što istražujemo jesu odrazi, sanje i utvare. I sama logika postaje nedelotvorna, pošto je i ona logika praznine. Ona je u većini slučajeva samo mehanizam koji se vrti u prazno u onom lavirintu priviđenja koji jeste mozak svakoga čoveka. Jedino neznanje udruženo s ćutnjom krči carski drum oslobođenja.

Vasilid je, istini za volju, morao malo da ublaži to odricanje od svakoga znanja. Uhvaćen u zamku tih uzastopnih

negacija koje i nama samima stalno vraćaju odjek naših sumnji, Vasilid je morao da učini poneki ustupak. Vele da je napisao dvadeset četiri knjige komentara na Jevanđelja, da je sastavljao ode, i da je za svoje učenike ustanovio tajni obred koji, očigledno, podrazumeva znanje samih tajinstava. Ali, nije zanemarivao ni ono što bi se moglo zvati „praktičnim savetima”. Nije teško zamisliti u čemu su se oni mogli sastojati. Protiv obmana stvarnosti, prevara Crkve i svih drugih ustanova, protiv sablazni zakona, verâ i zabranâ, predlaže on moral sasvim jednostavan: nemoral. Tako, u vreme kad počinju prvi progoni hrišćana i gnostika (Rimljani među njima nisu videli nikakve razlike), Vasilid proglašava da je normalno i nužno odreći se svoje vere da se izbegnu progoni. Isto tako, seksualna želja ne sme da bude sputana ustanovama koje svuda teže da je kanališu u društvene forme, ona mora da se zadovoljava slobodno, sebe same radi, mimo svake emocionalne ili bračne veze. To ne znači da je Vasilid propovedao slobodnu vezu kao jedini lek za ljudsku teskobu. Što se njega tiče, ne izgleda baš da je bio satir zaluđen ženama, tim „izabranim vazama”, kako ih naziva jedan gnostički tekst. Moguće je da je upućenicima, onima koji su podneli iskušenje ćutnje, savetovao askezu. Ostalima, običnim učenicima ili običnim slušaocima, ostavljao je slobodu da izaberu put za koji misle da je najbolji. Nasuprot gotovo svim ezoteričnim društvima, tajnim zajednicama svih vremena, gnostici, u početku, nisu postavljali nikakvo pravilo niti ikakvu načelnu zabranu. Cilj im je, izgleda, pre bio da ostave svakome slobodu da se pridruži učenju nastavljajući sopstveni život, ne prisiljavajući se ni na askezu ni na neaskezu. Tako se, sa Vasilidom, afirmišu ona čudesna ravnodušnost spram principa, ona radikalna sloboda spram sistema, koje su morale onako silno sablažnjavati sve njegove savremenike.

Pri čitanju gnostičkih tekstova, njihove kosmologije krate Eonima, Arhontima, Bogovima koji nisu, Nezačetima, prapočetnim Parovima, krugovima razdvajanja, zvezdama

strojiteljicama, ognjevima što proždiru, nailazi se na očiglednu protivrečnost: s jedne strane, ti tekstovi ishode iz dobro poznatog domena, domena mitologije, i kao takvi mogu se uvek svesti na nekoliko arhetipova i podvesti pod dva psihoanalitička tumačenja. Ali, s druge strane, ti fantastični sistemi, ta organizovana bunila, te učene konstrukcije, često jedva razumljive, poslužile su kao temelj i kao zamajac jednom koherentnom učenju, i jednom moralu – ili, ako hoćete, nemoralu – upadljive homogenosti. Očigledno je da spram gnostičkih spekulacija, Postanje i Jevanđelja izgledaju jednostavni i kristalno jasni. Šta, dakle, skriva ta složenost, taj sled tananosti, koji istoriju sveta preobražavaju u niz besmislenih tragedija, u mračni koloplet čitavoga stroja Arhonata, Moći, neprebrojnih Entiteta? Zar je trebalo toliko zapleta na nebu, toliko suza, padova, kajanja, računica, perverzija među Arhontima i Eonima, da se kaže jedna vrlo prosta stvar: pravi život je negde drugde?

Priznajem da baš i ne znam šta da odgovorimo na to. Pokušajmo, uprkos svemu, jer me simpatija, privrženost koju gajim prema tim ljudima i njihovom stavu, podstiču da se upustim u to. Voleo bih da je ta privrženost potpuna ili, bar, da se ne spotiče o te dvosmislene tekstove, često sumnjive verodostojnosti, a, u svakom slučaju, prilično dosadne. Uzmimo, dakle, jedan odlomak iz Vasilidove kosmologije, koji navodi Ipolit Rimski, odlomak iz priče koja govori o stvaranju sveta:

„Dakle, Sin velikoga Arhonta zapali svetlost Sina Arhonta Heptomade, kao što i ovaj sam zapali njegovu u visinama u dodiru sa Sinovstvom, te se Sin Arhonta Heptomade osvetli, pa i njega, čim progovori, obuze isti strah, te priznade svoju grešku.” Ono što se odmah ukazuje u ovom odlomku – istrgnutom, podsećam, iz mnogo šire celine – jeste zamršenost, zbunjujući niz lančanih uzročnosti koje, smatra se, treba da objasne zašto i kako se potkrala devijacija, greška u procesu stvaranja. Termini koje koristi Vasilid: Heptomada (celina od sedam nižih, donjih krugova), veliki

Arhont (poglavar najvišeg od sedam krugova), Sinovstvo (emanacija Boga koji nije, koju čine tri dela, jedan suptilni, jedan neprozirni i jedan nečisti), danas su nejasni, ali su u ona vremena relativno bili u opticaju, pa su ih mnogi tadašnji mislioci, gnostici ili ne, koristili u spekulacijama o ljudskoj i božanskoj prirodi Hristovoj, na primer. Ali, ovde se možemo upitati – iako ovaj sistem može izgledati potpuno izmišljen i biti tek proizvod nečijeg buncanja – nije li on odraz onih tajni koje su i same složene, a koje on hoće da osvetli, naime, postanja sveta, materijalnog ustrojstva života, postojanja svesti i njihovih odnosa sa pojmljivim svetom istinitog Boga. U tim problemima nije bilo ničeg jednostavnog, pa su se i najrazboritiji crkveni Oci, koji su o njima morali govoriti, često i sami zaplitali u prilično mučna objašnjenja. Zato što je po sredi ništa manje nego suočavanje s neznanim, poimanje jednog sveta čiji zakoni, ustrojstva, sile koje njime upravljaju, izmiču našem poznanju. I nije slučajnost što, kad god se pred ljudski razum postavi problem takve prirode, ovaj, u želji da ga objasni, da objedini složene i protivrečne podatke, na njega odgovara jezikom koji neupućeni teško može razumeti. Uzmimo i ovde jedan primer, utoliko jasniji što mi se iznenada otkrio u štivima koja sam čitao dok sam pisao ovu knjigu. Predočavajući u jednom radu objavljenom pre nekoliko godina – *Slika sveta u modernoj fizici* – novu viziju sveta koju otvaraju istraživanja fizičara, Maks Plank piše ove redove čija jasnoća, pretpostavljam, neće promaći nikome...

„Ako postulat o ekvivalenciji energije i frekvencije mora da zadobije smisao koji nije istoznačan, nego nezavisan od referentnog sistema, potrebno je da, po principu relativiteta, vektor impulsa bude ekvivalentan vektoru frekvencije, to jest apsolutna vrednost impulsa mora da bude ekvivalentna recipročnoj vrednosti dužine talasa u ravni širenja čija normala koincidira sa pravcem impulsa.” Racionalno poimanje ovoga teksta ne podrazumeva samo, kao što bi se moglo pomisliti, prethodno upućivanje u jezik i činjenice

nove fizike. Ono podrazumeva, i to naročito, intelektualni pristup koji zauzima savremena fizika u kojoj se, polazeći od novatorske hipoteze, potpuno iznova promišljaju prethodni sistemi i u kojoj pitanja upućena tajni materijalnog sveta menjaju svoju prirodu i svoj smisao.

Ne praveći poređenje istraživanjâ, ljudi i tekstova koji jedni sa drugima nemaju gotovo nikakve stvarne veze, ipak mislim da na isti način, ne držeći se isključivo ravni formulacija, treba tumačiti i novatorsku viziju gnostika. Predočiti prirodu, ponašanje, nebeski put nekog Eona (i sam termin ima u sebi nešto što bi laika moglo da navede na pomisao da je tu prosto reč o nekakvom pretku Elektrona, Neutrona ili velikog Pozitrona) podrazumeva naročit pristup koji pomalo premeće prethodne sisteme i koji umesto sigurnosti nudi verovatnoću. Paradoksalno, vođeni upravo istinskom potrebom da razumeju i da racionalno objasne prirodu i nastanak sveta u koji smo upleteni, gnostici su – polazeći od hipoteza svoga vremena – zavedeni u sisteme mitološke prirode.

Privremeno sam zalutao u svet moderne fizike prosto zato da bih pokazao kako je lako narugati se sistemu koji su s mukom gradili gnostički mislioci, što i danas laik može da učini s bilo kojim tekstom Ajnštajnovim, Plankovim ili Hajzenbergovim, tih gnostika našeg doba.

Upravo to čini hrišćanski autor, sveti Irinej, s jednim tekstom gnostika Valentina, čiju izrazito nejasnu kosmologiju ismeva sa puno duha i inspiracije: „...Postoji jedan pro-princip, pro-lišen bivstva, jedna pro-okruglina. U tom principu obitava vrlina koju ja zovem Budevstvo. U tom Budevstvu je vrlina koju zovem Apsolutno-šuplja. To Budevstvo i to Apsolutno-šuplje dadoše, ne dajući, plod vidiv sa svih strana, jestiv i ukusan: Ludaju. U toj Ludaji počiva vrlina istovetne moći: Bostan. Budevstvo i Apsolutno-šuplje, Ludaja i Bostan dadoše množinu Valentinovih bunovnih ludaja.”

Pređimo, dakle, na Valentina i njegove bunovne ludaje, i vratimo se zato u Aleksandriju. U tom grozničavom gradu

u kome svi žure, gnostici, zapravo, izgledaju kao neki čudni dokoličari, opsednuti Eonima, Sinovstvima, „ludajama“ bunovnim manje ili više. Za žaljenje je to što je preterano ustručavanje sprečilo hrišćanske autore da nam prenesu pojedinosti o svakodnevnom životu i ponašanju gnostika, pojedinosti koje su neki od njih znali. Ne znamo ništa o stvarnom prijemu na koji je u aleksandrijskoj sredini naišao jedan Vasilid ili jedan Valentin. Sigurno je da nisu mogli dopreti dalje od grčkih ili helenizovanih delova grada. Jer, u to doba, veliki učitelji gnoze, kakvi su Vasilid i Valentin, poučavaju na grčkom jeziku.

Valentin, koji se obrazovao u Aleksandriji, otišao je kasnije u Rim, gde je boravio dugi niz godina. Za razliku od ostalih gnostičkih učitelja, Valentin je najpre bio hrišćanin, i čak umalo nije postao sveštenik. Ali, njegove nimalo pravoverne ideje u početku izazvaše podozrenje, a onda i neprijateljstvo. Izopšten iz crkve, napusti Rim i ode na Kipar gde osnova zajednicu svojih učenika.

O njegovom sistemu i o njegovom učenju lako bi bilo reći da je, kao i učenje njegovih prethodnika, krajnje nejasno i jedva razumljivo. Ali, možda to proističe — jer, valja razmotriti i tu hipotezu — iz nerazumevanja i nemoći hrišćanskih autora koji su o njemu govorili. Sigurno je da se u *Jevanđelju istine*, koje mu se pripisuje, odmah otkrivaju fundamentalne teme gnostičkog mišljenja. Početkom sveta ne upravlja Iluzija, nego Greška, Greška potekla od nesaznato-ga Oca, tuđina, koja, sa svoje strane, u bezmernoj praznini sveta koji se rađa, začinje Zaborav, Teskobu i Strah. Mi potičemo od Njih, Njih nosimo u sebi i zato ovaj svet, plod Greške, Zaborava, Teskobe i Straha, Valentin zove svetom Manjkavosti.

Iz te prvobitne Greške koja je u nedozreli svet posejala seme nesavršenstva, nedonesene entitete, ishodi osećanje samoće, izgubljenosti, planetarna muka, čovekov udes. Živimo žigosani pokvarenošću i nuždom. Sve nam nedostaje, božanski vazduh, nadkosmička vatra, a naročito istina,

koja samuje u visinama nadsveta. Živimo u svetu smrti, smrti koja je u isti mah i materijalna i kosmička, čiji je najopipljiviji znak inertna materija. I samo komadajući je, parčajući je, razbijajući je malo-pomalo, trošeći, takoreći, svu supstancu ovoga sveta, čovek će uspeti da se istrigne iz krugova Greške. „Treba da delite smrt, da je iscrpите, veli Valentin svojim učenicima, da je rastvorite, da u vama i od vas umre smrt.”

Tu ideju susrećemo kod većine gnostičkih sekti, i ona će, kod najslobodnijih među njima, opravdati ono pomamno „trošenje” materije u vidu sperme i žudnje. U svakom slučaju, ona vlada čitavim ponašanjem Valentinovih učenika. Trošenjem dušmanske tvari ovoga sveta – trošenjem ljubavi, puti, najčulnijih uživanja, zapravo, razuzdavanjem ljudskih čula (spojne tačke materije i života) – iscrpeće se supstanca i približiće se višem stanju koje će omogućiti da se ponovo pronađe izgubljena istina i besmrtnost, da se postane, kako to sam Valentin kaže, neuništivo biće.

Jer, ovaj svet, zagađeni bunar, izmetina Greške, nosi u sebi seme besmrtnosti, maglovitu sličnost sa dalekim Bogom, živim Eonom, istinitim Praobrazom svih stvari. Valentin će, uostalom, za to iskoristiti rečito poređenje: „Onoliko koliko je portret lošiji od živog modela, toliko je ovaj svet lošiji od živog Eona.” Njega, taj praobraz, te istinite crte Boga treba pronaći u zbrkanim slikama rasutim po ovome svetu. Valentin je, uostalom, jedan od onih koji je, polazeći od platonovskih šema, ustanovio etape tog oslobađajućeg „trošenja”. Na samom dnu, u bezdanu u kom se talože otpaci nastali iz Greške, naš je svet ploti i tvari. Ljudi koji se čitavog života gube u njemu i ne mogu da se iz njega istrgnu, oni koji učestvuju u njegovom postojanju ne olakšavajući mu materiju, biće zauvek *hilici*, materijalni ljudi. Njima nema spasa. Njihova je jedina sudbina konačno truljenje, neizbežni kraj svega što je plot. Iznad se ređaju dva kruga, krug Vazduha i krug Etera, materijalne su prirode, ali lakši, ne toliko grubi, prva etapa spasonosnoga uspona. U njega

stupaju oni koji su, trošenjem materije, uspeli da ga preobrazu u psihu, naime, da ga proseju, olakšaju i dovoljno promene *da sebi izgrade dušu*. Oni su druga kategorija ljudi: *psihici*. Ali, nije dovoljno imati dušu ako je ta duša odsečena od istine. Da postane savršena i da se zauvek oslobodi poslednjih okova, mora da sazna i gde je Istina, mora da poseduje gnozu. To je treća kategorija ljudi, naravno, najređa: kategorija *duhovnika* ili *pneumatika*, drugim rečima gnostika. Oni će ući u poslednji krug, krug Pneume ili Duha.

Možda je ova podela, na drugoj strani, odgovarala različitim stepenima inicijacije učenika u valentinovskom učenju. To je teško reći. Zna se samo da su se, kod Valentina, ta tri stanja čoveka sretala u svakodnevnom svetu: hilici su bili pagani, zaglibljeni u materiju, zbog nepoznanja verske istine; psihici behu hrišćani koji su, zahvaljujući Isusu, bili primili prvo otkrivenje, ali još nisu poznavali njegovo tajno učenje i duboku prirodu Istine, koju je moguće dostići jedino gnozom. Pneumatici su bili gnostici koji su se time postavljali iznad hrišćana.

U svakom slučaju, sigurno je – a to se zna iz učenja jednog od sledbenika Valentinovih, izvesnog Ptolomeja, autora *Pisma Flori* – da je, u očima učenika, svako ko je dosegaio duhovno stanje bio potpuno oslobođen svih okova i truleži materijalne prirode. Mogao je sebi da dozvoli sve, pošto je tad njegova duša presekla pupčanu vrpču koja ju je vezivala za ovaj svet. Upravo o tome jasno govori jedan Ptolomejev tekst koji prenosi sveti Irinej: „Kao god što je materijalnom čoveku (hiliku) nemoguće da se spase, pošto materiji spasa nema, tako duhovni čovek ne može da bude proklet, ma šta činio. I kao god što zlato sačuva svoju lepotu i u najcrnjem blatu koje ga ne uprlja, tako se ni gnostik nikako ne može okaljati niti izgubiti svoju duhovnu suštinu, jer dela ovoga sveta više ne utiču na njega.”

I sveti Irinej precizira – ovaj put uz nešto više pojedinsti – u čemu se sastoji ta oslobođenost gnostika spram ma-

terijalnih dela. „...Tako najsvršeniji među njima bez stida čine ono što je zabranjeno. Bez ustezanja jedu hranu posvećenu idolima. Učestvuju u svim paganskim svetkovinama. Mnogi, čak, prisustvuju i onim borbama životinja, mrskim ljudima i Bogu, i dvobojima ljudi na život i smrt. Neki se bezobzirno odaju putenim užicima, govoreći da ploti treba davati plot, a duhu duh. Drugi, pak, potajno obeščašćuju žene koje žele da upute u učenje. Treći otvoreno i bez skrupula otimaju od muža ženu u koju se zagledaju i svuda je vode sa sobom kao družbenicu. Neki, koji su se u početku pretvarali da s njom žive časno, kao sa sestrom, najzad behu raskrinkani, kad im sestra zatrudne od dela bratovljeva. I sve čineći tu bruku i te opačine, proglašavaju nas za glupake i duhovne prostake, jer se uzdržavamo od svega toga, iz straha od Boga. Sami sebe proglašavaju za savršene, izabrano seme. Tvrde da su odozgo primili naročitu milost, iz nekog neizrecivog spoja. I zato, vele, moraju da se bez predaha posvećuju misteriji seksualnog sjedinjenja.”

Tako, u tom jedinom primeru, vidimo gnostike Ptolomejeve, suparnika Valentinovog, kako se svesno, voljno, predaju slobodnoj ljubavi, zavodjenju i svim mogućim poželjnim prestupima. Međutim, uprkos gorčini svedočenja i vidljivom užasu koji u autora izaziva takvo ponašanje, nešto se nazire kroz njegove optužbe: sigurnost – luciferovska, bez ikakve sumnje – gnostika koji zna da je neuništiv, nedostupan propadljivosti sveta, i taj očigledni kult žene, seksa, Erosa, koji će biti suštastveni deo njihovog života, carski drum pobeđe nad preduzećima smrti.

APSOLUTNO ISKUSTVO

Najbesmisleniji od svih zakona sveta je onaj koji se usuđuje da kaže: "Ne poželi ženu bližnjega svoga", jer se time poriče zajedništvo i odlučuje na razdvajanje.

Epifan

U svojoj knjizi o gnozi, Lajzegang, govoreći o aleksandrijskim sektama i opštem stavu gnostika spram sveta, piše: „...Gađenje prema ljubavi i svemu što sa njom ide, potvrđivanje protivprirode uzdiže prirodu, isključenje napora, osećanje da ih razume tek jedan od hiljadu ljudi, megalomanija, asocijalno ponašanje, karakteristične osobine dekadencijata.” Ponovo čitajući ovu rečenicu, postajem svestan činjenice koja mi je do danas potpuno izmicala: naime, da sam i ja sâm dekadent. Izuzimajući megalomaniju – iskušenje kome ne mislim da sam podlegao – prisvajam sve stavove iznesene u ovom tekstu. Ne znam da li oni danas imaju isti smisao i istu važnost kao nekada, ali ne mogu a da ne osećam bliskost, naime solidarnost, sa napred navedenim težnjama i svim što one upliću u život. Ako se dekadencija zapravo sastoji u tome da se savremenicima postavljaju krucijalna pitanja kakva svojim savremenicima postavljaju gnostici, ako se ona sastoji u tome da se u ustrojstvima, zakonima, ustanovama, vide proizvodi mehanizma otuđenja, najzad, ako ona podrazumeva stav sumnje, odbacivanja ili nepokoravanja sistemima, onda živela dekadencija! Jer, daleko od ustupanja ili dizanja ruku pred neizbežnim, daleko od bekstva pred složnošću sveta, ona se, naprotiv, ukazuje kao lucidna zapitanost koja ništa ne želi da ostavi u senci, i težnja, nesumnjivo gorda, da se dovedu u pitanje filozofska ili verska rešenja koja su dotad ponuđena

čoveku. U izvesnom smislu, taj radikalizam i ta nepomirljivost – u sprezi sa sablažnjujućim ponašanjem kroz koje su se ogledali u svakodnevnom životu – jesu koren poraza gnostika. Taj poraz – bar na istorijskom i institucionalnom planu – bio je zapisan u samoj prirodi gnoze. Jer, ta protiv-priroda koju su propovedali gnostici, taj protivživot koji su oni nastojali da vode na svim mogućim planovima, uvodili su, sa svoje strane, jedan sistem – ili protivsistem – koji se iscrpeo upravo u sopstvenom odbijanju da postoji i da se uspostavi. U želji da sruše postojeće institucije, a ne nudeći ništa drugo do svojevrstu eksploziju mahnite žudnje, gnostici su ubrzo morali da se sudare sa ovom očiglednom činjenicom, bez sumnje nepredviđenom: da svako protivdruštvo i samo mora da izmisli sopstvene zakone, ako želi da opstane. Ali, gnostici, koji su malo brinuli o tome da ustanove trajnije škole, nemajući drugoga cilja nego da se izvuku iz teških lanaca ovoga sveta, nisu pridavali nikakvu važnost vlastitoj organizaciji i prepuštali su se efemernom. Ta duboka odbojnost ka bilo kakvom uređenju sopstvene pobune, to odbijanje da se shvate njene neizbežne posledice u ovome svetu, objašnjavaju zašto su te sekte uvek trajale tako kratko, zašto su se izbrisale iz istorije poput oblaka koji se odjednom stvore u zasićenoj atmosferi i isto tako odjednom nestanu, prolazni oblaci na mističkom nebu. Može se, bez naročite opasnosti od greške, pretpostaviti da je u takvom gradu zasićenom iskustvima, znanjima, porukama, školama i sektama, kakva je bila Aleksandrija, vrvelo od raznih grupica gnostika, koje su se pojavljivale i nestajale iz generacije u generaciju, a svaka je nosila svoju zgušnjutu istoriju, nadahnutu poruku i očiglednu smrt. To je jedna od čudnovatih, ali nimalo iznenađujućih crta te istorije: neprestano se obnavlja, kao neki nevidljivi lanac, u kome, da bi se rodila nova karika, neka druga mora da umre.

Ništa, po mome mišljenju, ne otkriva tu očitost bolje nego čudnovata povest sekte karpokratovaca. Oni su živeli u Aleksandriji u isto vreme kad i Vasilid i Valentin, ali se ni o

njima, međutim, ne može reći mnogo više. Ti likovi gnostičkih učitelja su tako magloviti, tako nejasni, tako malo pominjani u delima autora njihova vremena – koji su, pre svega, napadali njihovo učenje i nikad ni pomišljali nisu da ih opišu kao ličnosti – da je nemoguće zamisliti ih. Po spoljašnjem izgledu su, bez sumnje, ličili na grčke filozofe od kojih su ponekad preuzimali i učenje. Ali, kako su, konkretno, bili odeveni? Šta su jeli? Gde su živeli? Kako su poučavali? Time se nije pozabavio nijedan autor, ni paganski ni hrišćanski. Zna se samo, i to iz posrednih izvora, da su privrženike vrbovali u istim sredinama u kojima i hrišćanski propovednici i da su u II veku to mogli biti samo obrazovani, helenizovani aleksandrijski krugovi. Kad je o njihovim školama reč, sigurno je jedino da su u njima žene igrale važnu ulogu, ne samo kao „partnerke”, nego i kao upućenice i uvoditeljke u tajnu.

Od trojice velikih aleksandrijskih učitelja gnoze, najzanimljiviji i najčudnovatiji je, izgleda, bio Karpokrat. Bio je Grk, poreklom sa ostrva Kefalonije, a zna mu se i ime žene: Aleksandreja, i sina: Epifan. Vaspitavan od najranije mladosti po načelima platonovske filozofije i gnostičkog učenja, Epifan je vrlo mlad i sâm postao istinski učitelj, začuđujuće prerano sazreo. Umro je, naime, u sedamnaestoj godini, a ostavio je za sobom traktat *O Pravdi*, iz koga Kliment Aleksandrijski navodi poduži odlomak. Telo mu je preneto na rodno ostrvo, gde je sahranjen uz počasti koje se ukazuju bogovima. To su jedine istorijske slike koje savremenici prenose o osnivačima sekte: slika izuzetno upućenog i obrazovanog para i slika mladića enciklopedijskog znanja, rano sazrelog genija, gnostičkog Remboa.

Ako se izuzme prilično neobična doktrina koju su propovedali o metempsihozi i o seljenju duša, učenje karpokratovaca nije se naročito razlikovalo od učenja ostalih gnostika. Ipak, hrišćanski autori su se ostrvljivali na njih sa gnevom zahvaljujući kome, međutim, znamo i izvestan broj pojedinosti o njihovoj praksi. Naime, karpokratovci su do krajnjih

konsekvenci – teorijskih i praktičnih – sprovodili suštinske principe gnoze i primenjivali *sensu stricto* Karpokratovo i Epifanovo učenje. U njihovim očima, ovaj svet je delo nižih anđela koji su, u svoju korist, potpuno odvratili volju i namere istinitog Boga. A to „odvrćanje namera” imalo je dve značajne posledice: izopačenje želje za polnim opštenjem, koju je Bog ugradio u čoveka i u živa bića, da bi se čovek pokorio zakonima društva, i slabljenje, poništavanje božanskog Zakona stvaranjem posebnih i fragmentarnih zakona ovoga sveta. Logika toga učenja je jasna: da bi ponovo otkrili čisti izvor žudnje i istinski Zakon, karpokratovci moraju svuda i u svakoj prilici da krše lažne zakone ovoga sveta. To je imoralizam ustanovljen kao racionalni sistem, potpuno nepokoravanje uzdignuto u rang puta oslobođenja, ukratko, ono što jedan hrišćanski autor toga vremena prevodi sledećom rečenicom: „Da bi bio spasen, čovek, po njima, mora da čini sve moguće gadosti”.

Ipak, najzanimljiviji aspekt te prevratničke misli jeste taj što su se karpokratovci okomili naročito na društvene forme onog odvrćanja, na nepravdu i na njen najviši izraz: vlasništvo. Za Epifana, božanski Zakon bio je zakon Pravde i Jednakosti. Bog nije hteo da dobra ovoga sveta budu nepravilno podeljena među ljudima. Tako, Epifan zahteva ukidanje svakoga vlasništva, povratak potpunom zajedništvu bića i dobara, to jest bogatstava i žena. Ovde treba citirati divljenja dostojan tekst (pisan, podsećam, kad je imao između petnaest i šesnaest godina) kojim, u jednoj naivnoj, ali uzbudljivoj viziji, razotkriva nepravdu ovoga sveta i većno bezakonje zakona ljudskih.

„U čemu se sastoji Pravda? U zajednici jednakosti. Jedno jedino, zajedničko nebo širi se nad našim glavama i prekriva čitavu zemlju svojim beskrajem, ista noć pokazuje svima bez razlike svoje zvezde, isto sunce, otac noći i začetnik dana, sja na nebu za sve ljude podjednako. Zajedničko je svima, bogatima i prosjacima, kraljevima i podanicima, mudracima i ludama, slobodnim ljudima i robovima. Bog

mu je dao da svoju svetlost izliva na sva bića ovog sveta, da bude dobro zajedničko svima: ko se usuđuje da prisvoji svetlost sunca? Zar ono ne podstiče biljke da rastu na zajedničku korist svim životinjama? Zar ono ne deli svoju pravdu svima podjednako? Ne čini ono da biljke rastu za ovoga ili onog vola, nego za vrstu goveda, ne za ovu ili onu svinju, nego za sve svinje, ovu ili onu ovcu, nego za sve bráve. Pravda, za životinje, jeste dobro koje one zajednički poseduju.”

I sve što postoji i sve što živi podvrgava se tom zakonu pravde i jednakosti. Hrana je pružena svim živim bićima, bez razlike i bez povlastica bilo kojoj vrsti. Isto je s rađanjem. Za rađanje nema nikakvoga pisanog zakona, jer bi taj zakon, kobno, bio lažan. Životinje se množe, rađaju i pare prema zakonima zajednice koju im je dodelila pravda. Otac Svega dao je izgled svemu, a njegov jedini zakon bio je zakon pravde, nije pravio razlike između mužjaka i ženke, muža ili žene, razumnih bića ili bića bez razuma. Što se tiče zakona ovoga sveta, upravo su nas oni i naučili da delamo protiv zakona. Posebni zakoni parčaju i razbijaju zajedništvo s božanskim zakonom. Kako shvatiti ove reči apostolske: „Ne znadoh za greh, do preko zakona”, ako ne da su reči *moje, tvoje*, ušle u ovaj svet kroz zakone i da je to bio kraj svakoga zajedništva? Ono, međutim, što je stvorio Bog, stvorio je za sve zajedno, vinograde, žitarice i sve voće. Je li iko video čokote da rasteruju vrapce i lopove? Ali, onog dana kad se zajedništvo više nije shvatalo kao jednakost i kad je izopačeno zakonima, toga dana rođen je lopov.

„Isto tako je Bog stvorio ljubavne užitke za sve ljude podjednako i učinio je da se mužjak i ženka spare, da pokaže svoju pravdu kroz zajedništvo i jednakost u uživanjima. Ali, ljudi su opovrgli ono iz čega su nastali, pa vele: 'Onaj ko je uzeo ženu, neka je čuva samo za sebe', a trebalo bi svi da imaju deo.” I Epifan dodaje: „Bog je svakome čoveku udahnuo moćnu, silnu želju da produži vrstu i nije dan zakon, nijedan običaj ne bi smeo da je izopšti iz ovoga

sveta, jer ju je ustanovio Bog. Pa i reč koja veli: 'Ne poželi dobra bližnjega svoga', besmislena je. Kako bi isti Bog koji mu je i dao želju, čoveku posle želju oduzeo? Ali, najbesmisleniji od svih zakona sveta je i dalje onaj koji se usuđuje da kaže: 'Ne poželi ženu bližnjega svoga', jer se time poriče zajedništvo i odlučuje na razdvajanje."

Ove reči, ove fraze, ove ideje čitali smo i slušali već odavno. Zvuče nam poznato, izriču zahtev koji su, mnogo pre Epifana, postavljali Antigon, Epikur, Diogen i posle njega mnogi mislioci i filozofi utopisti. Ali, naivnost, ideološka iluzija toga mišljenja – taj rusoovski stav spram tog nasilja, te nepravde kakva jeste svako prisvajanje – u našim očima nisu toliko važni koliko njegove posledice koje su osetili Epifanovi učenici. Jer, nema sumnje da su oni sproveli te principe i praktikovali slobodno zajedništvo žena i dobara. Užasavanje hrišćanskih autora, zgražavanje koje se oseća u njihovim svedočenjima to dovoljno potvrđuje. Takođe, nema sumnje da su institucijama: braku, porodici, crkvi, vlasti u svim njenim oblicima, upućivali odbijenicu praćenu nadmoćnim prezirom.

To je, dakle, za karpokratovce bio glavni zadatak gnostika: da iscrpe supstancu zla, suprotstavljajući joj se njenim sopstvenim oružjem, praktikujući ono što bi se moglo nazvati homeopatskom askezom. Pošto nas zlo okružuje i mrvi, iscrpimo zlo čineći ga, raspirujmo vatru zabrana da ih sagorimo i pretvorimo u pepeo, trošeći uništimo (i zaista, samo je jedan korak – ili jedno slovo između konzumacije/trošenja i konsumacije/uništenja) izopačenost inherentnu materijalnome svetu.

Ova „homeopatska” doktrina spasenja objašnjava jedan od najneobičnijih aspekata karpokratovskoga učenja: verovanje u metempsihozu. Ako, tokom ovog života, duša nije uspela da iskusi sve pre smrti, ako joj ostane još zabrana koje treba da prekrši, deo zla koji treba da potroši, onda mora ponovo da proživi život u drugome telu, sve dok se ne „oslobodi duga spram svih gospodara vasseljene”. Ta

pretnja – koja je isto što i prokletstvo – koja visi nad budućim životima učenika, zasigurno ih je morala podstaći da se odvaže odmah na sve, da već u ovom životu „raskrste” sa gospodarima vasseljene, da otprve, to jest u jednom jedinom životu „izbrišu” sve svoje dugove spram zla. Nasuprot onome što bi se moglo pomisliti, tu je po sredi askeza, a ne uživanje. Pošto karpokratovci u svome učenju nikad nisu pomenuli da je zao čovek – nego samo ovaj svet koji su izopačili niži anđeli – proizilazi da su učenici morali osećati isto što i Epifan pred zemaljskom nepravdom i nebeskom pravdom i da im sigurno nije bilo lako činiti zlo. Ako su slobodna ljubav i sveopšte „orgije” – termin koji su koristili hrišćanski autori – svakako bile radije ugodna i, bez sumnje, probrana askeza, tako nije moralo biti i sa drugim oblicima „trošenja”, o kojima, međutim, ne znamo gotovo ništa. Da li su sistematski praktikovali incest, pobačaj, to jest čedomorstvo (kao što su činile druge sekte o kojima ćemo tek govoriti)? Preko svetog Irineja znamo da je jedna Karpokratova učenica, ljupkoga imena Marselina, došla u Rim da širi njegovo učenje, „sa slikanim, pozlaćenim ikonama, koje prikazivahu Isusa, Pitagoru, Platona i Aristotela”. Ma kolika bila sklonost gnostika da izopačuju jevanđelske tekstove – a po potrebi i da ih ponovo pišu – Isusu se nisu mogle podmetnuti reči: „Šaljite mi decu da ih ubijam.” Glasine koje su tim povodom kolale u paganskim sredinama o „gnusnim obredima hrišćana”, pod čim treba podrazumevati jedenje fetusa i druge gozbe slične vrste, zasnivaju se, u stvari, na nesporazumu. Sigurno je, izgleda, da se u slučaju neželjenog začeca, karpokratovci, bez sumnje, nisu ustručavali da vrše abortus. Mnogi gnostički dokumenti su u tom pogledu jasni. Ali, priroda njihovog učenja je bila takva da ih je odvrćala od rađanja: zašto bi donosili na svet biće koje posle treba da uče da mu je jedini zadatak da što pre iz njega pobegne? U takvim zajednicama, gde je ljubav vođena slobodno, svakako su se dešavale „nezgode”. Ali, u tekstovima karpokratovaca nigde se

ne može naći nikakvoga podsticanja na rađanje niti na čedomorstvo.

U svedočenju o karpokratovcima hrišćanskih autora, naročito svetog Irineja i, kasnije, Jevsevija Kesarijskog, jedan detalj mi se, međutim, čini zanimljivim. To je da su pri orgijama i zajedničkim gozbama koristili razne sastojke i droge. „Bave se i mađijom, veli nam sveti Irinej, bajaju, spravljaju ljubavne napitke, priređuju bratska blagovanja, prizivaju duhove mrtvih i duhove iz snova, izvode i druge vradžbine, jer, vele, imaju moć nad prinčevima i stvoriteljima ovoga sveta i nad svim drugim stvorenjima. Toliko su pustili uzde svojim nastranostima da tvrde kako imaju svu slobodu da čine što im se prohte, jer zakon ljudski, vele, razlikuje šta je dobro a šta zlo. I duše moraju, prelazeći iz tela u telo, da iscrpu sva iskustva. Ne usuđujem se ni da kažem, čak ni da pomislim da se takve stvari zbivaju u našim gradovima. Ali, njihovi zapisi vele: „Duša mora sve da iskuši pre smrti.” I sveti Irinej, nešto dalje, precizira: „Kad sve to učini, više joj ne treba telo. I dodaju da je Isus poučavao svoje apostole tajnoj doktrini i da ih je zadužio da je prenesu onima koji budu umeli da je pojme. Vera i ljubav donose spas. Ostalo je svejedno.”

Iz ovih tekstova jasno proizilazi: orgije karpokratovaca temeljile su se, zapravo, na nekom obredu. Taj obred iziskivao je magiju, napitke, vradžbine. Sve je ovo vrlo daleko od Vasilida i Valentina. Ali se, zato, približava Simonu Magu koji se služio „činima” i činio „mnoga čuda”. Očigledno, mora se pomisliti da su hrišćanski autori – s jednim izuzetkom o kome ćemo kasnije govoriti – koji su raspolagali samo posrednim svedočenjima, mogli pogrešno da razumeju smisao i prirodu tih obreda, čak i da pobrkaju karpokratovce sa nekom drugom, negnostičkom, hermetističkom grupom. Međutim, korišćenje napitaka – verovatno afrodizijaka – zanimljiva je naznaka, jer se na njih nailazi i u drugim sektama. U svakom slučaju, izuzme li se upotreba afrodizijaka, tamjana, raznoraznih pića ili napitaka, ne čini se da

su karpokratovci koristili droge u pravom smislu reči. A magijske veštine su, svakako, bile tek sporedne u karpokratovskoj doktrini. Ono što je obeležava – i što, s one strane obreda, obeležava i samo učenje – jeste taj uporni, otvoreni poziv na telesnu i društvenu pobunu, taj apsolutni prezir spram svih zakona i pravila ovoga sveta, iza koga se, u pokušaju da odgonetnu reči zbrkane tminom i vremenom, naziru obrisi tih uzvišenih ljudi i sunčana, blistava Epifanova poruka.

PEPEO I ZVEZDE

Glas sam buđenja u večnoj noći.

Gnostička himna

Sveti Epifanije, kome dugujemo jedino neposredno sve-dočanstvo o nekoj gnostičkoj zajednici, u svom delu *Panarion* ili *Kutija za lekove protiv jeresi*, pravi popis sekti za koje je on znao u njegovo vreme, to jest u IV veku: šezdeset ih je. Taj popis svakako nije potpun, ali, na kraju krajeva, nije mnogo važan tačan broj gnostičkih sekti koje su se širile po čitavom Bliskom istoku od III veka. Ta vreva, to sitnjenje, nimalo ne čude. Videli smo i zašto.

Uprkos njihovom mnoštvu i često zamršenom karakteru njihove kosmologije, te sekte ipak imaju jednu zajedničku tačku: sve su gnostičke, to jest, da bi objasnile postanje i povest sveta, sve nude istu glavnu šemu u kojoj se sreću isti arhetipovi, ista prapočetna tragedija, isti rascep sveta na niži svet tmine i viši svet svetlosti. Menjaju se samo, od jedne kosmologije do druge, procesi iz kojih proizilazi ta otuđujuća deoba, i likovi nebeski – Eoni, Arhonti, Majka, Otac, Sofija, Barbelo – koji su u nju upleteni.

Inventarisanje tih razlika, zalaženje u svaki detalj, u stilu nekakvog naturalizma duše, u tom čestaru gnostičkih sekti, nije namera ove knjige. Bolje je pokušati, kroz arhetipske vizije na kojima se one zasnivaju, kroz obrede i svakodnevno ponašanje koje iz toga proizilazi, uočiti zajedničke tačke koje ih izdvajaju iz svih drugih religijskih sistema njihovog vremena. Jer, kod svih tih grupa, kao najvažnije, otkriva se to radikalno odbacivanje sveta, ta egzistencijalna teskoba spram čovekove sudbine, nužda da se izgradi duša, i ono, tako gnostičko, osećanje da je čoveku sve dato

čim se rodi i da zato ništa ne stiže. Obredi, običaji, inicijacije kojima su se pokoravali, nisu bili igre izmišljene da skrate dokolicu i da opravdaju njihove spekulacije, nego prava askeza, naročite, vitalne tehnike, izgrađene da nadvladaju zamke ništavila i da otvore dveri besmrtnosti.

Među svim tim sektama, tri se otrpve ukazuju kao veoma bliske: ofiti, setovci i perati. Specijalisti za gnozu bi, bez sumnje, zanovetali zbog ovog približavanja, ali ja ih ovde spajam, čak i poistovećujem, zato što sve tri nude gotovo istovetnu viziju mehanizama otuđenja ovoga sveta, koja isходи iz iste arhetipske slike: slike Zmije.

Uostalom, ofiti su i ime dobili od grčke reči *ophis*, što znači zmija. Za njih, čitava istorija sveta počinje i završava Zmijom. U svom najsavršenijem i najuniverzalnijem obliku – zmije koja samu sebe ujeda za rep – ona simbolizuje postajanje vasseljene, neprekidni ciklus koji teče od Jednog ka Svemu i vraća se iz Svega u Jedno. Ta formula po svemu liči na apstraktan i proizvoljan iskaz, ali, u stvari, izražava jedno od najkonkretnijih razmišljanja, zajedničko mnogim narodima na zemlji: znanje da vijuge i klupčanja zmijska simobilizuju zakon inherentan ovome svetu čija su oni ujedno slika i znak. Svaka zmija koja samu sebe ujeda za rep postaje krug, krug koji gnostici otkrivaju na svakom nivou: na kosmičkom, gde mu je ime Levijatan i gde svojim prstenovima okružuje celinu Heptomade, sedam planetarnih krugova od Zemlje do Saturna, čineći tako prsten koji deli područje svetlosti od područja tmine; na zemaljskom nivou gde, imenom Okean, okružuje našu planetu vijugajući oko nje kao džinovska reka (poznata je analogija između vode, reke i zmije); najzad, na nivou čoveka u kome kružni zavoji čine drob, mesto preobražaja hrane i održanja života.

Tako zmija leži svuda, na svim nivoima stvorenog sveta, u čoveku, na krajevima zemlje i na granici neba. Ona opasuje, deli, štiti i odgovara za sve procese života. Naravno, ta ista slika, objektivizovana, susreće se i u gnostičkim mitovima i razmišljanjima. Gde nalazimo zmiiju, ako ne na iz-

vorima (u doslovnom i u prenesenom značenju) svake mladosti i svakoga znanja, u korenima (gde zmije vole da se zavuku) Drveta Života? Upravo zato što ima tu dvostruku moć da nadjača smrt (svojim stalnim preobražajima) i da poseduje prvotno znanje o pravoj prirodi sveta, zmija se u očima gnostika ukazuje kao prvi Inicijator čoveka, a takođe i prvi Pobunjenik u istoriji. Ona se, u Vrtu edenskom, diže protiv autoritarnog poretka Jehovinog, protiv lažnog Boga, i odaje čoveku tajne njegovoga rođenja i sudbine.

U gnostičkoj kosmologiji to razmišljanje ide još dalje. Zanimljivo je videti kako su pomenute gnostičke sekte zamišljale postupak kojim se zmija poslužila da „oslobodi” Adama i Evu. Sasvim prosto, „zavela” je Evu u Edenu, to jest ušla je u nju. Ali, kažu setovci, zmija isto tako „zavodi” i Adama. Drugim rečima, kroz odgovarajuće otvore, deflorisala je oba pretka čovečanstva, darujući im tako dvostruko otkriće zadovoljstva i znanja. Taj čin je, za gnostike, očigledno imao vrednost uzora i nema sumnje da su neki gnostici, u to ime, praktikovali i sodomiju kao podvižništvo kojim se ponavlja prvotni čin Zmije, da prokrče „puteve” spoznaje i otvore slepe oči ploti. Shvatljivo je da su hrišćani bili užasnuti tim naročitim tumačenjem Postanja i zaključcima koje su gnostici iz njega izvlačili! Ali, van svake sumnje je, takođe, da je taj običaj sodomije kao traganja, konzumacije i konzumacije svih formi Erosa, bio samo jedna od tehnika: normalan koitus, lezbijstvo i, bez sumnje, felacija (doslovna primena slike zmije koja sama sebe ujeda za rep), dakle, jedna od tehnika erotske askeze. Termin *inverzije* koji, zanimljivo je, koriste seksolozi da označe te heteromorfne erotske prakse, sigurno bi očarao gnostike: nije li njihov cilj, u toj kao i u svim drugim oblastima, bio upravo da izvrše potpunu inverziju vrednosti i odnosa između sveta, čoveka i njegovih bližnjih?

Perati, pak, dobijaju ime od grčkog *péran*, što znači: nadvladati, preći. Uostalom, sami su objasnili termin: „Jedini smo koji znamo zakone rađanja i put kojim je čovek

došao u ovaj svet, dakle, jedini znamo da hodamo njime i da nadvladamo korupciju." Tu moć savladavanja perati su, bez sumnje, stekli istim heteromorfnim erotskim tehnikama koje ponavljaju prvotni čin Zmije koja za njih ostaje suštastveni simbol njihove kosmologije i soterologije: „Kao god što magnet privlači samo gvožđe, kao god što ćilibar privlači sebi komadiće papira, tako i Zmija vraća sa ovoga sveta samo i jedino i nikiju drugu do savršenu rasu odgajenu prema slici Oca, istoga bića kao što je i on, onakvu kakvu je i poslao u ovaj dole svet.”

Što se setovaca tiče, koji ime dobiše po Setu, trećem sinu Adamovom, rođenom po Aveljevoj smrti (prema hermetičkoj tradiciji, ne od Eve, nego od demonske Lilit), oni su razvili jednu kosmologiju veoma blisku kosmologiji ofita i perata, koja samo još više insistira na elementima seksa. U njihovim tekstovima, čitava istorija sveta ukazuje se kao pravi erotski roman, kosmički blud između prapočetnih sila i vasseljenskih Eona.

Ako bismo hteli dublje da analiziramo erotsku viziju setovaca, mogli bismo reći da oni daju posebnu prednost ženskom rodu – naročito po značaju koji pridaju oku, odrazu božanske pneume, mestu koitusa između svetlosti i tmine, materici u koju je, kao neko seme s visina, pala svetlosna emulzija istinitog Boga – dok ofiti i perati, svojim uzdizanjem zmije, privileguju muški rod. Tu prevlast ženskog roda otkrivamo naročito u njihovoj slici sveta u kojoj je čitav univerzum zamišljen kao materica koja, u vidu otisaka, nosi u sebi virtualnost svih stvorenja – kao god što se, vele oni, na stomaku trudne žene vide žilice, otisci budućeg života. Tu sliku gravidnog trbuha oni vide i u slici neba i zemlje – u zasvođenom obliku neba i okruglom obliku zemlje. Posmatrati trbuh bremenite žene, isto je što i posmatrati svet u malom. I sve je u tim rečitim analogijama, porađanju žene, mukama koje ona trpi da izbací dete, tako povezano, tako uklopljeno da, po rečima setovaca, verno reprodukuje grčeve, porođajni proces iz koga je postao sam svet.

Oni taj proces evociraju slikom mora koje raste i opada, prekriva se talasima koji nadolaze jedan za drugim pod nalletima vetra. Jer, čovek je rođen iz talasa, talasa koji se, pod oplodujućim udarom vetra, božanskoga Daha, digao do neba, primio u sebe seme Duha i sručio se, bremenit svim našim sudbama, na obale ovog sveta. Pene, vetrovi, vrtlozi, materični huk talasa teških od nebeskog semena, burni porođaj koji se odvija usred ciklona Pneume, Vetra koji se, i ovde, ogleda u slici Zmije: „...Jer, siloviti, strašni Vetar kovitla, kao krilata Zmija kad raspliće svoje klupko. I od toga Vetra, od te krilate Zmije započe stvaranje. Svetlost, Pneuma, uliše se u uzburkanu matericu voda, a Zmija, vetar tmine, Prvorodenac voda, prodre u nju i iz materice se rodi čovek.” Tako se svud, na zemlji, pod drvetom života ili u dubinama mora, nadomak obala prvotnoga sveta, ponavlja reptilski koitus kome dugujemo život.

Lako je pojmiti da su ta zmijovita kosmologija, ta uloga pridata zmiji kao tvorcu, inicijatoru, defloratoru, nalazile izraz i u obrednim običajima tih sekta. Sveti Epifanije opisuje upravo jedan ofilatrijski obred, koji su, izgleda, vršili ofiti, a evo kako se on odvijao.

U sredinu odaje za inicijaciju donose hlebove koje redaju na jedan sto. Zatim donose kovčežić u kome je pripitomljena zmija. Otvaraju kovčežić, uzimaju životinju, polažu je na hlebove izgovarajući uobičajene molitve. Životinja se razmota, vijuga po hlebu, i taj prost dodir, uz učinak molitve, dovoljan je da se hlebovi posvete. Uzimaju ih, svi se pričeste jedući po komad hleba, pošto pre toga poljube zmiju u usta. Zmiji se tako pridaju iste moći koje imaju reči posvećenja u hrišćanskoj liturgiji: da preobražava hleb u euharistiju.

Taj jednostavni obred – i čitava kosmologija koju on uvodi – jasno pokazuje bezdan koji već razdvaja gnostike od hrišćana. Za hrišćane je zmija životinja prokleta *par excellence*. Za gnostike je izabrana. Ovde se vidi kako se razvija onaj mehanizam *inverzije vrednosti i znakova*,

aspekt onog protivživota koji su vodili gnostici, mehanizam koji će povlastiti, dati moć, svetlost, činodejstvije, svima koje pravoverna tradicija smatra prokletima: Setu, Zmiji, Kainu. Upravo će njih, te prve Pobunjenike u istoriji sveta, gnostici uzneti do najvišeg dostojanstva i učiniti ih utemeljiteljima svoje sekte i autorima svojih tajnih knjiga. *Mitska istorija se tako preobraća u protivistoriju koja u prvi plan uzdiže velike Pobunjenike.* Postojala je, recimo, sekta kainita koji su slavili Kaina zato što je ubio brata, porekao krvne veze i prvi pokušao da se suprotstavi jednom od prvih otuđujućih zakona ovoga sveta: zakonu porodice. Pogrešno bi bilo iz toga zaključiti da su kainiti propovedali i činili bra-toubistvo. Mora biti da su u Kainu – kao ofiti, setovci i perati u zmiji – slavili sliku, mitski uzor, čin odbijanja koji je za njih imao pozitivan smisao, pošto se – *u vreme kad je još sve bilo moguće* – odupro poretku sveta zla. Posle više nije bilo tako i kainiti nisu imali drugoga izbora nego da se odreknu rađanja, stvaranja porodice, da odbiju da se pokore otuđujućem uređenju zakonitih i zvaničnih zajednica. Ali, kako god bilo, to odbijanje uvek ima isti smisao: pokušaj da se ponovo uspostavi prvobitno jedinstvo sveta, da se vrati u ono vreme kad ništa još nije bilo razdvojeno, da se povrati edenska nevinost. To objašnjava raznolik, zbunjujuću prirodu terena koji svaka pojedina sekta bira da se na njemu bori protiv parčanja ovoga sveta. Neki od tih terena bili su čisto simbolički. Tako oni adamiti, o kojima govori sveti Avgustin, koji poštuju običaj ritualne nagosti i „okupljaju se goli, muškarci i žene; goli slušaju propoved, goli se mole, goli primaju svetu tajnu i vele da je zato njihova crkva raj”. Ili oni sakofori, što će reći vrećonoše, koji su se okomljivali na otuđujuću odeću, pa su se oblačili u vrećišta i u rite, u sve čime su mogli da odbace – danas bismo rekli da ospore – podelu na bogate i na siromašne po odeći.

Svaka sekta, dakle, bira sebi teren za akciju – ma kako, naoko, skroman – i neke su se ograničavale na tu delimičnu nepokornost. Ali, najizazovniji teren, najvišeg naboja

sablazni, buntovništva i slobode i dalje je teren seksa. Nje-ga svesno biraju neke neobične sekte koje se obično ozna-čavaju, potpuno neprimerenim, izrazom raspusni gnostici.

Kad je sveti Epifanije, oko 335. godine, došao u Egipat da čuje učenje Otaca pustinožitelja, boravio je najpre u Aleksandriji i tamo je doživeo jedno iskustvo, u njegovim očima nesrećno, kome, međutim, dugujemo jedino nepo-sredno i doživljeno svedočanstvo o nekoj gnostičkoj sekti. Epifanije je tad imao dvadeset godina i, kako se čini, mno-ge iluzije. To objašnjava činjenicu da nije video ništa zlo u ponudama nekoliko mladih i lepih gnostikinja koje ga ube-diše da samo one znaju put njegovog spasenja. On pođe sa njima, bi uveden među pripadnike sekte, upoznat s nekim radovima koje mu dadoše da čita, i prisustvova, valjda je-dan jedini put, jednom obredu te grupe. Jedva se nekako izvuče i, užasnut, otrča aleksandrijskom biskupu da prijavi događaje kojima je bio svedok. Na osnovu njegove prijave, osamdeset gnostika bi izopšteno. Zapazimo, usput, da nam to već dosta govori o značaju sekte. Vrbovanje je bilo pove-reno onim „izabranim vazama”, „urnama blaženstva”, naj-lepšim ženama među gnosticima, i mora da je bilo dovolj-no efikasno, pošto je samo sekta o kojoj je reč brojala naj-manje stotinak pripadnika. Uočimo, uzgred, da se ti gnosti-ci izjašnjavaju kao hrišćani i da pripadaju Crkvi sve do da-na kad su, na osnovu Epifanijeve prijave, iz nje izopšteni.

Sekta o kojoj govorimo bila je jedna od onih koje se svr-stavaju pod zajedničko ime barbelognostici. Ukratko ću sa-žeti njihovu doktrinu, jer je ona bitna za razumevanje pri-zora koji slede.

Ime im je izvedeno od Barbelo, ženske moći koja živi na osmom nebu (viši krug Oktoade) odakle komanduje Ar-hontima. Ona sama je postala od nesaznatoga Oca, istini-tog Boga. Ona rodi sina pod imenom Savaot, koji vladaše sedmim nebom. I upravo tu se sve kviri. Jer Savaot, ume-sto da prizna vlast svoje Matere i da se pokori istinitom Bo-gu, proglasi sebe samog za istinitog Boga i htede da upra-

vlja svim stvorenjem. Uostalom, on jasno kaže tim povodom: „Ja sam Večni. Nema drugog Boga osim mene.” Pred tom otimačinom, Barbelo shvata da je postanje sveta izopačeno i da mora da popravi posledice te nepokornosti. Kako? Zavodeći jednog po jednog Arhonta da ih odvрати od uticaja Savaota. „Pokaza im se, veli barbelognostički tekst, zadivi ih svojim izgledom, zavede ih i skupi njihovu sperm-u da vrati u nju svoju Moć rasejanu u različita bića.” To je prvotni čin kojim započinje spasenje sveta: treba „prikupiti” Barbelinu moć, razbijenu na svako biće u vidu sperme i ponovo uspostaviti prvobitno jedinstvo.

Onda, nije teško zamisliti u čemu se mogao sastojati barbelognostički ritual: u ponavljanju Barbelinog čina, drugim rečima u prikupljanju sperme svakoga živoga. Tom obredu prisustvovao je, užasnut, Epifanije.

„Okupe sve svoje žene zajedno, i u slučaju da se pojavi neko nepoznat imaju, muškarci sa ženama i žene s muškarcima, znak raspoznavanja: pruže ruku i golicaju jedno drugom dlan, znak da novopridošli pripada njihovoj veri. Čim se tako prepoznaju, ubrzo počinju da se goste. Služe bira-na jela, jedu meso, piju vino, čak i prosjaci. Kad se dobro zasite i kad im se, ako mogu tako da kažem, vene ispune viškom snage, prelaze na razvrat. Muškarac ustaje sa mesta pored svoje žene i veli joj: 'Ustani i izvrši *agapê* (sjedinenje u ljubavi) sa bratom.' Nesrećnici onda krenu da bludniče svi sa svakim i premda pocrvenim i na samu pomisao da opišem njihova gnusna dela, neću se stideti da ih kažem, pošto se oni ne stide da ih čine. Elem, kad se tako sjedine, kao da im zločin bluda nije dosta, dižu u nebo vlastitu bruku i sramotu: i muško i žensko skupljaju u šaku mušku sperm-u, dižu pogled ka nebu i, s onom brukom u rukama, nude je Ocu govoreći: 'Prinosimo ti dar ovaj, telo Hristovo.' A onda je jedu, pričešćuju se sopstvenom spermom govoreći: 'Ovo je telo Hristovo, ovo je Pasha radi koje trpe naša tela, radi koje ispovedaju stradanje Hristovo'. Isto to čine i sa ženskim pranjem. Skupljaju krv nečisti i pričešćuju se njo-

me isto onako, govoreći: 'Ovo je krv Hristova'. Ali, sve čineći taj promiskuitet, uče da ne treba rađati decu. Jer, ta sramna dela čine iz čiste pohote. Bludni čin vrše dok se ne zasite, skupljaju spermu e da je spreče da ne prodre dublje, a onda gutaju plod sopstvene bruke."

Predahnimo na tren i rezimirajmo taj obred terminima manje uvredljivim: praksa potpunog zajedništva žena, agapa ili orgija tokom kojih ti nestalni parovi vode ljubav ne vodeći računa ko s kim (samo se po sebi razume da nema nikakvog sentimentalnog izbora u tim činovima koji se, ponovimo još jednom, smatraju askezom), *coitus interruptus* da se izbegne začeće i da se sakupi sperma, najzad, posvećenje sperme preobražene u telo Hristovo, i pričešće, drugim rečima *spermatophagia*. Uočimo da je ovaj obred strogo heteroseksualan i da ne uključuje nikakvu sodomitsku praksu. Ovaj poslednji način mogao se učiniti jednostavnijim da se sperma skrene sa „rastrošnog puta” oplodjenja, ali arhetipski obrazac to zabranjuje. Taj obrazac, naprotiv, podrazumeva žensko učešće i, verovatno, inicijativu – po uzoru na Barbelo – odakle se može izvesti verovatna praksa felacije, sa koje je užasnuti Epifanije, bez sumnje, morao skrenuti pogled u stranu. Ali, pređimo na „nastavak”:

„Kad neko od njih, greškom, pusti seme da prodre preduboko i žena ostane bremenita, čujte šta čine još gnusnije. Čupaju zametak čim mogu da ga uhvate prstima, uzmu nedonošče, istucaju ga u nekakvoj stupi, dodaju meda, bibera i raznih začina, kao i mirisnog ulja da spreče gađenje, onda se okupe – prava zajednica krmača i psina – i svako prstima kuša te kaše od nedonoščeta. Posle tog 'obeđa', završavaju molitvom: 'Nismo dopustili Arhontu pohote da se igra sa nama, nego smo ispravili grešku bratovljevu.' To je, u njihovim očima, savršena Pasha. Osim toga, čine svakakve gnusobe. Kad na svojim skupovima padnu u ekstazu, mažu ruke brukom svoje sperme, svud je razmazuju, i tako prljavim rukama, potpuno goli, mole se da tim činom dobi-ju slobodan pristup Bogu."

Očigledno nema nikakvog razloga da se dovodi u sumnju Epifanijevo svedočenje. Da je moglo biti i drugih svedočanstava o drugim sektama, nema sumnje da bi se, uz poneku varijantu, prisustvovalo istim prizorima. Te varijante — koje proističu iz mita na kom se temelje, a koji se razlikuje od sekte do sekte — mogle su da podrazumevaju sodomiju, incest između braće i sestara, felaciju i fetofagiju. Ova poslednja „varijanta” pominje se samo u vezi sa barbelognosticima, ali nisu samo oni morali imati tu privilegiju, a glasine koje su među Rimljanima kolale o gnusnim tajnim obredima koje hrišćani čine, nalaze ovde svoje objašnjenje: one se odnose isključivo na određene gnostičke sekte. Pošto su se one često izdavale za hrišćanske, Rimljani nisu pravili nikakve razlike između pravih i lažnih sledbenika Hristovih, čime se objašnjavaju zbrka i zablude.

Uprkos svemu, ne bi se smelo apsolutno zadovoljiti Epifanijevom pričom. Prizori koje on opisuje imaju u sebi nečeg neprihvatljivog — barem što se tiče jedenja fetusa, jer od ostaloga gnostici nisu ništa izmislili — ali, treba reći i da su sramežljivost, naivnost, nevinost i gnušanje, sprečili mnoge hrišćanske autore da pristupe tim problemima onako kako se to danas može učiniti: oslobađajući ih njihovog etičkog konteksta, njihovog emocionalnog naboja i posmatrajući ih kao poznate oblike seksualnih devijacija.

Ono što, međutim, razlikuje gnostičke devijacije od onih koje proučavaju seksolozi, jeste to što su one kod njih savršeno svesne, što se primaju i do krajnosti čine kao askeza uzdizanja i oslobođenja. Ako se sudaraju sa zabranama, sudaraju se samo u svesti drugih, ne i u gnostika. Naravno, sigurno će se prigovoriti da mitovi i fantazmatična bunila na kojima se navodno temelje ti običaji, jesu, zapravo, sublimisana projekcija njihovih vlastitih poriva i tako dolazimo u opasnost da se dugo vrtimo u krug. Upravo se to neminovno dešava čim se suočimo s nekom devijacijom ili inverzijom koju pojedinac svesno traži i svesno doživljava: gde je, zapravo, polazna tačka ciklusa u toj igri ogledala, gde se

jedan u drugom odražavaju nesvesni poriv i svesni zahtev za njegovim ispunjenjem? Ako se vratimo rečitoj slici zmi-je koja samu sebe ujeda za rep, jasno vidimo gde je ta bitna tačka, mesto stapanja poriva, njegovog mističkog preobražaja i obrednog odraza: tamo gde se usta spajaju s anusom, na mestu spoja rasparčanog i jedinstvenog (prema gnostičkoj terminologiji) ili, skromnije rečeno, rasparčanog nesvesnog i objedinjujuće svesti. Ne nameravam ovde da opravdavam na bilo kom planu te čudnovate prakse i priznajem da sam samo nekima od njih relativno sklon. Nikad nisam jeo fetus i moram reći da mi, do onog dana kad sam pročitao Epifanijevu priču, ta ideja nije ni na pamet pala, čak ni u snu. Ali, pojmljivo je da su te prakse, kad se izgubio njihov mitski kontekst, kad je potpuno zaboravljen soterološki sistem koji ih je podrazumevao, mogle, prosto, da se izopače u crnomagijske i luciferovske obrede. Crna misa nije daleko od barbelognostičkog rituala – nimalo dalje, uostalom, nego Savaot od Lucifera – i nije slučajno što se neki aspekti tih obreda, začinjani kabalističkom demonologijom, susreću i dan-danas u luciferskim sektama. Tu se ponovo otkriva ambivalentnost svakog gnostičkog stava, ono večno iskušenje koje se koleba između preterane askeze i preterane neobuzdanosti – pošto obe imaju istu soterološku vrednost – i koje se, u istorijskom razvoju gnoze, ogleđa u suprotnim putevima mističkog katarizma (za prvu) i magijskog luciferijanstva (za drugu).

Termin barbelognostici označava, kao što smo rekli, skup sekti koje su morale imati manje-više ista arhetipska ustrojstva i iste običaje. U te sekte, koje Epifanije nabraja, spadali su nikolaiti, fibioniti, stratioti, leviti, borborijani, kodijani, zaheeni i barbeliti. Želeo bih da se zadržim na dvema od njih, borborijanima i fibionitima koje su neki hrišćanski autori, uostalom, smatrali jednom te istom sektom. Podozrenje, gnušanje, sablazan koje su izazivale, nisu nestali sa njima. Mnoge hrišćanske komentatore, i dan-danas, prođu isti žmarci užasa i gađenja kao i Epifanija, čim o nji-

ma treba govoriti i proučavati ih. Uzmimo, recimo, uvaženi *Rečnik katoličke teologije*, i otvorimo ga na reči *borborijani*:

„Gnostici na koje se ukazuje kao na ljude čiji je nemoral izazivao gađenje. Tertulijan im prigovara zbog njihove bestidnosti i drugih bogumrskih nedela. Kliment Aleksandrijski navodi da se 'valjaju u bludu kao jarčevi i da guraju dušu u blato'. Upravo reč blato – *borboros* – služi da označi te jeretike, zbog bestidnosti njihovih običaja. Zato su i prozvani nečisti kao blato. Da li su se stvarno mazali blatom ili je to samo metafora?" Iza čega se u *Rečniku* dodaje: „Zvali su ih i kodijani (od sirijskog *codda*: zdela, pladanj), jer niko nije mogao da jede sa njima. Služili su im zasebno, kao nečistima, i niko sa njima nije mogao da prelomi hleb, zbog njihovog sramnoga života.”

Odmah se zapaža jedna činjenica: ti tekstovi ne daju nikakvu definiciju sekti o kojima je reč, a zadovoljavaju se napadima, prezirom i uvredama. Ali, postavljaju drugo, važnije pitanje, pitanje imena kojima se označavaju gnostičke sekte. Ta imena, načelno, dolaze ređe od samih gnostika nego od njihovih protivnika. To je fenomen koji se ponovo susreće i u naše vreme, u istoriji političkih sekti i jeresi. Svi dobro znaju da termini devijacionisti, revizionisti ili izdajnici društva ne definišu nijednu grupu kao takvu, nego prosto protivnike čiji „devijacionizam” može da poprimi najrazličitije oblike. Na tom planu, jedna detaljna studija termina koje su u poslednjih pola veka koristile pravoverne komunističke partije da označe jeretike svih vrsta, na neočekivan način bi osvetlila istoriju prvih vekova Crkve, jer se u njoj susreću potpuno isti stavovi. Pominjem tu činjenicu samo da se shvati da bi jedan istoričar koji bi, za nekoliko vekova, hteo da opiše istoriju grupe devijacionista (samo iz pravovernih političkih tekstova), tokom prvih pedeset godina komunizma, mogao da napiše samo lažnu istoriju, iz prostog razloga što takve grupe nikad nije bilo. Elem, sa gnosticima se nalazimo pred sličnim problemom, a imena koja im daju su često proizvoljna. Uzmimo upravo slučaj

borborijana. To je mogao biti ili pogrđni naziv čisto hrišćanskog porekla – koji znači doslovce kaljavac – ili termin koji su gnostici sami koristili za sebe, ali, onda u drugačijem smislu, da označe prvo, urođeno stanje čoveka, *hiličko* stanje pomenuto povodom valentinaca. Proizilazi da ta reč može označavati ili bilo koje ljudsko biće ili, u užem smislu, stanje učenika koji se pridružio gnostičkoj grupi, ali još nije uveden u tajnu.

To se čini još verovatnije u slučaju kodijana. Osamljivanje, o kome govori *Rečnik katoličke teologije*, sigurno ne ukazuje na sramnu kaznu, nego na obredni običaj. Možda je po sredi prvi stadijum inicijacije, koji se sastoji u povlačenju u kome se okupljaju svi kandidati, obeleženom, kao i u svim poznatim primerima te vrste, privremenim raskidom sa zajednicom. To bi, onda, bio termin iz gnostičke prakse, termin koji su hrišćanski autori uzeli za ime određene sekte. Imena koja navodi Epifanije daju, na tom planu, neke zanimljive naznake. Tako bi stratioti (što znači vojnici), fibioniti (što znači ponizni) i možda zaheeni, takođe bili izrazi koji odgovaraju različitim etapama inicijacije. Prema onome što je moguće zaključiti iz njihovih običaja i prakse, poslednja dva stanja, fibioniti i zaheeni, odgovarala bi Savršenima, Izabranima, što je poslednji stadijum kroz koji gnostik stupa u besmrtnost, neuništivost, konačnu nemogućnost da bude dotaknut bilo kakvom prljavštinom.

Sigurno je da su fibioniti – bilo da je reč o ustanovljenoj sekti ili o Savršenima unutar grupe koja nosi neko drugo ime – imali samo sebi svojstven način da dokažu da su od sad nedostupni prljavštini plati. U njihovoj kosmologiji, krugova koji dele zemlju od Sveta svetlosti ima tačno trista šezdeset pet. Svakim od njih upravlja po jedan Eon. Da iscrpi supstancu zla, fibionit, dakle, mora da oduži dug svakom Eonu, i to trista šezdeset pet puta da sačuva seme u trista šezdeset pet sjedinjenja sa trista šezdeset pet različitih žena. Sve je tu, dakle, vrlo logično, i samo broj „trošenja” očigledno iznenađuje. Ali, njega određuje arhetipski

mit za koga neki komentatori, uostalom, misle da iz njega potiču i dnevni sveci u našem kalendaru. Kako god bilo, tu se dolazi do poslednjeg stadijuma gnostičke „raspusnosti”: uništiti ovaj svet rasula, parčanja, rasipanja božanskih iskri i Pneume, trošeći seme čoveka i dane Eona, iscrpljujući, iz dana u dan, zlokobnu supstancu vremena.

Praksa obelodanjena u ovim redovima i komentari koje je ona podstakla u njihovo vreme su, više od svih drugih, izazivali bes hrišćana. Zato što su zalazili u onu zabranjenu oblast seksa, koja je uvek bila – Frojd je to jasno pokazao – Pandorina kutija koju niko, bio konzervativac, reformist ili revolucionar, nikada nije smeo da otvori. Samo su se gnostici drznuli da upale vatru u barutani i da pokažu da svaka pobuna, svako osporavanje sveta, svako navodno duhovno ili društveno oslobođenje, da bi bili efikasni moraju da oslobode prvo seks. Čini mi se nepotrebno da ovde ponavljam ono što sam naglašavao toliko puta, naime, da se taj stav kod gnostika nije nužno ogledao u neobuzdanom razvratu i svakodnevnom trošenju semena. Mnogi gnostici su se posvećivali čistoj i prostoju askezi, da pođemo od onih najvećih, Vasilida i Valentina.

Jedna od posledica tog stava, naročito novatorskog u ono vreme, bio je značaj pridat ženi u tim askezama spase-nja. Bilo da je reč o obredima, kultovima, mitskim spekulacijama, ona je imala ulogu u prvom planu, kao držalac svetlosti i kao uvoditelj u tajnu. Termini kojim su ih označavali gnostici: izabrane vaze, urne blaženstva, ne samo da su ih postavljali kao jednake muškarcu, nego i kao držaoce povlašćenog dela izvorne Moći. Ne treba se prevariti i zaključiti da je u gnostičkim orgijama – kao što će kasnije biti slučaj u delima Markiza de Sada i u današnjoj raskalašnosti, gde je erotika srozana na nivo pohote bez mita i bez spase-nja – žena bila tretirana kao predmet, instrument požude. Nalazimo se pred jednim od retkih primera u istoriji, gde se žena ukazuje obdarena moćima preporoda i misijom spase-nja. Ali, ona je to bila kao pripadnica pola, ne kao ličnost.

Svaka žena je bila jedan delić prvobitne Žene – Sofije ili Barbele – i svaki muškarac se, u tim orgijama, sjedinjavao sa Ženom, a ne s nekom ženom. Sve se zasniva na toj razlici, i ako su gnostici mogli u isti mah da veličaju seks, a da odbace ljubav kao osećanje, ako su stigli dotle da potpuno, radikalno razdvoje ta dva domena, to je zato što je sva njihova moć ljubavi, spajanja, poistovećenja, bila okrenuta istinitom Bogu, dalekom carstvu kome su mogli da pristupe samo sa ženom i uz pomoć žene.

Tako, u dubinama telesne noći, u ovom svetu pepela i blata koji jeste svako ljudsko telo, samo potpuna askeza ili samo izlivanje erotske žudnje i kult uznošenja žene mogu da ožive zapretanu iskru koju nosimo u sebi. Kao one rumene žeravice u srcu vatre koja gasne, zvezdice materije potrošene i time konačno spasene, misaone žiške koje svetlucaju u pepelu tela, oslobođene i spasene gnozom, za gnostika su sigurnost da će ga njegov put jednoga dana odvesti do krugova zvezda.

NEMOGUĆE OGLEDALO

Kad Isus siđe u Pakao, grešnici poslušaaše njegove reči i biše svi spase-ni. Ali sveci, misleći kao i obično da su stavljeni na iskušenje, odbaciše reč Isusovu i biše svi prokleti.

Markion, *Antiteze*

Devijacije, inverzije, spermatolatrijski obredi i magije, bunila, koji su apanaža aleksandrijskih gnostika, ne bi trebalo da nas navedu da zaboravimo jednu bitnu činjenicu: proučavani na nivou obreda i njihovih konkretnih izraza, ti stavovi se čine nenormalni, naivni, štaviše perverzni. Ali, čim dođemo u dodir sa majstorima mudrosti, učiteljima, doktorima gnoze, odmah nailazimo na ljude visoke kulture, široke erudicije, koji su vasseljenu, svet i ljude gledali izuzetno bistrim i oštrim pogledom. Uprkos svom ogorčenju spram sekti i „sramnih” običaja gnostika, hrišćanski autori nisu mogli a da ne priznaju vrednost i duhovno zračenje ljudi kakvi su bili Vasilid, Valentin, Karpokrat i mnogi drugi. To su protivrečnosti, a istovremeno i bogatstva gnoze: lucidnošću i radikalnošću svog stava zadovoljava sve zahteve duha, pritom obeshrabrujući ponekad revnost svojih sledbenika čudnim posledicama koje uvodi u njihov svakodnevni život. Ne igra se nekažnjeno s ognjem nebeskim ili iskrom duše, i mnogi gnostici morali su, kao Faetont, sagoreti na vatri koju su svesno raspalili. U želji da prodube i da oslobode – e da bi ih iscrpli – agresivne i destruktivne sile žudnje, često su izigrali šegrte-čarobnjake duše, u vreme kad znanje o oblasti podsvesnog nije postojalo. Neosporno je da su naslutili postojanje te oblasti i otvoreno zahtevali za čoveka pravo da sagori u svome bunilu. Ne poznajem u istoriji zapadnog mišljenja – premda je gnoza isto tako i is-

točnjačkoga porekla i ne pripada baš našem svetu — pokušaj uzvišeniji, nabijeniji iskrama i klicama, bremenitiji pozitivnim otkrićima, nego što je pokušaj gnostika. I zato ponavljam da se istorija gnoze ne može pisati kao što bi se pisala istorija templara, kalvinista, reformista. Što više odmiče ova knjiga, što se više strane povezuju, to više postajem svestan da gnoza lukavo deluje na mene i da me potpuno uvlači u pitanja koja joj postavljam. U svemu što sam dosad napisao, gde počinje, gde se završava moje vlastito tumačenje gnoze? Jer, ona me neprestano vraća meni samom, pošto čitavam tokom istorije koju je odbacila, razvoja sveta protiv koga se borila, sebi i onima koji su je ispitivali nije prestajala da postavlja pitanje: ko si ti? Ko sam ja da ponovo oživljavam tu povest seni, odbijanja i tajne gnostika, da ponovo krčim puteve namerno skrivene, da pokušavam da prozrem ta hermetička otkrića – čiji me hermetizam upravo baca u očaj – ali, za koje sam potpuno siguran da nipošto nisu bezrazložni?

Ta sigurnost ide još dalje. Te staze otkrivaju jedini mogući put, jedini način ponašanja u suočenju sa tajnama sveta: iskusiti sve, izraziti sve, otkriti sve, da se ogoli čovekovo stanje, da mu se skine organska, psihička, društvena i istorijska odežda, da se od svega odvikne, e da bi mogao da se vrati onome što se nekad zove njegov izbor, a nekad njegova sudbina. Ispisujući ovu reč: *odvikne*, uviđam da sam dotakao srž gnostičke doktrine. Nijedno znanje, nijedno mišljenje, nijedan valjan izbor nije moguć dok god se čovek ne liši svega što ga uslovljava, na svim nivoima iskustva. A te tehnike tako sablažnjujuće za laika, bile asketske ili raspusne, to iscrpljivanje i trošenje organske i psihičke vatre – sperme i žudnje – to kršenje svih društvenih pravila i sporazuma, upravo su i jedino zato tu: kao brutalni, ali radikalni načini da se čovek liši svojih mentalnih i telesnih navika, da mu se probudi usnulo biće, prodrma otuđujuća učmalost duše.

Po mome mišljenju, čudno je da sve knjige napisane o gnozi ostavljaju svoje autore netaknute, kao da su pisali ne-

ko poglavlje istorije o nekolicini zanimljivih, ali pomalo ćaknutih i očigledno razvratnih ljudi. Međutim, pitanja koja postavljaju gnostici ostaju postavljena zauvek, a ne primjećujem da su oni koji su ih proučavali ikad pomislili da su postavljena i njima.

Dobro znam da čovek ne može napisati nijednu knjigu a da ne piše o sebi, i ako me problem gnosticizma odavno zanima i opsega, to je zato što me se tiče na nekom planu koji ni ja sam ne znam i o kom ova knjiga može da pruži samo površnu, manje-više svesno zamagljenu sliku. Zašto, onda, kad istorijski, numerički i filozofski govoreći, oni predstavljaju samo jednu u množini sekti, zašto sam se, dakle, ja zakačio naročito za one koje zovu raspusni gnostici? Jesam li, i ne znajući, žrtva nekog fenomena koji pripada isključivo mome dobu, a koji iziskuje da se dublje nego dosad istraži područje seksa? Jesam li ja sâm nedovoljno odviknut da bih prestao da mu pridajem važnost? Ili ta gnostička pobuna podignuta protiv seksualnih zabrana otkriva zaokupljenost objektivno fundamentalnu za bilo koje doba istorije, a oni su bili jedini koji su je iskazali ne prećutavši ništa – i ne opirući se – jer je ona uistinu u korenu svakoga oslobođenja?

U ovom stadijumu, sâm to teško mogu da zaključim. U svakom slučaju, u izboru i u putevima ove knjige, sigurno i svesno jeste to da ona, ni u jednom trenutku, i to namerno, ne želi da bude nekakva istorija gnosticizma, nego razmišljanje koje pokušava da odredi šta je to što u gnostičkom pokretu i dan-danas ostaje živo, opipljivo i značajno. Priзнаjem da se to odvija sa osećanjem da napadam probleme kojima je teško prići, senke čiju bi sliku, onakvu kakvu sam je ja prikazao, oni kojih se ona tiče možda odbacili. Ovo nije nikakvo uzmicanje, da bi se opravdale aproksimacije ove knjige. Prosto, smatram da bi bilo uobraženo – čak antignostički – hteti pošto-poto naterati ćutnju da govori, vratiti kobnoj dvosmislenosti svake istorije one koji su sav život proveli izbegavajući je i optužujući.

U svemu što je dosad rečeno o gnostičkom učenju postoji jedan aspekt koji nijednom nije pomenut, a koji ga se uistinu tiče: aspekt dualizma. Pod dualizmom treba podrazumevati svaku viziju sveta koja ga deli na dva suprotna, savečna i nezavisna entiteta: Svetlost i Tminu, Duh i Plot, Dobro i Zlo, itd. Tako definisan, dualizam je prisutan u mnogim drevnim religijama i filozofijama, kao i u izvesnim gnostičkim doktrinama. Za Simona Maga, na primer, postojala su dva različita sveta, dva nepomirljiva Boga. Ali, tu viziju, koju u čistijoj i savršenijoj formi nalazimo kod manihejaca, nisu sistematski usvajali svi gnostici. Kod mnogih – među ostalima i nekih od onih o kojima smo već govorili – svet zla ne javlja se kao entitet nezavisan, savečan i sapostojeći sa entitetom dobra, nego pre kao stvorenje višega sveta, koje ishodi iz njega, kao greška ili kao imitacija. Upravo ta razlika, uzgred, objašnjava moral ili nemoral gnostika: rođen iz nesporazuma, iz pada ili iz rascepa, ovaj promašeni svet čuva u sebi nešto od istinske supstance sveta, za šta se gnostik hvata kad preduzima svoj monumentalni zadatak pročišćenja zlokobne supstance. U svetu u kom bi Zlo bilo sapostojeće i savečno sa Dobrom, ne vidi se kako bi čovek mogao da se „uspne uz strminu”, da preskoči ponor – ovde nesavladiv – da ponovo nađe suštastvo spasenja. Dakle, kod gnostika nema uvek dualizma u užem smislu, nego pre dualiteta, dvojstva koje je u postanju, a ne u suštini sveta. Ali, treba naglasiti da je i samo to dvojstvo tokom vekova evoluiralo i, kod gnostika kao što su bosanski bogumili i langdoški katari, iskazivalo se u formama bližim pravom dualizmu. Ukazalo se takvo i kod jednog gnostika o kome još nisam govorio, koji je živeo nešto posle Simona Maga i čije delo – dosta osobeno i marginalno u istoriji gnoze – zaslužuje da bude pomenuto: ime mu je bilo Markion.

Sa Markionom se gnoza vraća na ono što je bila od svoga početka: pokušaj racionalnog razmišljanja, logičkog razumevanja sa ciljem da se, u svetlu Jevanđelja, ponovo promisle postojanje sveta i sudbina čoveka. Ali, to razmišlja-

nje, kod njega, završava zaključcima tako radikalnim i tako neočekivanim da su i njega, kao i mnoge druge, koštali izopštenja, isključenja iz Crkve.

Markion je bio poreklom iz Sinope, u Pontu, na severnim obalama Anadolije, gde je rođen 85. godine nove ere. Pripada, dakle, istoj generaciji kojoj i učenici Simona Maga. Otac mu je bio biskup u Sinopi, i Markion je rastao s potpuno hrišćanskim obrazovanjem. Stekao je tako duboko poznavanje Svetoga pisma i Jevanđelja, da ga je sveti Jeronim okarakterisao kao znanje „uistinu učena čoveka”. Ali, mora biti da su se njegove ideje o hrišćanstvu pokazale nepravoverne, pošto ga njegov rođeni otac isključuje iz svoje zajednice. Markion unajmljuje brod i, poput svetog Pavla, plovi morima da propoveda svoje učenje. Nekoliko godina kasnije, nalazimo ga u Rimu gde se smešta, viđa se s pripadnicima hrišćanske zajednice i nekoliko godina povlači se u osamu da zapiše svoje ideje. Kao plod toga rada, 140. godine, objavljene su *Antiteze* u kojima on izlaže svoj sistem sveta, svoje tumačenje Svetoga pisma i Jevanđelja i principe koji, po njemu, moraju da prethode osnivanju nove Crkve.

Te principe ovde mogu samo ukratko da izložim, precizirajući odmah jednu važnu činjenicu: nasuprot ostalim gnosticima, Markion je hteo da ustanovi Crkvu, čvrste i postojane zajednice čije bi Jevanđelje bile *Antiteze*. To je bilo dovoljno da ga izopšte iz Crkve, ali on je nastavio da poučava, izgleda uspešno, pošto je imao hiljade učenika. Tertulijan veli da „ispunjavaju svu vasseljenu”, tako da su za neko vreme postali stvarna opasnost za zvaničnu Crkvu. Tri veka kasnije, još nalazimo markionitske Crkve u Rimu, na Kipru, u Egiptu, u Palestini i u Siriji.

Za Markiona problem je, u biti, vrlo jednostavan. Čitanje Staroga i Novoga zaveta (danas uobičajeni termini, ali koje dugujemo upravo Markionu) ukazuje na dva sveta, dva nespojiva poretka. Jevanđelje otkriva Boga ljubavi i dobrote, čiji je Sin došao na zemlju upravo da spase ljude,

da ih nauči bratstvu, milosrđu i ljubavi prema bližnjem. Stari zavet, naprotiv, otkriva neumoljivog Boga koji kažnjava, koji se žesti na čovečanstvo i ukazuje se samo okružen gromovima, munjama i besom. On ne zna za velikodušnost, trpeljivost, blagost. Istorija sveta i čoveka, onakva kakva se javlja u Bibliji, sačinjena je od zločina, krvoprolića, pokolja, i otkriva unutarnje rđav, neosporno manjkav svet i promašenoga čoveka. Nešto „škripi” u tom stvaranju koje Jehova neprestano mora da popravlja i u kome čovek živi pod stalnim terorom zabrana, besa i pretnji Stvoriteljevih. Nemoguće je, veli zato Markion, da Isus – koji je Sin Božji – bude Sin tog istrebljivača Jehove, da ovaj bude Otac na koga se poziva Hrist. Markion, dakle, dolazi do istih zaključaka do kojih i Simon Mag: Jehova nije pravi Bog. Istiniti Bog je nesaznat, tuđ ovome svetu, pravi Otac kome je Hrist Sin.

Vrednost Markionovog sistema – u odnosu na sistem Simona Maga – jeste u tome što je beskrajno racionalniji i što, da bi se definisao, polazi od strogog tumačenja i podrobnog – filološkog – poznavanja biblijskih i jevandelskih dokumenata. Da se ta doktrina učini plodnijom, više nije potrebno pozivati se na čuda, na čini, na svu onu magijsku spremu kojom je Simon punio svoju doktrinu. Implikacija Markionovih ideja je, dakle, jednostavna, ali revolucionarna: Biblija ne može da bude, ne bi smela da bude ni knjiga objavljenja niti Sveto pismo. Između Staroga i Novoga zaveta potpuna je suprotnost koja se iskazuje na svim nivoima: na nivou postanja sveta i na nivou tekstova koji o njemu govore. Ono što opisuje Biblija, nije neizmerno i veličanstveno delo Božije, nego bedasto stvorenje Zla.

Nepotrebno je u svim pojedinostima pretresati dokaze koje Markion gomila, citirajući Petoknjižje, da podupre svoje *Antiteze*. Važan je izričit zaključak koji Markion predlaže: pred očiglednošću dva sveta i dve poruke, samo Jevandelja prenose učenje istinitog Boga. Biblija zauvek treba da bude proggnana u zaborav.

Ipak, ni poruka Jevanđelja nije došla do nas neokrnjena, i ona je pretrpela dodavanja, svakojaka umetanja od strane judaista i prvih učenika Isusovih. Da bude siguran da pristupa istinitoj božanskoj reči, Markion, dakle, prečišćava Jevanđelja i, između izopačenja koja su ona doživela, traži izvorni, jedini kanonski tekst koji će poslužiti kao temelj čitavoj njegovoj doktrini. A to je onaj tekst koji, polazeći od Jevanđelja po Luki, predlaže u *Antitezama*.

Ne želeći da po svaku cenu pristupam preteranim i uvek spornim poređenjima, reći ću da je taj pokušaj, originalan i revolucionaran, u svoje vreme morao imati isti efekat koji bi u naše vreme imalo objavljivanje neke socijalističke *Teze* ili *Antiteze* koja bi odbacivala marksističku doktrinu, da bi se oslanjala isključivo na korigovano izdanje Lenjinovih govora. Dobro znam da je ta ideja apsurdna, pošto se i sam Lenjin neprestano pozivao na marksizam. Ali, ono što zanima Markiona, nije samo Isusova reč u tekstu – koju treba otkriti ispod velova i čitavih slojeva devijacija koje je skrivaju – nego i nužno prilagođavanje koje ona treba da pretrpi, da se učini efikasna i živa u svetu koji, već odavno, više nije svet biblijskih pastira, nomada. Danas se jasno vidi da problem nije daleko od toga da bude istovetan i u slučaju marksizma i tumačenja socijalizma, i kad najnoviji i najautoritativniji tumači Marksa govore o „ponovnom iščitavanju marksizma”, pišu eseje pod naslovom *Ponovo čitati Marksa*, koriste, gotovo doslovno, termine Markionove, čije bi se učenje zaista moglo sažeti formulom: *Ponovo čitati Bibliju*. Upravo po tome je njegov pokušaj bio izuzetno novatorski, i upravo je zato osuđen kao jeretik i prisiljen na ćutnju, ili bar brisanje: zato što je mlado hrišćanstvo hteo da iščupa iz njegove biblijske jalovine, da raskine s judaističkom tradicijom koja je smatrana nužnom za njegovu evoluciju, da otvori nove puteve, da ponovo, od početka do kraja, ispita vrednost ili oronulost šema koje nudi Sveto pismo. Čineći to, nameravao je hrišćanstvo i novog čoveka, koga je pozivao da se rodi, da usmeri ka budućnosti, bu-

dućnosti koju treba oblikovati, improvizovati, graditi iz dana u dan, polazeći samo od Jevanđelja i odbacujući sliku lažnog Boga.

Nemoguće je zamisliti šta bi se dogodilo sa istorijom Crkve da je ova pristala uz Markionove teze. Razume se samo po sebi da bi njena evolucija bila potpuno drugačija i da bi već u II veku stigla do stavova koji, osamnaest vekova kasnije, malo-pomalo, postaju njeni vlastiti. Ali, nemoćna da se istragne iz jedne tradicije i jedne teologije koje su joj obezbeđivale u isti mah i etičke okvire njene poruke i emocionalne vizije bez kojih bi oni bili samo apstraktni principi, morala je vekovima da tegli slike, postanja i apokalipse koji su joj, u stvari, bili tuđi. Markion je prerano došao na svet koji nije bio spreman da prihvati oslobađajući raskol, da izvrši „razdornu reviziju” koja bi pokidala sidra kojima je bio vezan za Bibliju. Ipak, taj smeli, lucidni pokušaj nije sasvim umro s Markionom. Nostalgija za jednim odraslim, zrelim hrišćanstvom, koje se suočava sa problemima svoga vremena, oslobođeno večnih referenci na Postanje i na Mojsijeve zapovedi, nije sasvim mrtva. Ali, nije lako oteti se pri vidima, niti nestvarnom i pristrasnom ogledalu Biblije u kom je čovek neprestano video svoju lažnu sliku i sledio lažni usud, i u kom se Crkva, već odavno, posve izgubila, kao Alisa u zemlji čuda.

Putevi gnoze

Protiv koga voditi bitku i na koga
jurišati kad nepravda ispunjava va-
zduh u našim plućima, prostor na-
ših misli i mrtvilo zvezda?

Sioran, *Kratak pregled raspadanja*

SVETSKE LUTALICE

Vreme provode ne radeći ništa i spavajući.

Timotej, *O mesalijanima*

Počev od IV veka, istorija gnoze menja mesto, prirodu i smisao. Ne ispisuje se više u gradovima, nego, kao na početku, po drumovima Istoka. Napuštajući Egipat, da se raširi u Mesopotamiji, Jermeniji, Kapadokiji, Grčkoj, Bugarskoj i, kasnije, Bosni, gnoza zaogrće forme umnogome različite od onih po kojima su je dotad znali. Kao da su, u nekoj vrsti cikličnog povratka svojim izvornim težnjama, gnostici bežali iz gradova, da nastave svoja lutanja drumovima, ravnica, planinama. Jer, sa nekoliko retkih izuzetaka, odsad ćemo tu sretati nove gnostičke zajednice. Zajednice koje načinom života, principima, tehnikama askeze ili raspusništva, čuvaju svoju autonomiju, svoju neobičnost, i koje će, svojim nastranostima ili nepokoravanjem, opet navući na sebe prokletstva i izopštenja od strane hrišćana. Taj nastavak početnog lutanja, to potucanje bez kraja i konca, to odbacivanje gradova i svakog stalnoga staništa, podudara se, uostalom, s jednom značajnom činjenicom: sama doktrina gubi koherentnost ili, bar, sistematski karakter, mitologija bleđi, pa i sami gnostički spisi postaju sve redi. Ipak, tih je grupa bilo mnogo, i to aktivnih, i želeo bih da se zadržim na jednoj od njih, jednoj od najspektakularnijih, kojoj je ime bilo sekta mesalijana.

Njihovo pravo ime – pod tim podrazumevam ono kojim su sami sebe zvali – bilo je euhiti, to jest molitvari (mesalijani je sirijski prevod ovog poslednjeg termina). Njihova verovanja oživljavaju temeljne gnostičke teme – u pogledu nižeg sveta tmine i višeg sveta svetlosti – ali su bili okrenuti

u jednom prilično osobenom smeru, pošto su se više pozivali na mističke izlive nego na zahteve razuma.

Za euhite, ovaj svet je delo Đavola, i sve je – materija, plot, ljudska duša – prožeto đavoljom supstancom. Dotle da je Đavo fizički i psihički prisutan u svakom čoveku, kon-supstancijalno vezan za njegovu dušu. I istorija sveta – ta večna borba između svetlosti i tame – nalazi se u istoriji svakoga čoveka. Svakom ljudskom biću je zadatak da istera iz sebe demona koji u njemu parazitira, i to pomoću dosta neobičnih „šok” tehnika. Svaki čovek, pošto je od samog rođenja bačen u srce sveta podvrgnutog nasilju Đavola, da bi se izbavio, mora da mu suprotstavi istu takvu silu, da protiv Đavola vodi bespoštednu borbu. Samo se po sebi razume da, u takvoj perspektivi, ni askeza ni rasmusnost ne mogu da budu dovoljni da se izvojuje pobeda protiv takvog neprijatelja, u isti mah moćnog i lukavog. Zato se one tehnike, ona oružja sa dve oštrice koja, među ostalima, imaju i tu nepogodnost da su spora i nesigurna: ono iscrpljivanje, ono svakodnevno grickanje zla i greha koje su propovedali egipatski gnostici – a koje je od fibionita iziskivalo bar trista šezdeset pet uzastopnih sjedinjenja – euhitima čine zastarelim, nedelotvornim sredstvima. Za njih, jedino sigurno oružje, i to trenutnog dejstva, jeste molitva. Ali, ne tradicionalna hrišćanska molitva. Euhiti su praktikovali neprekidnu molitvu, stalno izgovaranu, koja ih je bacala u neko posebno stanje, otvarala im dušu za ulazak Duha Svetoga i zauvek ih oslobađala demona. U pitanju je, dakle, posredstvom zazovne molitve, fizička i duhovna borba protiv uticaja demona koji se isteruje istinskim egzorcizmom. Euhiti su, u tu svrhu, izabrali očenaš, koji su izgovarali bez prestanka, dok im se ne zavrti u glavi, dok ne izgube svest, pomažući se plesom i svakojakim napicima. Tako su dolazili u stanje ekstaze i, može biti, grča, tokom koga se vršila „ablacija” demona. Zato su ih zvali i entuzijasti (termin za koji se zna da mu je etimološko značenje: posednuti Bogom) ili plesači.

Tome se, što je prvenstvena odlika euhita, dodaju i drugi zanimljivi aspekti. Opsednuti jedino time da sa demonom vode bespoštednu borbu, euhiti jedva da su brinuli o običnim stvarima. Odbijali su svaku vrstu rada – fizičkog ili intelektualnog – (zbog čega su ih ponekad zvali i lenjivcima) i preživljavali su isključivo od prosjačenja. Muškarci i žene živeli su zajedno, nasumce tumarajući drumovima (naročito u pokrajini Osroen, blizu Edese) kao skitnice, spavali pod otvorenim nebom i praktikovali slobodnu zajednicu žena i dobara. Odbacivali su svaku pokornost i svako potčinjavanje vlastima, kakve god bile – crkvene ili laičke – zbog čega su ih gledali ne samo kao skitnice i prosjake, nego isto tako, i naročito, kao nepokorne. Teško ih je bilo utoriti i preobratiti, ili bar neutralisati, zato što su, kad jednom isteraju demona, smatrali sebe Pneumaticima, nedostupnim bilo kakvoj prljavštini i bilo kakvim nagodbama sa satanskim svetom. Sve im je postajalo svejedno, a u sve-dočenjima hrišćanskih autora oseća se izvesna zbunjenost i ništa manje izvesna razdražljivost pred tim anarhistima gnoze koji prihvataju i čine koješta, priznajući sve što se od njih traži da priznaju. Hrišćanski biskup Timotej, koji je u VII veku napisao jedan rad o jeresima svoga vremena, beleži tako povodom euhita: „U leto, kad padne noć, spavaju pod vedrim nebom, muškarci i žene, u potpunom promiskuitetu, što, po njima, nema nikakvog značaja. Mogu da kušaju i najukusnija jela i da vode najraskošniji ili najrazvratniji život, jer sve to za njih nema nikakve važnosti.” Ali, čestitog biskupa ponajviše šokira namerno nepokoran stav tih skitnica, njihovo drsko odbijanje da rade i njihova očigledna sklonost lenčarenju: „Oni podrazumevaju da jedu a da za to nikad ništa ne urade. Jedu, dakle, kad ogladne i piju kad ožedne, u bilo koje doba dana, ne hajući o propisanim postovima, a vreme provode ne radeći ništa i spavajući.”

Postojanje i ponašanje tih sekti, kojih je brojem bilo mnogo u nekim oblastima Orijeanta, počev od V veka: reci-

mo, nekoliko desetina hiljada vernika nisu pred svetovne vlasti postavljale samo problem održanja reda. Mnogo su puta crkvene vlasti pokušavale da ih raseju ili da ih prisile da se vrate u okrilje Crkve. Ali, euhiti su, da izigraju sve te pokušaje, bili razvili posebne tehnike koje bi potpuno smele hrišćanske islednike. Naime, nisu oklevali – onako kako je, mnogo ranije, Vasilid savetovao aleksandrijske gnostike – da se poslušno odreknu svega čega im je traženo da se odreknu, da prime krštenje, da se pričeste, pokažu, i čim ih posle pružanja takvih dokaza pokornosti ponovo puste na slobodu, odmah nastave sa skitničkim životom i sa svojim navikama. Timotej ne prestaje da se jada na takav stav, kome ne shvata prave motive i u kome vidi najveće od sveg licemerja, što opet objašnjava to da su euhite zvali i lažljivcima. Sveti Epifanije, koji im posvećuje nekoliko redaka – ali, koji priznaje da je unapred pobeđen njihovim čudnim držanjem – izjavljuje kako su imali običaj da sistematski odgovaraju da na sva pitanja koja im se postavljaju. I navodi jedan rečit primer mesalijanskog odgovora:

„Jeste li vi patrijarsi? - Da.

Jeste li proroci? - Da.

Jeste li anđeli? - Da.

Jeste li vi Isus Hrist? - Da.”

U takvim uslovima, nikakva istraga ni izopštenje nisu imali smisla. Šta god činili, izopštili ih, primorali ih da se pričeste, ishod je bio isti. Ali kako su, obuzeti nekakvom perverznom tvrdoglavošću, biskupi pošto-poto hteli da ih optužuju i osuđuju uz precizno i motivisano obrazloženje, da bi postigli cilj morali su i sami da pribegavaju licemerju i lažima. Timotej navodi, primera radi, da se biskup Edese, jednoga dana, kad su pred njega doveli trojicu tih čudaka, pretvarao da hoće da pređe u njihovu veru. Trojica euhita (definitivno ne onako prepredeni kako ih prikazuju hrišćani) upadnu u zamku i izlože svoja uverenja: čovek je posednut Đavolom i ništa, ni krštenje, ni pričešće, ni sakrament, ni crkva, ne mogu da ga izbave. Jedino neprestana molitva

može da učini da u čoveka uđe Sveti Duh i da ga oslobodi njegovog demona. Ovaj put, Crkva je držala u ruci čvrste iskaze koje je požurila da osudi. Trojica čudaka behu izopšten i vratiše se drumovima.

U ovoj priči ostaje jedna nedovoljno definisana tačka koja mi se čini zanimljiva: u čemu su se, zapravo, sastojale te molitve, ti egzorcistički plesovi koji su euhita oslobađali njegovog demona? Ti plesovi su se, očigledno, morali temeljiti na muzici. Napomenimo, tim povodom, da se jedna druga, starija jeres, montanizam, bila raširila u susednim oblastima, dva veka ranije. Bila je to mešavina mesijanstva, propovedi o približavanju kraja sveta i praksi ekstatičkog karaktera, sa ciljem da učeniku omoguće trenutno viđenje Parakleta. Dakle, ta se jeres razvila u Frigiji, oblasti od antičkih vremena poznatoj po svojoj pomamnoj muzici punoj emocija. Frigijska muzika – svirana duvačkim instrumentima – korišćena je za orgijske plesove, dionizijske kultove i Kibeline misterije. Euhiti su, možda, koristili slične instrumente i muziku koji su, u sadejstvu s nopicima uzimanim pre molitve, izazivali pojavu transa i kolektivne posednutosti. Što se prirode njihovog plesa tiče, Teodorit Kirski ga uzgred pominje i kaže „da su plesali smešne plesove koji su se sastojali od skokova, a da su se kao dečurlija hvalisali da preskaču demone”. Sve se završavalo „gnusnim bahanalijama u kojima su se mešali muškarci i žene”.

Nešto drugo, na šta ukazuju optužnice koje su – s velikom mukom – podizane protiv njih, čini mi se još značajnije. Isterivanje demona i prisustvo Duha Svetoga omogućavalo je euhitima da odmah stupe u svet svetlosti. Otvaralo im se veličanstvo Plirome, a „tvrđili su”, veli optužnica, „da vide Boga očima tela”. To je bila strašna izjava koja će, kasnije, terati vidioca pravo na lomaču. Jer, stanje ekstaze, bestrašća, *apatheia*, da upotrebimo taj posvećeni termin, to jest neosetljivost spram svih uticaja ovoga sveta i pristup višoj svesti, euhitima je trebala da prekorače, ili pokušaju da prekorače zabranjenu granicu koju su sve teologije postavi-

le između nevidivog (ili božanskog) i vidivog (ili ljudskog). „Ne poželi da vidiš očima tela”, veli Evagrije Pontski, otšelnik u pustinje egipatske, „ni Anđele, ni Moći, ni Hrista, da ne pomračiš umom.” Euhiti su se, izgleda, na to odvažili. Ni neurednost njihovog skitničkog života, ni njihova nepokornost bilo kakvim društvenim stegama, ni njihovi plesovi u transu nisu dostigli bezbožničku snagu te proste rečenice. Više od svega ostalog, ona ih je izbacila iz hrišćanskog sveta, pa i iz sveta čoveka.

ČISTOTA PLANINA

Optužuju bogate, gnušaju se cara, ismevaju pretpostavljene, osuđuju plemiće, a svim robovima brane da se pokoravaju gospodarima.

Kosma Sveštenik, *Protiv bogumila*

U planinama i šumama Bosne, na hercegovačkim visoravnima, hiljade grobova isklesanih u kamenu, desetine nekropola, katkad izgubljenih u zabitim predelima, već dva veka predstavljaju zagonetku arheologiji i istoriji. Njihov broj, raspored, njihove skulpture, natpisi na nekima od njih svedoče o postojanju značajnih zajednica, koje su posedovale hijerarhiju, precizno utvrđene običaje, čitava jedna istorija, i dan-danas gotovo nepoznata. Oblasti u kojima preovladavaju, ukazuju da su po sredi seoske zajednice, grupisane oko nekoliko lena, u srcu zabitih predela koji su dugo izmicali pravoslavnim i katoličkim crkvenim vlastima Srbije. Izgledalo je da je tajna rasvetljena onoga dana kad su te čudne konstrukcije pripisane bogumilskim jereticima. Bogumili, čije ime znači Ljubljeni od Boga ili Ljubitelj Bog, bili su sekta gnostičkog porekla, naslednici neomanihejske tradicije koja se javila u Bugarskoj u IX veku. Ona se rascepila na više grupa od kojih se jedna nekoliko vekova zadržala u Bosni i Hercegovini, u srcu današnje Jugoslavije. Sa svim tim selima, utvrđenjima, čitavim provincijama koje drže bogumili, sad smo daleko od aleksandrijskih grupa. Gnoza ulazi u istoriju, smešta se u okrilje državnih zajednica, osniva svoje Crkve sa svojim sveštenstvom i svojim đakonima, i sama postaje prava svetovna sila. Već sa pavljanima, drugom gnostičkom sektom, savremenicima mesalijana, gnoza je prestala da bude skrivena doktrina propo-

vedana tajno ili u osami pustinje: ferment nepokornosti spram svake svetovne vlasti, našla se kobno suprotstavljena toku istorije, a represije koje su sprovedene protiv nje primorale su je da izgradi vlastito društveno i političko telo, samostalnost, svoju sopstvenu sudbinu. Kuda god prošla, gde god se prenosila, stvara žarišta pobune – verske i političke – protiv zvanične Crkve i svetovnih vlasti koje su njen izraz. Viđaćemo, dakle, gnostike kako se bune redom, protiv Vizantije, slovenskih osvajača Balkana, pravoslavnih velmoža Srbije. Gnoza će tad svoje pristalice vrbovati prvenstveno u seoskim sredinama. Seljaci će, pritom, biti osetljiviji na njene političke nego na njene religijske implikacije. Ali tim zaobilaznim putem, gnostičke grupe postaju prave pobunjene zajednice koje okupljaju hiljade seljaka i zanatlija, sad već prisiljene da imaju sopstvene zakone, sopstvenu organizaciju, pa i sopstvenu vojsku. U toj sudbini, očigledno, ima nečeg paradoksalnog. Rođena iz radikalnog odbacivanja istorije i društva, gnoza je, svojim uspehom, izlučila i sama čitavu jednu istoriju i društva – nesumnjivo efemerna – ali čije će postojanje i tragična sudbina ostati dugo za primer.

Ako su stećci i nekropole u Bosni zaista bogumilskog porekla, oni pokazuju koliko je gnoza promenila lik i istoriju, iako njena doktrina ostaje i dalje ista. Jer, po prvi put suočavamo se sa istorijskim i geografskim stabilnim zajednicama, kao i sa likovima na spomenicima, materijalnim ostacima, ukratko, sa gnostičkom umetnošću. Već sama ta činjenica navodi na sumnju da ti isklesani grobovi, ti ukrašeni spomenici mogu biti delo grupa koje se pozivaju na gnozu. Jer, dotad, ništa nije bilo tako strano gnostičkom mentalitetu kao briga da za sobom ostavi materijalne znake, a naročito umetnička dela. Umetnost, kao i istorija, hrani i podrazumeva vreme. Kobno se utiskuje u trajanje koje gnostik odbacuje. Ovde nije toliko u pitanju besmislenost, uzaludnost estetskog osećanja, koliko besmislenost i uzaludnost njegovog izraza. Da su ljudi kao što su Vasilid, Valentin, Karpo-

krat, morali da izmišljaju stvari takve vrste (što je u mojim očima nepojmljiva pretpostavka), oni bi mogli da stvore samo čisto simboličku umetnost, možda didaktičku i, u svakom slučaju, bezvremenu. A umetnost stećaka i nekropola Bosne upravo je izraz obreda, igara, bitaka, svakodnevnog ili religijskog života zajednica o kojima je reč. Ona je sve-sni, afirmativni, svuda ponavljani odraz najvažnijih trenutaka njihovog zemaljskog života. Šta se vidi na tim grobovima? Prizori iz seoskog i feudalnog života – žene u kolu, dvoboji vitezova, turniri u gađanju lukom i strelom – stojeći likovi sa uzdignute obe ruke ili samo desnom, razmaknutih prstiju, namerno uveličanih, možda u stavu za molitvu, i oko njih, iznad njih, uvek isti kosmički simboli: mesec i sunce.

Pre nekoliko godina išao sam da vidim te stećke na lokalitetima na kojima se nalaze najznačajniji od njih, u Radimlji, Ćićevu, Hodovu, Boljunima. Većina je prekrivena lišajevima i mahovinom koji polako brišu, izjedaju prikazane prizore. Kiša je isprala kamen i ponegde samo prst dopušta da se, na tom granitu koji malo-pomalo postaje gô kao u početku, raspozna postojanje forme, lika, životinje u trku, izjedene zvezde, luka nadvijenog nad stenom. Sa tih stotina stećaka izgubljenih u šumama, na pustim visoravnima, zrači neka atmosfera duboke tajne, ali i nesigurnosti i straha pred smrću. Ti natpisi, koji treba da sačuvaju pokojnikov grob od skrnavljenja, ti simboli koji svuda prate njegov lik kao budni čuvari njegove duše, nose dvosmislenu poruku, sigurnosti i strepnje, u kojoj i sami gestovi pokojnika, njegov okamenjeni, ritualni stav, pokušavaju, možda, da umilostive tajanstva nevidivog sveta. Ništa od svega toga, očigledno, nije istinski gnostičko i uvek me opseda sumnja u pogledu verske pripadnosti tih hiljada mrtvih. Sigurno je da su te nekropole jedini ostaci neke istorije koja je morala biti duga i napeta: od tih silnih sela i tvrđava u kojima je moralo biti toliko živih, danas zaboravljenih, nije ostalo ništa. Ni najmanje ruševine, nikakvoga traga na tim

planinama gde su trava i drveće prekrili tlo, a često i išču-pali same stećke.

Kako god bilo, ovo pokazuje jednu stvar: naime, da je sad i borba protiv gnoze promenila lice. Izopštenje, tamnica, više nisu dovoljni. Verska i politička pobuna tih organizovanih zajednica podrazumeva, sa strane vlasti, represivne mere koje se sastoje u čistom i prostom uništavanju svih koji odbiju da je se odreknu, u paljenju njihovih crkava i njihovih sela, sravnjivanju sa zemljom njihovih utvrđenja i podizanju, na svakom koraku, lomača gde će se stotine bogumila i sami bacati u oganj. Šta li je to bilo u toj jeresi da izazove takvu represiju, toliku pomamu? Propovedala je ono što odavno znamo: odbacivanje svake nagodbe sa prokletim svetom zaraženim zlom i Đavolom. Ali, to odbijanje, u kontekstu svoga vremena, okretalo se prvenstveno protiv zvaničnih Crkava, njihovih vlasti, njihovog obesnog bogatstva i njihovih odvratnih simbola. Bogumili su prezirali krst zato što je na njemu razapet Hrist, pa je u njihovim očima postao simbol njegovih muka. Odbacivali su čitav Stari zavet, glavne dogme, Devicu i čitavu hrišćansku mitologiju. Sprovodili su strogu askezu – sad više nema raspusništva i razvrata, jer istorijska borba podrazumeva i drugu, isto tako bespoštednu, borbu protiv iskušenja tela – odricali su se rađanja, braka, prezirali rad, bogatstvo, časti, društvene razlike. Među sobom, smatrali su se svi jednaki. Međutim, jedna važna razlika obeležava njihove odnose. Pošto se bogumilstvo razvilo naročito u seoskoj sredini i pošto je valjalo raditi, obrađivati zemlju, šiti odeću, da se obezbedi opstanak tih zajednica, pravilo je predviđalo dva stanja, dve odvojene funkcije: Savršeni su vodili potpuno gnostički život, što znači da su živeli kao prosjaci u askezi, poučavajući u provincijama, uvodili su u tajnu i činili sakramente. Ostale, Slušače, činila je masa onih koji su mogli da se žene, da rađaju, rade i da tako obezbeđuju materijalni opstanak grupe. Ali, ta dvostruka pobuna, protiv Crkve i vlasti – odricanje od krsta, od dogme, pravovernih tajinstava, i od-

bijanje pokoravanja svetovnim vlastima – vrlo brzo je dovela do reakcije tih istih vlasti. Tako su hiljade vojnika i sveštenika krenuli da osvajaju te provincije i da do mile volje pljačkaju, pale, kasape sve što im se nađe na putu. Sva ta prolivena krv nije samo dokaz odvratne neumoljivosti Crkve i pravovernih vlasti. Ona svedoči i o nepomirljivosti samih bogumila koji su, verni svojim zakletvama i svojim uverenjima, odbili da se preobrate i radije su skakali u oganj. A taj put samoubistva će otad svuda pratiti gnozu. Sramoti nagodbe, pokoravanja Crkvi i Sataninoj vojsci ona će suprotstavljati nadmoćnu čistotu svoje vere propovedane do praga smrti.

Taj stav će jereticima obezbediti oreol koji će dugo obeležavati njihove mučenike. Odsad će samo ratovi, lomače, genocid, izlaziti na kraj s pobunjenicima Božjim. Pa čak ni tad gnoza neće biti sasvim poražena. Opet će se roditi negde dalje, negde drugde, u samoći i tišini nekih drugih planina, u srcu Pirineja i Korbijera, gde će se njena istorija ponoviti s istim ciklusom uzvišenosti i tragedije, sve do stratišta u Monseguru.

Svet koji se igra gnosticizma

Svet se razvija jedino u funkciji jeresi, u funkciji onoga što odbacuje sadašnjost, naoko postojanu i neoborivu. Samo jeretici otkrivaju nove elemente u naukama, umetnosti, društvenom životu. Samo su jeretici večni ferment života.

E. Zamjatin, *Mi drugi*

„Svet koji se igra gnosticizma.” Izraz je Lorensa Dabela, iz predgovora koji je 1973. napisao za englesko izdanje ove knjige, ovde prenesen u prevodu. I tačno je da naš svet može samo da se igra gnosticizma, premda u mnogim aspektima poprilično podseća na onaj u kom su živeli gnostici. Ali, valja se čuvati površnih poređenja. Pariz, London i Njujork nisu drevna Aleksandrija, čak i ako vrve od sekti, lažnih mesija i vidovnjaka. Jer je osporavanje – da upotrebimo noviji izraz – promenilo znak, odnosno smisao. Otkrića nauke u beskonačno velikom i beskonačno malom proširila su, a pre svega pomerila polje znanja. Velike kosmičke vizije – da ne kažemo sanjarije – danas manje pripadaju filozofima i misticima nego astronomima i naročito astrofizičarima. Šta bi mislili jedan Vasilid, jedan Valentin, Karpokrat ili Epifan o izvanrednim otkrićima ovoga veka, o neviđenom širenju polja univerzuma, o prosvetljujućoj slici sveta sačinjenog od miliona galaksija i milijardi zvezda? Ne bi li to u njihovim očima potvrdilo kosmičko izgnanstvo čoveka, njegovo zatočništvo na zemlji, njegovu planetarnu samoću, i njegovu smešnu sićušnost spram zvezdanog beskraja? Otežala čestica pala iz višeg sveta, kazali bi oni govoreći o čoveku. Misleća čestica, koja otkriva pulsare i crne rupe što osvetljavaju i zamračuju besкраj, rekao bi za njega neki današnji astronom. Upravo u njihovim knjigama, u knjigama modernih astrofizičara danas mogu da nađem ono isto uzbuđenje, istu radost, koji su nekad izvirali iz gnostičkih tekstova. U delima Hjuberta Rivsa, Mišela Kasea, Trina Ksiana

Tiana, Stivena Vajberga, Karla Sagana i mnogih drugih, nalazim najizrazitiji gnostički prizvuk i ton. Gnostik danas više ne bi mogao da ignoriše novi univerzum otkriven teleskopima – i odskora satelitima – i onaj koji u srcu ljudskoga tela otkriva mikroskop elektronskim snopom. Verujem da upravo tu počiva veliko otkriće, velika revolucija našega vremena: u toj fizici zvezda i čestica, koja istražuje, dodiruje i osvetljava obe krajnje granice sveta ka beskrajno velikom i beskrajno malom. Naravno, ta moderna fizika ne nudi nikakvu sigurnost, nego pre, s kvantnom teorijom, principe neizvesnosti, pa tako ne bi smela da zadovolji zahteve istinskog gnostika. Na njegova pitanja nauka ne bi smela da dâ konačan odgovor samo iz tog razloga što njen cilj nije da postavi sigurnu i izvesnu sliku sveta, nego, pre svega, da ponudi njegovu verodostojnu i koherentnu sliku. Koherentnost je za naučnika ono što je za vernika izvesnost: smisao njegovog traganja. U toj tački, moderna nauka i gnosticizam suprotni su u principima: gnostici su univerzum osećali kao duboko, strukturno nekoherentan, dok je cilj nauke upravo da nam ga prikaže koherentnim. Pesa elementarnih čestica koje se bez kraja vrte u prstenovima ciklotrona, bila bi nemoćna da općini jednoga gnostika i da ublaži njegovu strepnju. Zavodljiva, uzbudljiva, ponekad i zapanjujuća, savremena nauka je otvorila nove bezdane mišljenja – da upotrebimo taj posvećeni izraz – bezdane koji, na kraju ovog veka, traže nove speleologe misli.

Kad danas ponovo čitam ovu knjigu, pomišljam da, u mojim očima, jedina sporna tačka, jedini negativan aspekt te gnostičke misli jeste njena očita i očitovana šizofrenija, taj neizlečivi, vitalni razdor koji ona otkriva u tkivu sveta i u danima čoveka. Neprestano živeti s idejom da postoje dva sveta i dva boga, da negde, na kraju galaksija, živi naš dvojniki, naše istinsko, nikad ostvareno biće, i da, zapravo, od početka imamo telo, srce, dušu, zauvek rascepljene, nema u sebi ničeg utešnog niti zanosnog. Ipak, neki od naših savremenika su tu, u toj tragičnoj raspolućenosti, otkrili iz-

vor radosti, ili kisele poruge, ili gorkoga veselja. Pomenuću četvoro od njih kojima se osećam blizak.

Treba li se čuditi? *Kratak pregled raspadanja*, pa *Iskušanje postojanja*, *Silogizmi gorčine*, *O nezgodi rođenja*, *Raspinjanje**, E. M. Siorana¹, bile su mi, još od posle rata, knjige sa kojima sam tonuo u san, ali ne u krevet nego u ponore. Očigledno je da se Sioran, što mi je jednom i sam priznao, oduvek osećao u zajedništvu žive misli sa gnosticima, podrazumevajući živo u smislu živoga mesa, žive rane. Sioran je toliko puta osetio, izrazio u svojim delima tu najveću gnostičku ranu, onu koja se otvara prosto postojanjem. Od tog „bogumila razblaženog u dodiru sa Zapadom”, kako je sam sebe okarakterisao u jednom pismu koje sam od njega dobio, biram rečenicu iz *Raspinjanja*, koju smatram čistim sažetkom gnostičke misli: *Postojanje je plagijat*.

*Crna mena*² Margerit Jursenar je knjiga čija je svaka stranica, takođe, prožeta gnostičkom svetlošću. Jer, glas i život njene glavne ličnosti, Zenona, koji je čitav život proveo tragajući za izvorima alhemije, tajnama zvezda i lavirinata ljudskoga tela, susreću se s glasovima i sa zaboravljenim traganjima gnostika. Ono što su doneli potonji vekovi: ona potreba da se ispituju i fiziološki mehanizmi života, da se istraže tamni ponori tela i svesti, nipošto ne skreće Zenona sa puta koji su sledili njegovi aleksandrijski prethodnici. Simon Mag je već postavljao pitanje uloge krvi. Epifan je u suncu otkrivao blistavi izvor života i pravde. A perati su u utrobi čovekovo nalazili veliku zmiju skrupčanu u korenima neba. Zenon posmatra naš svet istim ispitivačkim, strogim pogledom, i savršeno hladno, hrabro prihvata ide-

* *Précis de décomposition, La Tentation d'exister, Syllogismes de l'amertume, De l'inconvénient d'être né, Écartèlement*. Naša izdanja: *Kratak pregled raspadanja*, Matice srpska, Novi Sad, 1973; *Silogizmi gorčine*, Rad, Beograd, 1998; *O nezgodi bića rođen*, Samostalno prevodilačko izdanje, Beograd, 1999.

¹ Dela E.M. Siorana objavljena su u izdanjima Gallimard-a.

² *L'Œuvre au noir*, Gallimard, 1968. Naše izdanje: *Crna mena*, Nolit, Beograd, 1974.

ju o mogućem ništavilu. Ništavilu čija i sama mogućnost čini više nego nepodnošljivim postojanje zla.

„Ako se s gnosticizmom povežu – kao što i treba – oni svetovi koji su, uprkos svemu, ostali tajna, kakvi su svetovi bugarskih bogumila i katara, oni ostaju jedina hrišćanska grupa koja se usudila da pogleda u oči problemu zla. Čim pogledate neke od njih, shvatate to. I mi smo ih pogledali”, pisala mi je Margerit Jursenar 1971, kad je dobila moju knjigu. Da, upravo je to nešto što nije prestajalo da opседа gnostike: ne postojanje zla po sebi u jednom svetu koji je slučajno iznikao iz ništavila, nego postojanje zla na zemlji i u svetu koji se smatraju božanskim delima. Toj protivrečnosti su oni hrabro i lucidno odvratili idejom i osećanjem nepopravljivog rascepa između božanskog i ljudskog.

„Vreme se troši, ali stvarnost je nepropadljiva i na tom treba ostati.” Tako se završava prvo pismo koje mi je napisao Lorens Darel, pošto je pročitao ovu knjigu, on koga bih ja rado okarakterisao kao aleksandrinca i nepopravljivog gnostika. Jer, Darel je Aleksandriji posvetio pagansku strast koja ga je učinila savremenikom Karpokratovim i Kavafijevim. Volim ljude koji umeju da spoje u sebi dva različita veća, koji umeju da budu bunar, žarište, izvor vekovnih otkrića. U Darelovom delu svetkuje gomila bratskih utvara, čarobnjaka, jogina, nadahnutih i prosvetljenih, hrišćana, gnostika i kopta koji nazdravljaju postojanosti tajnih veza. Kao četiri raspusna, noćna karavansaraja, stranice četiri toma *Aleksandrijskog kvarteta*³ čuvaju, za noćna štiva, pravu gungulu, dozivanje, smeh, trans i muk generacija gnostika, među ostalima i poslednju „izabranu vazuu” i „urnu blaženstva”, Justinu. Aleksandrija je bila njihov grad, Darelov grad. Postala je naš grad. Zahvaljujući Darelu i našim dugim razgovorima, gnostičkim ili ne, shvatio sam da sam i ja, kao Karpokrat, kao Kavafi i kao Darel, rođen – ili tačnije ponovo rođen – u Aleksandriji.

³ Buchet-Chastel, 1963 (jednotomno izdanje). Naše izdanje: *Aleksandrijski kvartet*, Prosveta, Beograd, 1965.

Preko Darela sam kasnije – samo kroz prepisku – upoznao Henrija Milera. „Sada je tri sata ujutro”, piše mi na engleskom, „tek što sam pročitao vašu knjigu, poželeo sam odmah da vam pišem, toliko me je štivo uzbudilo, ali potpuno sam iscrpljen da bih vam pisao na francuskom. Oprostite mi.”

Čim se knjiga pojavila u Enleskoj, poslao sam Mileru primerak engleskog izdanja sa izvesnom zebnjom u srcu. Šta će učiniti s njom? Hoće li mu se dopasti ili neće? Nisam dugo čekao odgovor: „Moj primerak je pun uzvičnika odobravanja – bravo! nastavlja on u istom pismu. Čim sam otvorio knjigu osetio sam se kao u svojoj kući. Kao kad čujete prve taktove svoje omiljene opere.”

Iz naše prepiske, ne tako obimne, ali uvek vođene pri-
snim tonom, kao da se zapravo poznajemo iz aleksandrijskih vremena, navešću samo poslednju rečenicu poslednjeg pisma koje sam od njega dobio, dve godine pre njegove smrti. Ležao je u bolnici gde je, kako mi je pisao, trebalo da ga operišu od upale arterije i gde je, pred samu operaciju, ponovo čitao *Gnostike*. Završio je ovom rečenicom koju bi sigurno potpisali i Vasilid i Valentin i Karpokrat i mnogi drugi gnostici: „Znajte da ste me tom knjigom zaista usrećili, jer ideja da je ovaj svet velika kosmička farsa, ispunjava me radošću!”

BIBLIOGRAFSKE SMERNICE

Namerno sam izbegavao da u ovom ogledu navodim tekstove i citate koje sam koristio dok sam ga pisao. Zato ću završiti ovu studiju podrobnom beleškom o tekstualnim izvorima gnoze i referentnim radovima kojima sam se pomagao.

Poznavanje gnoze i njene istorije počiva na dvema vrstama dokumenata: gnostičkim tekstovima u užem smislu, to jest radovima koji su sačuvani do našeg vremena, a za koje se smatra da su gnostičkog porekla, i citatima i studijama posvećenim jeresima, koji se nalaze u delima crkvenih Otaca.

Gnostički tekstovi

Do 1945. godine, broj izvornih gnostičkih tekstova bio je vrlo mali. Najpoznatiji među njima, *Pistis Sophia* (Vera i Mudrost) pronađen je u Egiptu u XVIII veku. Pisan na koptskom, objavljen je najpre na nemačkom jeziku, 1851, a zatim 1895. godine i u francuskom prevodu E. Amlinoa. Sledeće, 1896. godine, otkriven je u Egiptu jedan kodeks koji sadrži nekoliko gnostičkih spisa: *Jevanđelje po Mariji*, *Apokrif* ili *Tajnu knjigu Jovanovu* i *Mudrost Isusa Hrista*. Tome bi se mogao dodati i jedan značajan deo teksta pod naslovom *Knjiga Jeûova*, dve molitve i jedan fragment koji govori o prolasku duše kroz Arhonte. Ova poslednja celina objavljena je 1905. godine u Lajpcigu.

Od svih tih tekstova, *Pistis Sophia* je daleko najpotpuniji i njaznačajniji. Želeo bih ukratko da izložim o čemu on govori, jer uz detaljne i zamorne opise množine krugova koji razdvajaju naš svet od Plirome, sadrži i odlomke izuzetne lepote. Celinu čine četiri knjige koje pripovedaju o padu Sofijinom (Eon čije smo nevolje opisali u „Sporu pro-

tiv sveta”), o njenim jadikovkama, njenom iskupljenju zahvaljujući uplitanju Spasitelja, to jest Hrista i njegovom, Hristovom, čudesnom putovanju, posle Uznesenja, u veličanstvo višega neba. Po povratku na zemlju, Hrist svojim učenicima pripoveda pojedinosti toga uspenja i tajne vasseljene, u dijalogima i razgovorima koji trajahu dvanaest godina.

Uspenje Hristovo događa se pred očima njegovih prestravljenih učenika, u kosmičkom prevratu koji potresa nebesa nad zemljom. Isus se penje kroz različite krugove neba i stiže do sveta Plirome. A onda se javlja svojim učenicima u tako blistavoj svetlosti da ne mogu da gledaju u njega, ponovo uzima svoj čovečanski lik i odgovara na sva njihova pitanja. Tako se odvija prava kosmologija, džinovska freska koja prikazuje celinu svetova. Iz nje se uči povest sveta, njegovo postanje, priroda i uloga Eona, različitih krugova, zašto i kako svega što postoji. Tako, u tom delu, uprkos njegovoj prožetosti mitologijom, ponovo susrećemo onu potrebu za racionalnim razumevanjem, koja je bila jedan od bitnih aspekata gnoze. Postojanje zla, nepravde, sveg njenog nasilja, zašto i kako svetlosti i tmine, dana i noći, bogatstva i siromaštva, postojanje različitih životinjskih vrsta, biljaka, sve je objašnjeno, protumačeno, ponovljeno. Zato je to jedan od temeljnih tekstova gnosticizma, čak iako njegovo precizno poreklo nije moglo biti konačno utvrđeno. Predanje ga pripisuje Valentinu, ali H. Lajzegang ga, u svojoj knjizi *Gnoza*, vidi pre kao delo neke sekte srodne ofitima ili barbelognosticima.

Godine 1945. seljaci su u gornjem Egiptu, kod Nag Hamadija, na nekoj litici, otkopali ćup koji je bio pun rukopisa. Žan Dores, istoričar, arheolog i specijalist za koptski Egipt, popisao ih je, klasirao, proučio i sastavio prvi izveštaj o tom otkriću. Bila je to izuzetno srećna slučajnost, jer su ti tekstovi neosporno činili kompletnu biblioteku kojom se koristila neka sekta u gornjem Egiptu, oko V veka. Ovde prenosim, na temelju knjige Žana Dorea koju ću kasnije pomenuti, nomenklaturu tih tekstova.

Celinu je činio pedeset jedan traktat, koje je Žan Dores podelio u tri grupe: spisi potpuno gnostičkog porekla, apokrifi hrišćanskog porekla i traktati hermetističke prirode. Ovo je popis izvorno gnostičkih dela:

Parafraza Setova. Vrhovni tuđin. Tajna knjiga Jovanova. Poslanica Eugnosta Blaženoga. Mudrost Isusova. Hipostaza Arhonata. Knjiga Velikog Nevidivog Duha ili Egipćansko jevanđelje. Otkrivenje Zostrijanovo. Otkrivenje Mesosovo. Otkrivenje Adamovo sinu Setu.

Hrišćanski autori

Od samih početaka gnoze, od Simona Maga, pa sve do poslednjih trenutaka njene bliskoistočne istorije, hrišćanski autori nisu prestajali da je prate, proučavaju i, više od svega, napadaju. Taj napadački posao ticao se svih jeresi tog vremena, a ne samo gnosticizma. Ali, radikalni karakter pitanja koja su gnostici postavljali, primoravao je crkvene Oce da i sami preciziraju svoje sopstvene teološke stavove i da tako hrišćanstvu daju polazne osnove njegove dogme. Spisak tih autora je, zato, pozamašan, ali pošto su se mnogi od njih međusobno prepisivali ili nadahnjivali, pomenuću ovde samo one koji su dali najpotpunije podatke i najpodrobnije studije.

Najstariji je sveti Justin, koji je između 150. i 160. godine u Rimu napisao svoje *Apologije* i jedan rad pod naslovom *Protiv Markiona*, danas izgubljen, ali čije odlomke prenosi sveti Irinej. Zatim dolazi sveti Irinej Lionski, koji je u tom gradu, oko 180. godine, napisao svoje *Ispitivanje i pobijanje lažne gnoze*, poznatije pod skraćenim, latinskim naslovom *Adversus haereses (Protiv jeresi)*. Potom sveti Ipolit Rimski, koji oko 230. sastavlja deset knjiga pod naslovom *Philosophumena* ili *Pobijanje svih jeresi**, i sveti Epifanije Kiparski, koji je oko 375. napisao svoje delo *Panarion* ili *Ku-*

* Po Žanu Doresu, ovo delo je pogrešno pripisano svetom Ipolitu Rimskom, a napisao ga je nepoznati autor kasnijeg vremena.

tija za lekove protiv jeresi. Zanimljivi navodi nalaze se i u drugih autora, naročito istoričara Crkve, kao što su Jevsevijs Kesarijski, Teodorit Kirski, Timotej, koji su pisali kasnije, između V i VII veka. Sva ta dela pružaju veoma bitne podatke o gnosticizmu, o gnostičkim delima, sistemu i, ponekad, obredima. Neki, kao sveti Ipolit, sveti Irinej, sveti Epifanije, čak navode i poduže odlomke iz gnostičkih dela. Izgleda da su držali u rukama izvestan broj dokumenata, ali treba precizirati da, izuzev svetog Epifanija, nijedan od njih nije imao neposrednog iskustva sa gnosticizmom. Dela koja su oni koristili za pobijanje gnoze morala su biti ona koja se daju novajlijama, a ne tajne knjige kojima se zaključivala inicijacija. Ipak, podaci koje nam oni nude omogućiće da prethodnom spisku dodamo neke naslove radova koje su pisali gnostici.

Tako se Simonu Magu pripisuje delo pod naslovom *Objavljenje jednog glasa i jednog imena*, za koje on sam kaže da „taj zapis potiče od Velike Moći, beskonačne Moći. I zato će biti zapečaćen, zakriven, sakriven, položen tamo gde je temelj Korenu Svega”. Vasilid je, pak, napisao dvadeset četiri knjige ili *Egzegetike* o Jevanđeljima i sačinio sopstveno Jevanđelje, i *Ode* namenjene recitovanju i pevanju tokom liturgija koje je on ustanovio. Pretpostavlja se da je Valentin napisao *Jevanđelje istine*, za koje se do 1945. znalo samo iz navoda crkvenih Otaca, ali čiji je jedan primerak pronađen u gnostičkoj biblioteci u Nag Hamadiju. On se danas nalazi u Jungovom institutu u Cirihu, a njegov prevod objavljen je 1956. Dodajmo ovome i traktat *O Pravdi* Karpokratovog sina Epifana, koga smo citirali u „Apsolutnom iskustvu”.

To su bila dela najvažnijih gnostičkih učitelja. Ali, mnoge egipatske i sirijske sekte pozivale su se i na brojne druge radove, pripisivane uvaženim autorima kao što su Set (sin Adamov), Isus, Devica ili Nevidivi Duh, i koja su sva sadržala njihova objavljenja ili tajna učenja. Sve su te knjige očigledno imale bajkovitu povest kao *Sveta knjiga Velikog Nevidivog Duha* kojom se služila sekta setovaca: „Ovo je

knjiga koju je napisao veliki Set. Pohranio ju je u visoke planine nad kojima sunce nikad ne izlazi. Od vremena proroka, apostola i propovednika, nikad se njegovo ime nije ukazalo u srcima. Njihove ga uši nikad nisu čule. Ovu je knjigu veliki Set zapisivao sto trideset godina. Sakrio ju je na planini zvanoj Haraks, da se u posljednjim vremenima i časima javi.”*

Najzad, i neke druge knjige, poput one naslovljene *Poglavari zajednica do etera*, verovatno su bile priručnici za uvođenje u tajnu, magijske inspiracije, čija je svrha bila da učeniku pomognu da, posle smrti, prođe kroz različite krugove koji njegovu dušu razdvajaju od Plirome, izgovarajući imena svih Eona ili čuvara krugova. U njima se otkriva eshatologija koja podseća na staroegipatsku i na teme iz *Knjige mrtvih* i *Knjige Am-Duat*. Napomenimo da je ta soterologija magijskog karaktera postajala sve izrazitija s razvojem gnoze i da su neke rasprave nabrajale bezbrojna misteriozna imena entiteta čuvara međukrugova. To je jedno čudno litanije – pozajmljeno iz grčkih, hebrejskih i egipatskih izvora – koje, pored Barbele, Sofije, Savaota, koje već poznajemo, priziva bića kao što su Prunikos, Harmozel, Elelet, Jaldavaot, Astofej, Aberamento, Agramakamarej (što doslovce znači Neopisivi svod), Antropos, Atot, Adamas... *Knjiga Jeûova*, gnostički tekst pronađen u XIX veku, beleži čak i magijsku formulu koju obavezno treba izgovoriti ako se želi stupiti direktno na prag Plirome. Evo kako glasi, upamtite je dobro:

aaa ooo zezophazazzzaieozaza eee iii zaieozoakoe ooo
uuu thoeazaozaez eee zzeezaozakozakeude tuxuaalethukh.

Bibliografija gnoze

Gnoza, kao jeres, čini sastavni deo istorije hrišćanstva. Ona je, naravno, mimo te istorije, po svom sadržaju, po

* Citirano prema Žanu Doresu, *Tajne knjige egipatskih gnostika* (videti napred).

svojim implikacijama, svojim filozofijskim ili ezoterijskim putevima, ali, praktično, gotovo svi oni koji su se za nju zanimali bili su istoričari hrišćanstva. Većina njih, naravno, nimalo ne štedi gnostike. Posle osamnaest vekova, lako je rugati se njihovoj bunovnoj mitologiji, njihovim magijskim praksama i pokrivati oči pred njihovim erotskim obredima. Retki su, dakle, oni koji su, ne dopuštajući sebi preuranjene sudove i religijske ili etičke predrasude, pokušali da shvate duboki smisao pitanja koja postavljaju gnostici. Još su ređi oni koji su pristupili njihovom proučavanju, prihvatajući nužno odvikavanje i pomisao da se ta pitanja obraćaju i njima samima, uprkos razlici u vekovima. Među ovim poslednjima je i Anri-Šarl Pih, autor više radova o gnosticima i manihejcima. Njegova dva najvažnija teksta o gnozi su: *Gnoza i vreme* (Eranos-Jarbuch, t. XX, Ciriš, 1952) i rezime predavanja koja je držao na Francuskom koležu, objavljenih u *Godišnjacima Francuskog koleža*, za godine 1953. do 1957, pod naslovom *Fenomenologija gnoze*. Naslov dovoljno govori o tome iz kog ugla je Pih pristupio proučavanju gnoze, jedinog koji mi se danas čini plodnim, jer njegova predavanja predstavljaju trenutno najosejtljiviji i najumesniji pristup činu i stavovima gnostika spram sveta.*

U oblasti istorije gnoze i poznavanja gnostičkih tekstova, najpotpunije, najpodrobnije delo, najbogatije svim vrstama podataka – i nadasve najaktuelnije – jeste delo Žana Doresa, objavljeno pod naslovom: *Tajne knjige egipatskih gnostika* (Plon, 1958–1963). Čine ga, zapravo, dva toma, od kojih prvi sadrži detaljno izlaganje svih gnostičkih sistema, onakvih kakvi su bili poznati pre otkrića u Nag Hamadiju. Drugi, pod naslovom *Jevanđelje po Tomi*, sadrži podroban izveštaj o otkriću načinjenom u Gornjem Egiptu, popis svih rukopisa i prevod jednog od njih, *Jevanđelja po Tomi*. Upravo iz prvog toma te celine pozajmio sam prevod sve-

* Henri-Charles Puech: *En quête de la gnose (U traganju za gnozom)*. Tom I: *Gnoza i vreme*; Tom II: *O Jevanđelju po Tomi* (Gallimard, 1978).

tog Irineja, ovde prenesen u „Učiteljima mudrosti”, o „bu-
novnim ludajama” Valentinovim.*

Treba pomenuti i izvanredan esej pod naslovom *Gnostici*, koji je Serž Iten objavio u biblioteci „Que sais-je?”. U tom ra-
du, on daje više od opšte ideje o gnozi: sa puno znanja i ume-
šnosti uvodi čitaoca u lavirint gnostičke misli koju prati do
današnjih dana, kroz njene različite ezoterijske, filozofske i
književne aspekte. Jedan od najoriginalnijih doprinosa te
knjige jeste što je u njoj gnoza ispitana ne samo u odnosu na
sebe samu, nego naročito u odnosu sa našim vremenom.

Od ostalih radova, većina je danas dostupna samo u bi-
bliotekama. Većina istorijskih istraživanja o gnozi sprovede-
na su naročito u Nemačkoj u poslednjih pola veka i sadrže
impresivan broj studija. Ovde ću pomenuti samo dela do-
stupna u francuskom prevodu, među kojima je *Gnoza* H. Laj-
zeganga (Payot, 1951, poslednje izdanje), u izvanrednom i
veoma istančanom prevodu Žana Gujara (inače, priređivača
i prevodioca *Malog Dobrotoljublja Molitve Srca*, knjige koja
se ne tiče direktno gnoze, ali čije čitanje pomaže razumeva-
nju mnogih njenih aspekata). Lajzegangova knjiga pristupa
gnozi pre svega sa filozofskog i teorijskog stanovišta. Rela-
tivno je stara (prvo izdanje je iz 1924), ali daje detaljne
prikaze različitih gnostičkih sistema o kojima se, nesumnji-
vo, može raspravljati, ali koje odlikuje široka erudicija. Naj-
zad, jedan u novije vreme objavljen rad donosi originalne
sudove o poreklu gnoze i o njenim vezama sa hrišćanstvom:
Gnoza i počeci hrišćanstva Roberta M. Granta (objavljena
1959. u Sjedinjenim Državama, pod naslovom *Gnosticism
and early Christianity*), knjiga koju je objavio izdavač Seuil,
u prevodu Žane Anri-Marju. Nezaobilazna je i knjiga istog
autora koja, nažalost, nema francuskog prevoda: *Antologija
gnosticizma (Anthology of Gnosticism)*, a koja sadrži zbirku
gotovo svih do danas poznatih gnostičkih tekstova.

* Up. novo izdanje *Jevandolja po Tomi (L'Évangile de Thomas)*, u prevodu i sa ko-
mentarima Žana-Iva Lelua, Albin Michel, 1986. (Naše izdanje: *Gnostički tekstovi*,
Gradac, Čačak, 1992).

PISMO HENRIJA MILERA ŽAKU LAKARIJERU

3. marta 1971.

Dragi gospodine,

Pišem vam na engleskom, oprostite mi, tako mi je lakše. Tek sinoć sam završio čitanje vaše knjige o gnosticima, koju ste mi, pretpostavljam, vi poslali.

Ne mogu da vam iskažem koliko sam bio uzbuđen dok sam je čitao. Moj primerak je sav ispisan uzvicima odobravanja – bravo! Čim sam otvorio knjigu, osetio sam da sam na svom terenu. Kao kad začujete uvodne taktove uvertire koju znate napamet. Mnogo sam naučio iz te knjige u kojoj sam istovremeno našao potvrdu mojih vlastitih pogleda koji su, čini mi se, paralelni drastičnim, radikalnim pogledima gnostika.

Možda bi trebalo da vam kažem da sam pre nekoliko godina, kad sam išao da posetim Žozefa Delteja, čije delo obožavam, svratio autom u Monsegur i utonuo u sećanje na katare koji su živi spaljeni na toj planini. Zamolio sam mog pariskog agenta, dr Hofmana, da vam preko vašeg izdavača prosledi ovo pismo. U knjizi nisam mogao da nađem adresu izdavača. Nadam se da će pismo stići do vas. Osećam da sam vaš veliki dužnik – i nadam se da ću pročitati još vaših knjiga.

Smem li da vas zamolim za ljubaznost da primerak knjige pošaljete mom starom prijatelju* Karlu Suarezu – Avenija de la Burdone, Pariz (7. arondisman). Pisao sam mom prijatelju Lorensu Darelu da i on nabavi primerak – čini se

da je baš na njegovoj liniji, kako mi kažemo.

Još jedanput, divim vam se i zahvaljujem!

Iskreno,

Henri Miler.

* Suareš je nedavno objavio veoma zanimljivu knjigu pod naslovom „Tajnopis Postanja” (najpre objavljena na francuskom). Mogla bi vas zanimati. Odnosi se na vaš predmet.

P.S. Oprostite mi što vam pišem na engleskom. Sad je tri ujutro, a ja sam potpuno iscrpljen.

SADRŽAJ

<i>Predgovor Lorensa Darela</i>	5
SPOR PROTIV SVETA	
Pukotina	11
Mračni oganj	17
Tuđin	23
Protivgrb tela	30
ISTORIJA, LJUDI, SEKTE	
Putevi Samarije	39
Učitelji mudrosti	51
Apsolutno iskustvo	68
Pepeo i zvezde	77
Nemoguće ogledalo	92
PUTEVI GNOZE	
Svetske lualice	103
Čistota planina	109
SVET KOJI SE IGRA GNOSTICIZMA	115
Bibliografske smernice	122
<i>Pismo Henrija Milera Žaku Lakarijeru</i>	129

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

273.1

ЛАКАРИЈЕР, Жак

Gnostici / Žak Lakarijer ; preveo sa
francuskog Milojko Knežević. - Čačak :
Gradac, 2001 (Beograd : Zuhra). -131 str. ;
21cm. - (Biblioteka Mistici i gnostici)

Prevod dela: Les Gnostiques / Jacques
Lacarrière. - Tiraž 500. - Str. 5-8:
Predgovor / Lorens Darel.

а) Гностицизам
ID=92706572

Objavljeno

Žak Lakarijer *Gnostici*

Biće objavljeno

Aleksandar Koare *Nemački mistici, alhemičari i duhovnici XVI veka*

Jurij Stojanov *Skrivena tradicija u Evropi
(Tajna istorija srednjovekovne hrišćanske jeresi)*

Erik Fegelin *Nauka, politika i gnosticizam*

Rene Genon *Danteov ezoterizam*

Norman Kon *U traganju za Zlatnim dobom*

Rudolf Štajner *Mistika*